

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA HOLBÆK AMT.

HISTORISKE AARBØGER. IV.

UDGIVET AF

HISTORISK SAMFUND FOR HOLBÆK AMT.

— 1910 —

LEHMANN & STAGE, KØBENHAVN.

HOLBÆK-POSTENS BOGTRYKKERI.

INDHOLD.

	Side
<i>Chr. Axel Jensen:</i> Lorents Jørgensen, Billedsnider	5
Solbilledet fra Trundholm (efter Dr. phil. <i>Soph. Müller</i>) . . .	21
<i>O. Lund:</i> Af Livet i den gamle Købmandsgaard	39
<i>Anders J. Erikholm:</i> Holbæk Byes Grundtakst 1682	77
<i>L. Andersen</i> og <i>H. P. H. Gjevnøe:</i> En kristelig Vækkelse i det sydlige Odsherred	92
<i>H. J. Hansen:</i> Dansk historisk Fællesforening	133
<i>H. J. Hansen:</i> Historisk Samfunds Virksomhed i 1909 . . .	139
Medlemsliste (Fortsættelse)	147

Lorents Jørgensen, Billedsnider.

Foredrag i Holbæk Amts historiske Samfund.

Af *Chr. Axel Jensen.*

Den Mand, om hvem jeg skal fortælle, var en „kunstrig og erfaren“ Billedsnider og Tavlebygger, bosat i Holbæk paa Frederik III's og Christian V's Tid. Men det er ikke saa lige til at forstaa en saadan Kunstner fra gamle Dage; hans Værker taler ikke altid umiddelbart til os, de trænger til at fortolkes, og de fortolkes maaske bedst ved at ses paa historisk Baggrund.

Det maa da være mig tilladt som Indledning at fortælle lidt om Kirkeinventariets Historie her i Landet*), at begynde med den Tid, da Katolicismen og Lutheranismen kæmpede herhjemme. Man kan høre Folk sige, at den Tid, der gik forud for Luthers Optræden, var en død Tid. Trods alt var der dog kirkeligt Liv under den raadne Top. Sindene var ængstede, og Troen paa de gode Gerningers Værdi gav sig kraftige Udslag. Der var baade Om-

---

*) Det efterfølgende er et omarbejdet Uddrag af en større Afhandling om „Snedkere og Billedsnidere i Danmark 1536—1660“, der for Tiden er under Udgivelse (Tidsskrift for Industri 1909—10).

sorg for Fattige og Syge, og der var en brændende Iver for Kirkernes Udstyr. Hverken Gejstlige eller Menigheder viste Karrighed, der opstilledes talrige Altertavler og Helgenfigurer, og der var fuldt op at gøre for Billedskærerne.

For denne frodige Virksomhed satte Lutheranismens Sejr pludselig Bom, selv om man har overdrevet Billedstormenes Betydning. Reformatorernes Angreb gjaldt i første Række Billedernes Misbrug, ikke Billederne selv, som det allerede klart er udtrykt i Hans Tavsens 43 Artikler, der blev fremsatte paa Herredagen i København 1530. I Artikkelen 42 hedder det: „Item tro og lære vi ogsaa (paa det Afguderiets Aarsag kan aflægges), at det var meget godt, at der var ingen Billeder eller Efterligning i Forsamlings Hus (efter Præstens, Forstanders og Menigheds Raad), som kaldes Kirke. *Vise og ret Kristne skader der intet paa, om de dér bliver; men vanvittige og simple Folk vanbruge dem og bruger der med Afguderier, som vi have set og endnu kende.*“ I mange Tilfælde er man faret med Lempe og har draget Nytte af det katolske Inventar, og megen Ødelæggelse skyldes senere Tiders Vanrøgt og Ligeegyldighed. Men givet er det dog, at Lutheranerne saa skævt til de gamle Skarns, forgiftige, slemme og unyttige Tavler — Adjektiverne er en Samling Sprogblomster fra den fynske Biskop Jakob Madsens Visitatsbog — og især til Sidealtrene og til de udskaarne Helgenfigurer, der var Genstand for Almuens Tilbedelse. Peder Plade, Sjællands første evangeliske Biskop, skriver om Sidealtrene: „Tavler eller Billeder kunde de slaa paa Væggen, at de kunde være Gode, Enfoldiges Spejl, som de kunde se dem udi, naar de vide, hvem samme Billeder er gjort

eller malede efter, uden her findes nogen Billeder, som man har gjort Søgning til og hængt Voxbørn og Krykker for; de skal borttages og brændes.“ Overensstemmende med denne Forskrift førtes der i Valfartskirkerne en ret systematisk Udryddelseskrig mod de undergørende Skulpturer, og nye udskaarne Billeder taaltes selvfølgelig ikke. Til Gengæld krævede den lutheranske Gudstjenesteordning andre Inventargenstande, fremfor alt Prædikestole og Stolestader. Ingen af Delene havde været ukendt under Katolicismen, men først nu blev de uomgængeligt nødvendige, og lidt efter lidt lykkedes det at fastslaa de nye Former, som Tiden havde Brug for.

Interessantest er Altertavlernes Udvikling. De senkatolske Tavler er alle gjorte efter samme Skema. De bestaar af et fladt Skab, hvori de udskaarne Figurer er stillede, og dette Skab kan lukkes med Fløj-døre, der paa Forsiderne i Reglen er smykkede med Skulpturer, mens Ydersiderne kun er malede. Mellem Skabet og det murede Alterbord er der hyppigst indskudt et Fodstykke, en Predella. Hele denne Form hænger sammen med den katolske Gudstjenestes Krav; naar Tavlerne sloges ud, maa de hellige Skikkelser paa den straalende Guldgrund have virket paa den undrende og naive Menighed, som saa den ind i selve Himlen, og selv om Typen først er skabt i Middelalderens sidste Aarhundreder, maa den være vokset fast i Folkets Bevidsthed. Lutheranerne havde lettere ved at kritisere end ved at danne noget Nyt, og en Tid lang synes de at have staaet meget vaklende. Peder Plade gik stiltiende ud fra, at man kunde beholde de gamle Hovedtavler; andet tyder paa, at man helst har villet

nøjes med et Krucifiks, men ogsaa malede Billeder var tilladelige. „Ikke heller laster jeg sanddru Historier, som *males* til en Ihukommelse“, skriver Bergens Bisp, Jens Skielderup, 1572, i sit lille Skrift: „En kristelig Undervisning af den hellige Skrift, om hvad en Kristen skal holde om afgudiske Billeder og Støtter udi Kirkerne“, der tillige indeholder en Oversættelse af, hvad en mærkelig lærd Mand i København, Doktor Niels Hemmingsen, har skrevet om denne Sag: „Efterdi Sædvanen er mægtig, da giver jeg dette Raad, at Guds Ords Tjenere maa lide historiske Malning og Lignelser, hos hvilke er ingen vrang Mening . . . og . . . efter den Wittenbergs Eksempel tilstede, at man maler en Tavle, Kristi Naades Historie, hans Fødders Toelse eller hans Pines Historie.“ Men det bedste var dog maaske at staffere Tavlerne med en Række Skriftssprog, saa at Guds rene Ord, straalende i gyldne Bogstaver, kunde tale til Menigheden. Jens Skielderup anbefaler „herlige Sententser af den hellige Skrift“, og Jakob Madsen nævner med særlig Glæde „en herlig ny Tavle med Katikismi Lærdom; to Støtter forpaa, ingen Billeder; ingen Hvælving“ eller „en smuk Tavle paa Alteret med verbis cænæ danice & latine“ (Nadverordene paa Dansk og paa Latin). Naar disse Teorier anvendtes paa Tavler af den gamle gotiske Skabsform, blev Resultatet kun magert i Sammenligning med de svundne Tidens Figurrigdom. Men samtidig lærte Kunstnerne en ny Altertype at kende, den, hvis Forbillede Albrecht Dürer hentede i Italien og brugte til Ramme om sit berømte Allehelgensbillede fra 1511. Dens Indflydelse spores ofte paa de protestantiske Fløjaltere, og ved Aar 1600 blev Skabsformen overalt forladt

og erstattet af Renæssancestilens Søjlebygning; det er til en Tavle af denne Slags, hvortil Jakob Madsen sigter med sine Ord om den herlige nye Tavle med to Støtter forpaa. Endelig gjorde man det sidste afgørende Skridt, at forene den nye arkitektoniske Opbygning med udskaarne Figurer. Efter i nogen Tid at have importeret saadanne Figurtavler begyndte man kort før Aar 1600 at forarbejde dem herhjemme, og et Stykke ind i Kristian IV's Regering vandt den nye Type fuldstændig Sejr. Tavlerne fyldes med en Vrimmel af dekorative Led og af Figurer i alle Størrelser, Statuer, Hautrelieffer og Basrelieffer Side om Side, der i Reglen illustrerer de vigtigste Optrin af den nye Pagt, indledet med et Par Scener fra det gamle Testamente og ledsaget af Evangelister og kristelige Dyder. Ligesom „Skriftsprogtaflerne“ øjensynligt er et Udslag af de kryptokalvinistiske Strømninger indenfor den danske Kirke paa Frederik II's Tid, saaledes staar Figurtavlernes Sejr i Forbindelse med den lutheranske Ortodoksis Overmagt under Kristian IV. I skarp Modsætning til de billedfjendske Calvinister slog Ortodoksiens Fører, Biskop Jesper Brochmand, i sin „Systema universæ theologicæ“ (1633) et Slag til Fordel for hæderlige og passende Fremstillinger af den hellige Historie, og en populær Forfatter som Niels Heldvaderus rettede 1610 et Angreb paa Gendøbere og andre ugudelige Billedstormere og tilføjede: „Findes (Gud ske Lov) ikke heller nogen Kærling saa uforstandige her til Lande, at hun tilbeder noget Billede i Guds Sted.“

Skridt for Skridt fulgte det øvrige Kirkeinventar med Altertavlernes Udvikling og udstyres stedse rigere og stedse med flere Figurer; allerede før

Altertavlerne blev ogsaa Prædikestolene illustrerede Bibler, og noget lignende gælder Epitafierne, de paa Væggen ophængte Mindetavler, en Slags Tilgift til Ligstenene og en, sikkert kærkommen, Erstatning for de nedhuggede Sidealtere, efter hvis Forsvinden Kirkerne trods alt stod bare og nøgne. De dukkede op herhjemme i den sidste katolske Tid, og da var en lille Trætavle med et enkelt Vaabenskjold tilstrækkeligt selv for en fyrstelig Person, og en lille malet Skive mer end nok for en Adelsmand. Men efter 1536 tog deres Udvikling Fart. Frederik II's og Kristian IV's Højadel nøjedes nødigt med mindre end Monumenter af Sandsten eller Marmor, mens de samme Kongers velhavende borgerlige og gejstlige Undersaatter anbragte et Maleri af sig selv og deres Familie i deres Sognekirke, „Gud til Ære, Kirken til Beprydelse og sig selv til evig Amindelse“. Efterhaanden som Tiden gik, blev Malerirammen rigere og rigere udstyret med Snitværk. En sand Lidenskab for at smykke Kirkerne med pragtfuldt udskaaert Inventar havde paany grebet Sindene, en Kappestrid, hvori den ene Menighed ikke vilde staa tilbage for den anden. Det gik saa vidt, at selv Gejstligheden fik Betænkeligheder; paa Roskilde Landemode 1598 bestemtes det, at Præsterne tilligemed Kirkeværgerne skulde sørge for, at Kirkerne ikke besværedes med unyttige og overdaadige Udgifter, men alle Udgifter skulde være maadelige og tarvelige og efter Stedets og Kirkernes Lejlighed. „Her er i Landet paa Bygden de, som har givet for en Prædikestol 300 Daler.“

Og man nøjedes ikke med Tavler, Prædikestole, Stader og Epitafier. Hertil kom Skriftestole,

Præstestole og Degnestole, Alterbordspaneler, Korskranker, Kirkedøre, Orgler og Pulpiturer, Døbefonthimle, stundom ogsaa Fonte, — altsammen Ting, der i de 99 af 100 Tilfælde skulde udstyres med Snedker- og Billedskærerarbejde.

Saaledes er det da gaaet til, at Kirkerne den Dag i Dag er fyldt med rigt udskaaret, farvestraalende og forgyldt Inventar fra Renæssancetiden. Glemt og foragtet har det været, og meget er gaaet til Grunde ved Ringeagt og Ligegyldighed. Det gælder i allerhøjeste Grad Holbæk Kirke, mod hvis Fortidsminder man ved Ombygningen for skaanselsløst frem. Men her, som overalt, var der meget at tage af, og en Del af den fordums Rigdom er dog sluppet gennem Ødelæggelsens Tid.

Blandt de bevarede Billedskærerarbejder i Kirken skal jeg her nævne tre. En anselig Mindetavle over Raadmand Peder Jensen, død 1649, og hans Hustru Margrete Nielsdatter samt et mindre Billede af Borgmester Anders Schult og hans Hustru Elsebet Breiers, der sammen med dets udskaarne Ramme stammer fra Kirkens 1672 af Borgmesteren bekostede Døbefontsgitter, hænger nu paa Kirkevæggene, istandsatte for nogle Aar siden. Et tredie Epitafium ligger magasineret paa Kirkeloftet; det har ikke mere noget Portrætbillede, dets oprindelige Indskrifter er udvidskede, og det er saa stort, at der næppe er nogen Mulighed for at skaffe Plads til det nede i Kirken. Men skønt dette sidste Stykke ikke kan bestemmes paa Aar, er det dog sikkert, at det hører sammen med de to andre; det er udgaaet fra samme Værksted og skaaret af samme Billedsnider. Alle tre er skaarne i Barokstil, med ejendommelige, vredne og

svungne Bruskornamenter, som har deres ganske bestemte Særpræg.

At man kan sammenstille Arbejder af denne Slags og henføre dem til enkelte Mestre, er ikke noget usædvanligt. Ved de Undersøgelser, som er knyttede til Nationalmuseets Virksomhed for Bevaringen og Studiet af Kalkmalerier og Kirkeinventar, har det atter og atter vist sig, at man, hvad Renæssancetidens kirkelige Udstyr angaar, ikke blot Aarti for Aarti kan følge de skiftende Stilformer, men ogsaa fastslaa, at der i alle større Provinsbyer har boet Haandværkere, hvis personlige Særpræg man med Sikkerhed kan genkende. Og lidt efter lidt rejser sig da af fuldstændig Glemsel en Række Haandværksskikkelser, hvis tekniske og kunstneriske Dygtighed er saa stor, at deres Navne ikke igen bør skrives i Glemmebogen.

En saadan Mand er den Mester, der har skaa-ret de tre Epitafier i Holbæk Kirke. Hvad man indtil de sidste Aar har vidst om ham, var blot det, at der paa Altertavlen i Gerlev Kirke ved Slagelse stod at læse: „Laurentio Georgii Statuario 1667“ (o: Lorents Jørgensen, Billedhugger). Denne Meddelelse er trykt i Weilbachs Kunstnerleksikon. Men hvad Manden ellers var, og hvad Værker han iøvrigt har gjort, kendte man ikke.

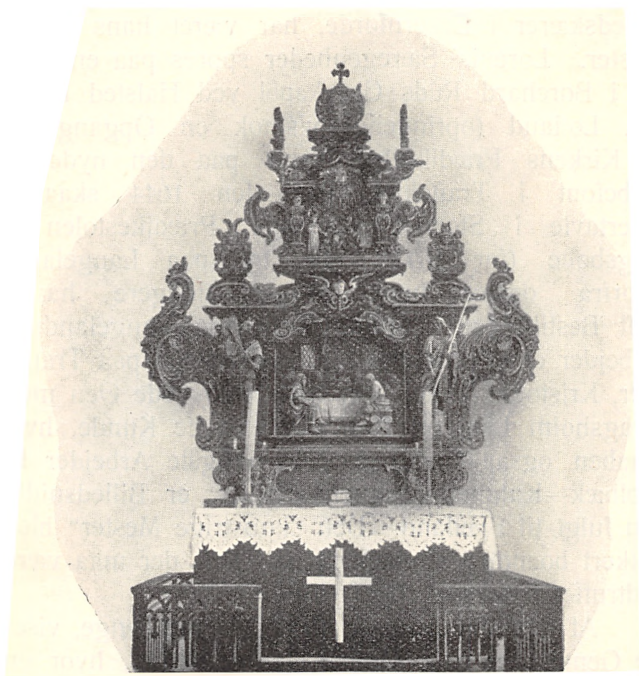
Imidlertid fandtes der efterhaanden i sjællandske Kirker andre Arbejder med samme Navn. Paa Prædikestolen i Holmstrup Kirke læses: „Lorents Jories infen et fecit 1649“*), paa Prædikestolen i Nørre Jernløse Kirke: Laurentius Statuarius fecit 1679. Og paa et Krucifiks i Buttrup Kirke er malet: Til dette

---

*) o: tegnede og udarbejdede (dette Værk).

Guds huusis bepyrdelse hafver kunstrig Lorents Bilt-hugger dette krucifix foræret.

Videre Oplysninger kan hentes gennem forskellige Kirkeregnskaber. Regnskabsbøgerne for Olaikir-

Altartavle i Hjemløk Kirke. 1655.

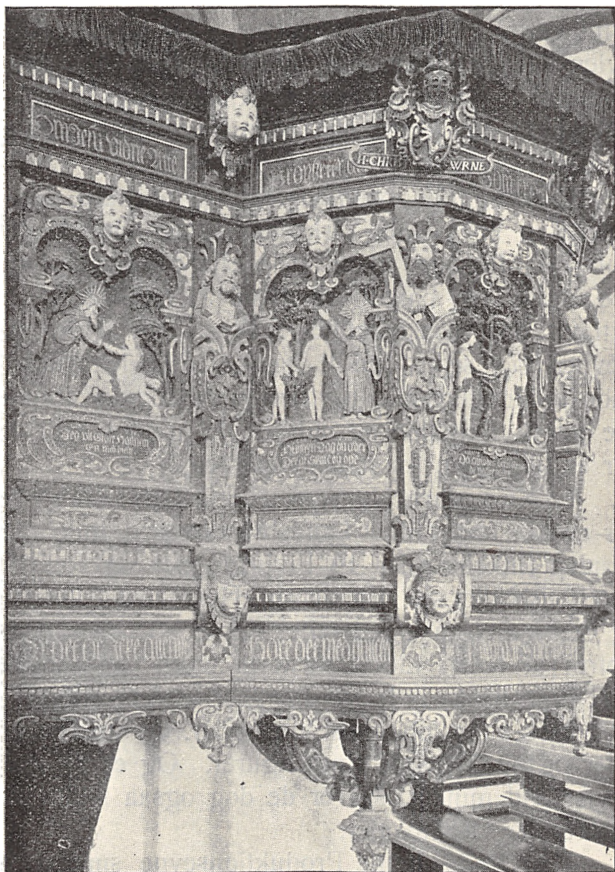
ken i Helsingør, hvortil han 1662 og følgende Aar har leveret den vældige Altartavle, der kostede 450 Rigsdaler og sikkert var hans største Værk, fordanser hans Navn til Lorents Jørgensen; de titulerer ham enten Alterbygger eller Biltsnider, og de oplyser, at han var af „Hulbech“.

Han har dog sikkert arbejdet nogen Tid i Dan-

mark, før han slog sig ned i den lille sjællandske By, og ikke blot den slesvigsk klingende Navneform fra Holmstrup-Prædikestolen, men ogsaa de Steder, hvor hans første Arbejder findes, gør det yderligere sandsynligt, at Hans Gudewerth, en fremragende dygtig Billedskærer i Eckernførde, har været hans Læremester. Lorents' Særegenheder spores paa en Portal i Borchard Ruds Gravkapel ved Halsted Kirke paa Lolland (oprindeligt vistnok en Opgangsdør til Kirkens Prædikestol) samt paa den nydelige Døbefont i Tranekær, paa den 1644 skaarne Altertavle i Stoense og paa Prædikestolen i Fugsbølle (før 1645), alle tre paa Langeland, hvorfra ogsaa hans Mester tidligere havde haft Bestillinger. Lorents Jørgensens langelandske Arbejder er alle udførte for Lensmanden paa Tranekær, Kristoffer Urne, som 1645 ombyttede Øen med Dragsholm Len, og med denne gode Kunde, hvis Vaaben ogsaa findes paa de tidligste Arbejder til Holbæk—Kalundborgegnens Kirker, er Billedsnideren fulgt til Sjælland. Den „kunstrige Mester“ blev sikkert boende i Holbæk til sin Død, der maa være indtruffet i Aarene efter 1679.

At han har boet og virket her saa længe, viser en Gennemgang af Holbækegnens Kirker, hvor en Mængde Snitværker bærer hans Præg. Foruden de allerede nævnte, signerede Arbejder er der den gamle Altertavle i Merløse Kirke og Prædikestolen i Sdr. Jernløse (1670); der er alt Inventaret i Hjembæk Kirke; der er Altertavle og Prædikestol i Egebjerg (1648), Altertavle (1650) og Stolestader i Vig; der er selve den store Altertavle i Kalundborg Kirke (1650) og endelig Altertavler i Raklev og Udby (1677). Endda er det ikke usandsynligt, at der kan findes

adskilligt flere Arbejder. I alt Fald er hans Virksomhed ikke udtømt med de nævnte Eksempler.

Prædikestol i Holmstrup Kirke. 1649.

Foruden de langelandske og lollandske Arbejder og foruden Helsingørtavlen maa han have skaaret Epitafierammer til Køge Kirke og til Holmens Kirke i

København, Prædikestole til Olstrup, til St. Peder i Næstved (1671) og til Brønshøj ved København (1678), Altertavler til Skippinge i Sydsjælland, til Asminderød i Nordsjælland (1658) og endelig Altertavlen i Køge Kirke, om hvilken sidste Kirkeregnskaberne — uden at nævne Kunstnerens Navn — oplyser, at den kørtes paa Vogn fra Holbæk til Køge, før den blev opstillet paa sin Plads.*)

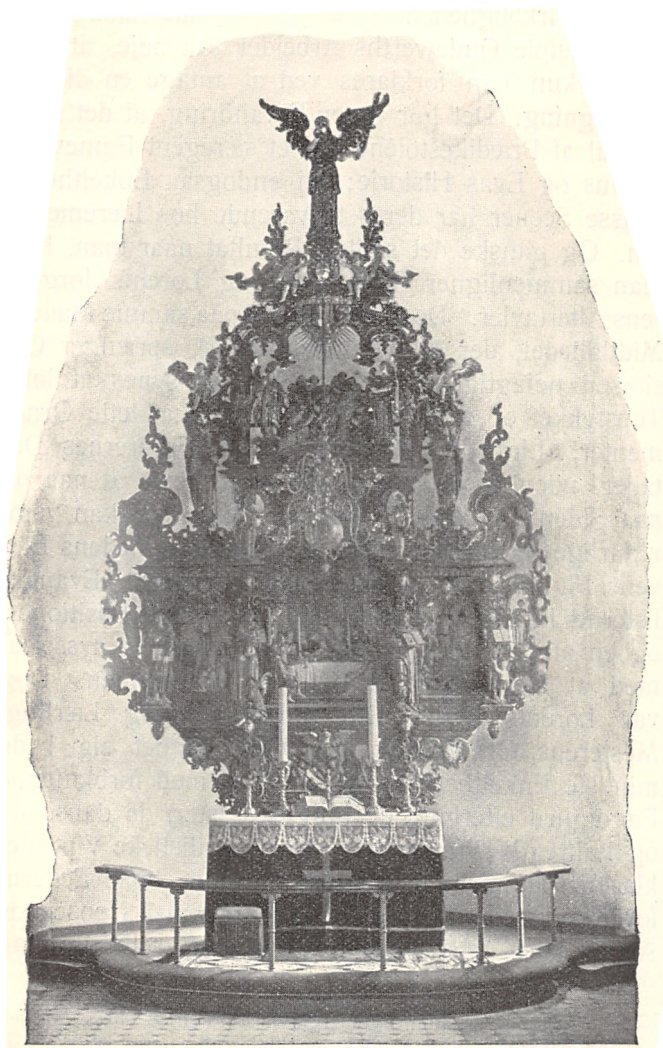
Gennem den Navneopregning oprulles der et Billede af en vældig Virksomhed, og allerede gennem den forstaar man, at Mester Lorents' lange Arbejdsaar og hans forbløffende Produktivitet berettiger den usædvanlige Stolthed, hvormed han nævner sig selv. Indtil Dato er det lykkedes at finde ni Prædikestole og fjorten Altertavler foruden fire større Epitafier og adskillige mindre Arbejder, der er udgaaede fra hans Værksted.

Et Kæmpearbejde som Altertavlen i Helsingør, der er saa højt som et Landsbykirketaarn, indeholder foruden Enkeltstatuer 19 Figurgrupper og Relieffer. Paa Fodstykket ses Bebudelsen, Hyrdernes Tilbedelse og Omskærelsen, og derefter følger alle de vigtigste Optrin af Kristi Lidelseshistorie indtil Opstandelsen og Himmelfarten. Hertil kommer endnu Adam og Eva, Moses og Johannes, den Døber, de fire Evangelister og en Mængde Englefigurer. Og er de andre Tavler end mindre, saa er de dog ogsaa fyldte med Figurer og Ornamentter.

Men trods denne Produktionsevne smager det dog af Praleri, naar han siger, at han komponerede („invenit“) Prædikestolen i Holmstrup, ganske ligesom hans Lærer Gudewerth skriver paa sine Arbej-

---

*) Se Fra Arkiv og Museum III, S. 363.

Altartavle i Kalundborg Kirke. 1650.

der. I Virkeligheden ligner den og alle hans andre Prædikestole Gudewerths Arbejder saa nøje, at Ligheden kun kan forklares ved at antage en direkte Efterligning. Det gør ingen Forandring, at det store Flertal af Prædikestolene har et særegent Emnevalg, Adams og Evas Historie; thi endogsaa Enkeltheder i disse Scener har deres tilsvarende hos Læremesteren. Og ganske det samme Resultat naar man, hvis man sammenligner Gudewerths og Lorents Jørgensens Altertavler. De er opbyggede paa samme Maade; Midtbilledet, der altid er Nadveren*), sprænger Gesimsen nøjagtig paa samme Vis og synes at løfte Topstykket op paa en indsnøret Hals af lette Ornamenter. Ligheden strækker sig til Figurernes Detaljer, uden at det lykkes Mester Lorents at naa op paa Siden af Læreren; dennes Skikkelser kan være naturlige og næsten altfor udtryksfulde, medens Elevens Figurer ofte er stive og ensformige. Evangelisterne indtager næsten altid de samme Positioner, og en af dem (Johannes) er regelmæssigt sysselsat med at kigge efter et Haar i Gaasepennen. Dog var Lorents Jories ikke nogen daarlig Lærling. Mesterens Ornamentik har han tilegnet sig i de mindste Enkeltheder, og han kan med forbløffende Færdighed eftergøre de tungede Lister, de dansende og knitrende Øreflipslyng, de naturalistiske Vindrueklaser, Flammebundterne og alt andet, hvad Eckernførdeværkstedet formaaede. I rent teknisk Henseende søger hans Arbejder deres Lige, og selv om han

---

*) Afvigende er kun Egebjergtavlen fra 1648, hvis Midtfelt indeholder en Krucifiksfremstilling af samme Type, som forekommer paa Gudewerths Eckernfördetavle og paa et Provstepitafium i Holmens Kirke i København.

ikke var en Kunstner i Udvikling — thi hans Arbejder fra 1650 og hans Arbejder fra 1670 ligner hinanden paa en Prik — forstod han dog stedse at variere sine Altertavler og at gøre dem brede eller slanke alt efter det Kor, hvori de skulde opstilles. Og efter de første, famlende Forsøg lykkedes det ham endogsaa at udnytte de bedste Motiver i Forbilledernes Opbygning. Himmelfartsbilledet, som han fra 1650 altid anbringer øverst paa sine Altertavler, helst i gennembrudt Arbejde, giver dem en egen himmelstræbende Rejsning, som Læremesteren knap nok selv har naaet.

I det hele er det maaske uretfærdigt mod Lorents Jørgensens Eftermæle at fremhæve hans Afhængighed af sin Lærer i altfor høj Grad. Skønt det er let at kende de dygtigere Billedsnidere fra hinanden, havde Datidens Kunsthaandværkere næppe den Jagen efter personlig Selvstændighed, efter at skabe noget nyt og hidtil uset, som vor Tid er tilbøjelig til at kræve. Uden Samvittighedsnag arbejdede de efter Forbilleder, og de forstod at bruge de Kobberstik, som de samlede i deres Mapper, bedre end vor Tids Provinshaandværkere forstaar at bruge deres Fortegninger.

At forklare, hvori deres Fortrin gjorde sig gældende, vilde her føre for langt og kræve en hel Redegørelse for Datidens Stilarter, Renæssancestilen i dens forskellige Afskygninger fra Gotik til Barok. Og derfor kan jeg heller ikke ved denne Lejlighed forklare, hvori Lorents Jørgensens Ejendommeligheder egentlig bestaar, og sammenligne ham med hans samtidige Medbejlere. Det maa være nok at fremhæve, at det, kunstnerisk set, ikke er Figurerne, der er hans Arbejders bedste Pryd. Hvad der giver

dem deres Fortrin, er Billedsniderens Kompositions-evne, hans ypperlige Teknik og hans Ornamentik, der er lettere, elegantere og fornemmere end de samtidige sjællandske Konkurrenters. Man fristes til at sammenligne hans Altertavler med en knitrende Offerild, og der er noget af Luens Uro og Fart i hans Prydværk. Man føler intet af det Besvær, der dog maa have været forbundet med at udsnitte alle disse Masker og Slyng, disse Vindrueklaser og vrimplende Englehoveder i det haarde Egetræ. Næsten som i Leg er alle Enkeltheder samlede til et virkningsfuldt Hele.

Maaske er der adskillige blandt mine Tilhørere, der har følt, at disse Værker er en Fest for Øjet. Og forhaabentlig bliver denne Følelse ikke forringet, fordi De nu har faaet lidt nøjere Oplysning om dem og véd, at de er forarbejdede af en gammel Mester i Holbæk.

Solbilledet fra Trundholm.

I.

I September Maaned 1902 blev der ved Pløjning paa *Trundholm* Mose i Højby Sogn, en Mils Vej fra Nykøbing, gjort et ejendommeligt og meget betydeligt Oldtidsfund.

Det var Fundet af det saakaldte *Solbillede*, der stammer fra den ældre Bronzealder (omtr. 1000 Aar før Kristi Fødsel), og som bestaar af en Hest, Resterne af en Vogn samt en rund Skive, der forestiller Solen. Alt er rigt ornamenteret, og alle Ornamenterne er udførte ved Punsling med en Bronzemejsel, som det var Reglen i den tidligere Bronzealder. Ogsaa det nordlige Sjælland har ydet meget i denne Stil. Intet er da sandsynligere, end at Billedet er gjort i den samme Egn, hvor det er fremdraget.

Ploven trak først Bronzehesten op. Den kom frem med Hovedet forrest. Nogle friske Skrab paa Hestens ene Side ved Bringen og Forbenet maa hidrøre fra Plovjernet. Det fremdragne Stykke blev taget op, men derefter pløjedes der videre. Der blev vendt og pløjet tilbage. Nu blev Solskiven pløjet frem just ved Siden af det Sted, hvor Hesten havde ligget, og i nærmeste Fure. Den ene Side af Skiven har været belagt med Guld, og et større

Stykke af Guldbelægningen sad fast paa Skiven. Denne laa paa Fladen. Hvilken Side, der vendte op, erindres ikke. Det maa dog have været den guldbelagte Side, idet den er noget mere medtagen af Fugtighed.

Da Bronzehesten og Skiven var bragt for Lyset, saa' Manden, der pløjede, sig for og opsamlede mange Stykker af Vognstillingen. De laa spredte i Plovfurnerne, hvor de to store Stykker var fundne. Nøjere blev der ikke søgt, og der gravedes ikke efter. Imidlertid maa Fundet have vakt Mandens Opmærksomhed. Han lod sin Dreng, der var til Stede, springe efter et Par Kviste, der sattes som Mærke for Stedet.

Finderen antog, at det fundne var gammelt Legetøj. Han lagde det op i sin Vogn og tog det med hjem, hvor det henlagdes paa Loftet. Der kom mange for at se det fundne, men der forsikres, at intet kom bort. Topstykket paa Solskiven med det derom fastsiddende, svære Bronzeled var bleven afbrudt straks, da Skiven var funden. Det tabtes i Gaarden, da Sagerne toges af Vognen, og fandtes først efter megen Søgen. Bruddet ses at være frisk; dog maa der vel have været en Revne, da det svære Metal næppe ellers havde kunnet sønderbrydes.

Først en Uges Tid senere erfarede Skovkasserer *P. West* i Nykøbing gennem andre om Fundet. Han tog straks ud til Stedet, fik de fremdragne Sager i Forvaring, sørgede for, at Pladsen, hvor siden ingen havde været, fremdeles forblev urørt, og underrettede tillige Nationalmuseet. Dette lod uopholdelig Pladsen undersøge.

Der blev først opgravet en 4 □ Meter stor

Firkant med de nedstukne Kviste som Midtpunkt. Herved fandtes 11 Brudstykker af Vognhjulene og nogle smaa Dele af Guldbelægningen til Solskiven. Det laa alt enkeltvis og ganske spredt, noget henved 1 Meter fra Midten, hvor Hesten og Skiven var optagne. Den græsklædte Muldflade henlaa furet og vendt af Ploven. Øverst i den tørre, løse og smuldrende Jord derunder optoges alle de nævnte Stykker omtrent en halv Fod under den oprindelige Overflade. Ubetydelig dybere fandtes derefter nogle flere Guldfragmenter, og atter flere et Par Tommer dybere, i fast og fugtig Tørvemasse. Ialt samledes 19 Stykker af Guldbelægningen.

Undersøgelsen straktes derpaa videre, saaledes at der ialt opgravedes 4 Meter paa den ene Led og 5 Meter paa den anden, men uden at noget fandtes. Pletvis blev der ogsaa gravet i Dybden, hvor Tørvemassen blev mere blød og vaad. 50—60 Cm. under Overfladen viste sig gammel Strandbund.

Det kan her tilføjes, at Trundholm Mose, hvor Fundet blev gjort, er Domænejord, bestyret under Skovkassen i Nykøbing. Der vides ikke tidligere at være pløjet paa dette Sted, og af Administrations-Regnskaberne fremgaar det, at dette i alt Fald ikke er gjort i de sidste hundrede Aar. Ligeledes har stedkendte Folk forsikret, at det kan ses paa Mosefladen, at den aldrig har været dyrket. Det skulde saaledes antages, at Stedet var omtrent uforstyrret, som det efterlodes i Oldtiden, kun senere forandret af Naturen.

II.

Vi gaar videre til Fundet. Solbilledet optoges altsaa i mange Stykker. Det har dog været let at

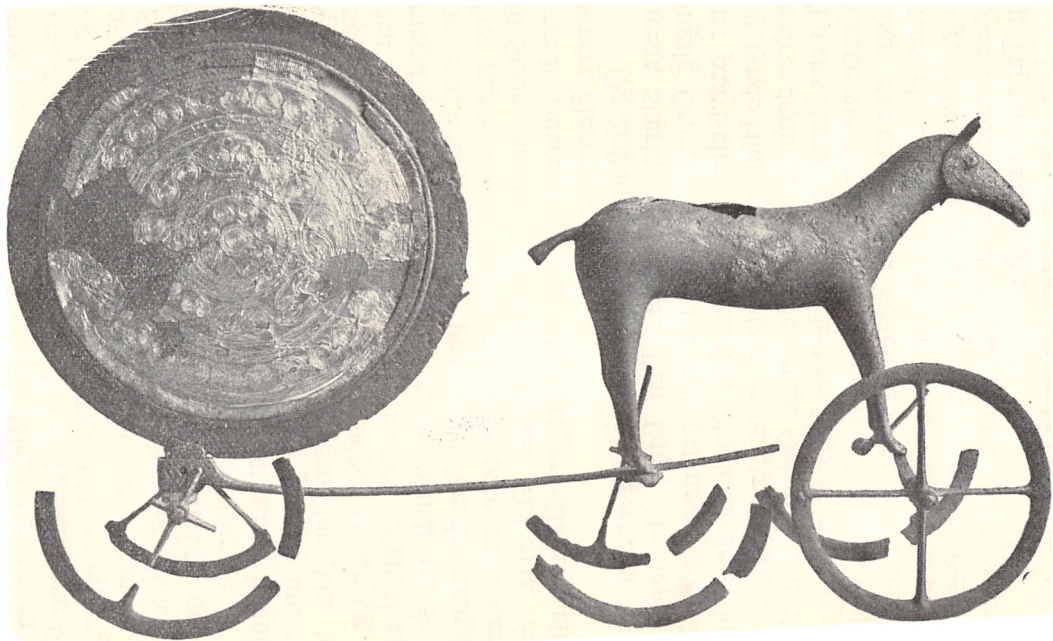
passer disse sammen, og nogen Tvivl kunde ikke fremkomme. Guldbladene lod sig uden Vanskelighed udrette og bringe paa Plads, med Undtagelse af et lille Stykke, der var for stærkt sammentrykket.

Hosstaaende Tegning viser Billedet med samtlige Stykker anbragte paa rette Sted. Det er umuligt at forandre noget væsentligt i denne Sammenstilling af Stykkerne. Dog er der den Fejl, at Solskiven hælder lidt skraat fremover, hvad der kommer af, at Tappen har skudt sig noget skævt i den Skede, hvori den slutter; den er rustet fast, og det har ikke været anset for rigtigt at forsøge paa at skille Stykkerne, skønt Skævheden misklæder Billedet.

Fremdeles er der mulig fremkommet nogle Smaafejl ved, at Midtpartiet af den forreste Akse mangler og derhos Enden af Vognens Midtstang. Saaledes kan de forreste Hjul rykkes noget frem; de synes at være lidt for nær paa det mellemste Hjulpar. Ogsaa kunde Hestens Forkrop hæves eller sænkes ubetydelig; en Afgørelse er i dette Punkt vanskelig, idet det vel maa antages, at Dyrets Ryglinie har været i vandret Stilling, medens dog Forbenene er noget kortere end Bagbenene.

Endelig kan de to forreste Hjul ombyttes, hvad der dog er ligegyldigt, idet de er ganske ens, og syv Brudstykker af Hjulringe, der er uden Forbindelse med det øvrige, er ved Opstillingen vilkaarlig anbragte, men med Mellemrum, der skal minde om Usikkerheden. Alle de øvrige Dele er paa rette Plads, saaledes at ingen Enkelthed kan flyttes, vendes eller ombyttes.

Men den hele saaledes sammenstillede Genstand er ikke fuldstændig. Kun ét Hjul er helt, ét

Solbilledet, den guldbelagte Side af Solskiven. Ca. $\frac{1}{4}$ Størrelse.

mangler ganske, af de øvrige er der blot Brudstykker. En Del af Vognens Midtstang og en af Akserne mangler, fremdeles lidt af Hestens ene Øre og Halvdelen af det andet, en Del af Halen og nogle af Ryggen udbrudte Stykker. Endelig er kun en af Stifterne under Hestens Hove fuldstændig, Enden af den fra Solskiven udgaaende Tap er afbrudt, og de fundne Guldblade dækker ikke hele Solskiven.

At en Del af de manglende Smaadele, navnlig Stumper af Eger og Hjulringe, har kunnet undgaa Opmærksomheden ved Undersøgelsen, tør ikke benægtes, skønt der blev anvendt megen Omhu og al den optagne Tørvemasse blev harpet. Men at saa meget skulde være overset, og deriblandt ret store og svære Stykker, kan paa ingen Maade antages. Det meste af det manglende kan ikke have været til Stede paa den undersøgte Plads. Det maa være spredt videre omkring, eller det er tidligere eller senere bleven fjærnet.

Og Solbilledet er ikke blot ufuldstændigt, men ogsaa stærkt beskadiget. Den lange Henliggen i fugtig Grund kan vel have bidraget noget hertil og har paaviselig ogsaa gjort det. Nogle af de spinkle og tynde Hjuleger og Følger er ret stærkt angrebne; andre derimod ikke. De smaa Øskener ved Solskivens Rand og under Hestens Hals er paa samme Maade medtagne og afrundede ved Metallets Opløsning; saaledes ogsaa Resten af Tappene under Hestens Hove. Men selv for disse Partier maa det dog vistnok antages, at der er gaaet en Beskadigelse forud; Øskenerne har sikkert været udrevne og Tappene overbrudte.

For alle de øvrige, sværere Dele er det en Itubrydning og ikke en Opløsning, der har foraar-

saget Søndringen. De er endog kun særdeles lidt medtagne af Fugtighed. Mest er Overfladen glat og fast, med den tynde, snart graalig brune, snart graagrønne Patina, som fremkommer ved Bronzens Henliggen i et fugtigt — hverken vandrigt eller tørt — Lag. Kun i nogle Partier er Overfladen let forvitret eller stærkere angreben og da tyndt afskalende.

Det har ikke været nødvendigt at undergive Overfladen nogen synderlig Rensning eller Behandling. Naar Bronzen er i denne Tilstand, har den bevaret sin Styrke og Fasthed; Bruddene kan ikke være fremkomne ved Metallets Opløsning og sikkert heller ikke under dets Leje i blød Grund, ved Tryk af gaaende Mennesker og Dyr eller ved Kørsel over Pladsen.

Der er saa mange Beskadigelser. Midtstangen og alle Akserne er hver for sig brudt i tre Stykker, Hesten er skilt fra Vognen, hvorpaa den dog vel var fast anbragt, den har det store Hul i Ryggen, som maa være fremkommet ved et stærkt Slag. Solskivens Topstykke er afbrudt indeni det svære Parti, hvoraf det omslutes. Og alle disse Brud ses af Patinaen at være gamle. Det kan da ikke være andet, end at Solbilledet maa være bleven forsætlig sønderbrudt eller ødelagt.

Skulde Bronzedelene imidlertid efterlade Tvivl herom, saa fjærnes denne ved en Betragtning af Guldfragmenterne. Den Del af Belægningen, der ved Fundets Optagelse var fastsiddende paa Skiven, omtrent en Fjerdedel af det hele, viste en afreven Kant indadtil, hvor tillige Guldet var løsnet fra Bronzen og bøjet tilbage; udadtil, langs Omkredsen, var Belægningen derimod i oprindelig Stilling og

sluttede nøje til Underlaget. Hvad der fandtes særskilt, havde ligeledes afrevne Kanter; det var ganske smaa og større Stykker, de sidste sammenbøjede og et enkelt af dem sammenrullet, men intet fast og skarpt foldet. Belægningen maa være reven af og er derefter bleven videre sønderdelt for sluttelig at krølles mellem Fingrene og i den hule Haand.

Det er ganske umuligt at antage, at Sønderrivningen og Sammenbøjningen kan hidrøre enten fra Dyr eller fra Markarbejde, der i gammel Tid kunde være foretaget her, uden at man ved noget om det, og lige saa lidt fra den i 1902 foretagne Pløjning. Stykkerne synes at være afrevne paa Stedet, hvorefter de er løst henkastede, samlet eller enkeltvis. De laa ikke tæt sammen, men hvert Stykke for sig omgivet af Tørvemasse, de fleste over en ca. 1 Fod stor Plet, i en Afstand af ca. 1½ Fod fra Solskivens Plads, men enkelte noget nærmere. At de fleste havde et noget dybere Leje end de øvrige Dele, kan være fremkommet ved, at Guldet er blevet traadt ned i den bløde Grund.

Mosen kan dog ikke have været meget blød den Gang, da Solbilledet fik sin Plads langt ude paa den. Dette fremgaar af Bronzestykkernes Tyngde. Hesten vejer 5 Pd. 28 Kv., Skiven 3 Pd. 10 Kv. Da de fandtes i Pløjedybde, maa den underliggende Tørvemasse have været ret fast; de tunge Stykker vilde ellers være sunken dybere ned. Alle de spinkle og lette Bronzedele fandtes i samme Dybde som de tunge. Ogsaa dette viser, at der den Gang var en sammenhængende Flade. Mosen var altsaa tilgroet, da Solbilledet kom paa sin Plads, og havde allerede en vis Fasthed.

At den fremdeles var saa fast, at den kunde

bære ikke blot Bronzestykkerne, men ogsaa et Menneskes Vægt, fremgaar af andre Overvejelser. Findestedet er omtrent 300 Meter fra nærmeste højere Grund, der nu er dyrket Mark. Det har fra ingen Side nogen Rimelighed, at den, som henlagde Bronzebilledet, skulde have valgt en Plads, hvortil han kun kunde naa ved for hvert Skridt at gaa i indtil op over Knæerne — der tænkes herved paa den Dybde i Mosen, som fandtes ved selve Findestedet. Saaledes maa det antages, at Mosen den Gang ikke blot var lukket, men saa fast tilgroet, at den kunde bære et Menneske. Solbilledet er bleven henlagt langt ude paa en aaben, fast tilgroet Moseflade. Det er ikke blevet sænket i Vand, og lige saa lidt er det nedgravet. Det ringe dækkende Lag af Græstørv, ca. en halv Fod tykt, maa antages at være senere dannet ved Tilgroning.

Af alt det foran nævnte maa sluttes, at Henlæggelsen af Billedet ikke er foretagen for at gemme eller skjule det som en Værdi eller Skat. Det maa have været et religiøst Offer. Det hellige Solbillede, der var Genstand for Dyrkelse, er blevet ofret til Solguden eller til andre høje Magter for at sone en Brøde, opnaa en Gunst eller under andet religiøst Hensyn.

Det fundne Gudebillede har da sin store Betydning ved det Indblik, det giver os i Aandsliv og Religion i Folkenes fjærne og dunkle Fortid.

III.

Det blev i Begyndelsen af Artiklen nævnt, at de fundne Sager var rigt ornamenterede. I det hele er Ornamenterne vel bevarede; men ved en let Forvitring af Fladen er Smaapartier forsvundne,

og den oprindelige Skarphed er tabt i de fint trukne Linier, lige, buede, kredslagte eller spiralbøjede, de eneste Motiver, der her er anvendte, som dette saa ofte ellers er Tilfældet. Hvor en paalagt Guldplade indtil Fundets Optagelse dækkede Fladen, staar Ornamenterne skarpere og med oprindelig Friskhed.

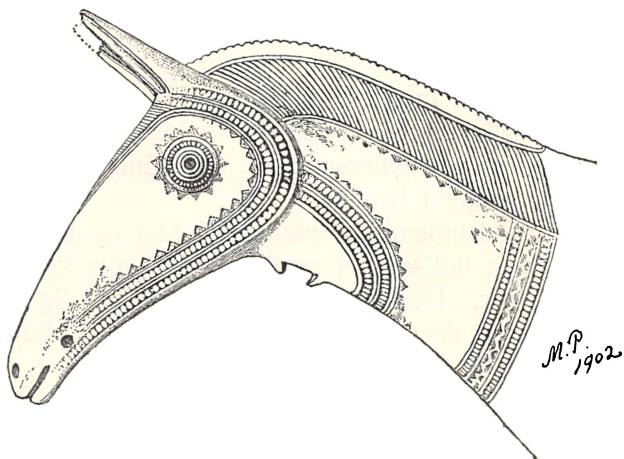
Den runde Skive er væsentlig ensartet ornamenteret paa begge Sider. Brede Baand, der dannes af Linier med indskudte Zikzak- og Perlerækker, deler Fladen i Bælter omkring et Midtparti, og i de saaledes indrammede Felter er der hensat fortløbende Mønstre. Ganske saaledes er Inddelingen og Udfyldningen af Fladen paa de talrig foreliggende Bælteplader af lignende Størrelse fra hin Tid. Efter Tidens Kunstevne, fast og sikker, men ogsaa begrænset, formaaede man ikke at komponere noget andet end just denne Dekoration, om hvis Skønhed der iøvrigt ikke kan bruges for varme Ord.

Denne Ornamentik kan med Rette betegnes som klassisk Kunst. For alle Tider vil den bevare et Værd som det ypperste i sin Art. Og den, som her førte Punslen, var baade en øvet Haandværker og en fin Kunstner. Han har fulgt den Regel, der kendes fra de bedste Arbejder, at det ikke var det indpunslede, men tværtimod det mellemliggende op-højede, der skulde danne Ornamentet.

Med Dekorationen paa Bronzeskiven stemmer de øvrige Ornamenter. Om Hestens Hoved og over dens Pande løber Ornamentbaand, som det ses af hosstaaende Billede. Øjnene dannes af et rundt, noget hvælvet Felt, der er udfyldt med koncentriske Ornamenter; selve Midten er indlagt med et mørkt, brunligt Stof, der ganske har Præg af at være den i Bronzealderen saa ofte til Indlægning anvendte

Harpixmasse. Andre Baand ses under Hestens Hals og over dens Bringe, det sidste afskaaret af den omhyggelig tegnede Manke.

Fremdeles er Oversiden af den flade Stang, der forbinder de to bageste Hjulpar, dekoreret, og ogsaa den opadvendende Side af den bageste Vognakse. Overalt genfindes de samme fint punslede, tæt jævnsides løbende Linier og, hvor der er en

større Bredde, de indskudte Perle- og Zikzakrækker. Ved Hesten er Ornamentsbaandene yderst ledsagede af en Trekants-Række, der utvivlsomt er indslaaet med det samme Stempel, der er anvendt til Zikzaklinierne paa Skiven. Et andet halvrundt Stempel er benyttet til Ornamentet paa Vognens Midtstang. Alt er, som det ofte findes ved nordiske Arbejder fra den tidlige Bronzealder.

Den ene Side af Bronzeskiven er, som omtalt, belagt med Guld. Baade selve dette Arbejde og Guldbladets Tykkelse — som ret svært Papir — er

ganske som det kendes fra talrige, samtidige Bronzesværd. Guldet gengiver nøje det i Bronzen indpunslede Ornament. Ornamentet staar i Guldet meget frisk og bestemt, som dette ikke kunde være fremkommet blot ved, at Guldbladet trykkes ned i de underliggende Ornamenter. Desuden ses der i Guldet en vis Skarphed i Linien og Smaafejl, der ikke findes i Bronzen, Der er da utvivlsomt gaaet frem paa følgende Maade: Ornamentet er udført paa Bronzen; derover er det udhamrede Guldblad lagt og presset ned; men sluttelig er hele Tegningen bleven opridset med en spids Naal, for at den skulde træde tydeligt frem. Dette har sikkert været den sædvanlige Fremgangsmaade ved Guldbelægning paa ornamenteret Bronze.

Noget Bindemiddel mellem Guldet og Bronzen har lige saa lidt kunnet iagttages her som ved andre Arbejder. Derimod er der ved en særlig Indretning paa det omhyggeligste og paa solideste Maade sørget for, at Guldet ikke skulde løsne sig. I den ydre Krans omkring Skiven er der ved Støbningen indrettet en smal og dyb Fure; Guldbladets Rand strækker sig ned heri og fastholdes ved et ovenpaa nedhamret Metalbaand, der udfylder Furen nøjagtig. Dette Baand har anden Farve end det øvrige; det er rødere og saaledes vistnok mere kobberholdigt, mulig rent Kobber, hvad der jo ogsaa maatte anbefale sig ved en Traad, der skulde anvendes og behandles som denne.

Den hele Forarbejdning af Bronzebilledet stemmer med, hvad der løvrigt kendes fra den tidligere Bronzealder. Alt er støbt og derefter omhyggelig og glat afpudset; saaledes ogsaa den guldbelagte Side af Skiven. De større Stykker, Hesten og Ski-

ven, er ikke massive, men dog ret tykt støbte, af en lignende Sværhed som de samtidige Bælteleplader. Først i den ældre Bronzealders senere Afsnit blev der undertiden støbt langt tyndere.

Den runde Skive ses at være fremstillet paa følgende Maade. Der er støbt to lige store og ensartede hvælvede Plader, der er lagt med Randene mod hinanden, og om disse er der støbt en Ring, saaledes at Randene dækkedes og forenedes. Det tilstøbte Parti begynder med det yderste Led af Ornamentet, det tværstregede Baand. Den ydre Ring slutter overalt paa det nøjeste til de hvælvede Plader, og det tilstøbte Metal har forbundet sig fuldkommen med de forud dannede Stykker.

Hesten har, som nævnt, et større Hul i Ryggen. Det fortsætter sig i en Revne indtil Hovedet og henimod Halen. I dette Hul sad der, ved Fundets Modtagelse i Musæet, øverst nogen Tørvejord. Men derunder viste sig den særdeles fine Sand- eller Lermasse, der har dannet den indre Kærne, hvorover Bronzen er støbt. Paa mindst tre Steder, ved Hestens Bove, ses tydelig de Bronzestifter, der holdt den ydre og indre Form fra hinanden, idet de var stukne gennem det Lag af Voks, hvor Billedet var modelleret. Denne Proces er velbekendt fra de nordiske Bronzer.

Vognstillingen er behandlet med samme Dygtighed som de to særskilte Stykker, der hviler paa den. Alle Nav, Eger og Hjulringe er af ganske samme Dimensioner. Ogsaa Axerne er ensdannede, bortset fra Midtpartiet, der er særlig indrettet af Hensyn til Forbindelsen med de andre Bronzedele. Den mellemste Axe har saaledes to runde Udvidelser med Huller til Optagelse af fremstaaende Tappe under

Hestens Hove, hvorved Billedet blev fastholdt paa Vognstillingen. Dennes Midtstang ligger hen over Axen og er forbunden med den ved en Nagle med fremstaaende Hoved. Forbindelsen her er nu fuldstændig fast, og det har sikkert ikke været Meningen, at Axen skulde kunne dreje sig om Naglen.

Saa mærkeligt er dette Bronzearbejde fra saa fjærn en Tid; men fra de gamle spiralprydede Bronzearbejder, fra de saa talrig foreliggende Vaaben og Smykker skiller det sig dog, med Hensyn til Udførelsen, ikke i noget væsentligt Punkt.

IV.

Til Slut nogle Ord om Billedets Betydning.

Der gives intet lignende Billede; men skønt der kun kan hentes lidet til dets Forklaring, er det dog i det væsentlige forstaaeligt baade som Helhed og i Enkelthederne.

At den runde Skive er Solen, paatrænger sig ved første Syn. I de Tider, der ligger forud for dette Arbejde, og endnu i de nærmest efterfølgende fremstilledes Solen som en saadan kredsrund, flad eller noget hvælvet Skive; men det er kun fra Ægypten, Mesopotamien, Syrien og overhovedet fra de gamle Kulturlande i Orienten, at dette kendes, og tillige fra Grækenland.

I Ægypten var dog Solskiven uden Ornament; i Kaldæa og senere i Assyrien blev Skiven paa forskellig Maade udtyldt med Straaler, der udgaar fra Midtpunktet. Billedet fra Trundholm er derimod dækket med Tidens sædvanlige Ornament, som de træffes overalt paa Vaaben og Smykker. Og dog har det vel nok været tænkt, at Straalerækken

langs Randen og Kredsene indenfor ligesom selve Guldbelægningen passede godt paa et Solbillede.

Naar Bronzeskiven fra Trundholm rettelig kan opfattes som en Sol, er det Billedet selv, med Hesten i dens Forhold til og Forbindelse med Bronzeskiven, der giver egentlig Sikkerhed. Hesten staar foran Solbilledet, forenet med det ved, at begge Stykker er fast anbragte paa den fælles Understilling; de maa danne en Helhed. Nu er der under Hestens Hals en lille spinkel Øsken og i Solskivens fremadvendende Kant en anden ganske tilsvarende Øsken. Det kan ikke være andet, end at der gik et Baand igennem dem. Men da har man Solen trukken fremad af Hesten, hvad der svarer til den gamle, vidt udbredte Forestilling om Solen, der kørte over Himlen med et Forspand af Heste.

Man har søgt at udtrykke og fremstille, hvorledes Solen bevægede sig. Det maatte da ligge nær at lade den blive trukken af Hesten, det ædleste og hurtigste af de Dyr, der af Mennesket benyttedes som Bevægkraft. Hvorledes dette nærmere foregik, kunde man dog ikke sige; man lod simpelthen Hesten trække Solen i et Baand.

Saaledes viser i det mindste vort Bronzebillede det. Fremstillingen er ganske simpel og naiv. Solen er slet intet Hjul; den kan ikke dreje sig og rulle. Ved det Baand, der udgaar fra dens Rand, bliver den slæbt afsted. Om Hestens Hals og Bringe er der noget Seletøj, et Slags Stavtøj, som vides at være den ældste Form for Kørehestens Seletøj; saaledes maa vistnok de brede Ornamentbaand opfattes. Men det er ikke lykkedes Forfærdigeren at bringe dette i virkelig Forbindelse med Trækbaandet. Saaledes er det vel ogsaa gaaet med Bidslet; thi at der

har været et saadant eller snarere kun et Baand, der tjente som Bidsel, ses af det lille Hul, der findes paa begge Sider af Hestens Hoved ganske paa samme Sted, straks bagved Mundvigen. Hullerne gaar igennem Bronzen, ind i Lerkærnen, men synes ikke at staa i Forbindelse med hianden.

Solbilledet fra Trundholm skulde da fremstille en tidlig og uklar Tanke om Solens Bevægelse ved Hestens Hjælp. Men ved Tolkningen af Billedet maa ogsaa Vognen inddrages i Undersøgelsen. Det er en virkelig lille Vogn, der er indrettet til at køre. Et af Hjulene gaar endnu rundt; de øvrige er rustede fast. Der er fire Eger i Hjulet, som dette findes ved de ældste Vogne, fra Norden til Ægypten.

Men fra alle de ældste Vogne, som kendes i de forskellige Lande, skiller Solbilledets Understilling sig ved, at den har 6 Hjul. Det er imidlertid let at se, hvorledes dette er fremkommet. Under Hesten staar en sædvanlig firhjulet Vogn. Til denne har man ved at forlænge Midtstangen knyttet den Hjulstilling, der bærer Solskiven. Dette er et Parti, der er føjet til en Vogn af sædvanlig Konstruktion.

Hvad denne Opstilling har at sige, skulde nu gerne afgøres. Det kunde da tænkes, at dette meget primitive Billede, der er sammensat saa barnligt og naivt, er blevet sat paa Hjul for saaledes at udtrykke Solens Bevægelse. Naar man dannede Solens Billede, skulde det kunne bevæge sig, og hvorledes skulde dette kunne opnaas uden ved at sætte det hele paa Hjul? Til Støtte for denne Opfattelse kan henvises til en Del meget gamle Miniatur-Fremstillinger fra det klassiske Syden af Vogne med Forspand, der staar paa en Plade med Hjul. Man vilde, at Vognen skulde kunne bevæges, og Hjulstillingen blev

da ført hen ogsaa under Hesten. Det er ganske den samme Tanke, der skulde have været ledende ved Dannelsen af Solbilledet, og tillige udtrykt paa ganske samme Maade.

Der kendes en Del Smaaavogne af Bronze med figurlige Fremstillinger af forskellig Art, dels fra Nordtyskland, dels fra Mellemeuropa, der giver sig tydeligt til Kende som henhørende til det religiøse Omraade. Fra Syden foreligger lignende Sager, og en paalidelig, men rigtignok ikke ret gammel Beretning lyder paa, at der i Thessalien ved visse religiøse Handlinger anvendtes en lille Bronzevogn, paa hvilken der var anbragt et Kar. Naar den anvendtes, ved Besværgelser for at hidkalde Regn, blev der kørt med den.

Saaledes kunde ogsaa Hjulstillingen under Solbilledet have haft en egen Betydning. Naar Billedet anvendtes ved de hellige Ceremonier, blev det sat i Bevægelse. Kun saaledes øvede det sin Virkning, tildelte Lykke eller afvendte Fare.

At der var en Soldyrkelse i Norden under Bronzealderen, og at Solskiven var Kultusbillede, er utvivlsomt. Der var en Dyrkelse af selve Himmelleget eller af den Solen iboende Magt; men denne Guddom var endnu ikke udformet og fremstillet i personlig Skikkelse. Med den langsomme og sene Udvikling fulgte det, at Gudeskikkelserne først silde traadte frem.

Man kan ikke undlade at fæste Opmærksomheden ved Solbilledets Lidenhed; det er som en Gengivelse i det smaa af noget større. Solbilledet kunde være en Miniatur-Gengivelse af et stort Kultusbillede, som det førtes omkring paa Hjul. Men hvad enten der har været store Billeder af samme Art

som Bronzearbejdet fra Trundholm eller ej, saa er det klart, at dette selv er et Kultusbillede, bestemt til Dyrkelse, et virkeligt, helligt Solbillede.

Men hvorledes dette Billede var opstillet, og hvorledes det blev anvendt ved Gudedyrkelsen, derom vil man forgæves spørge. Den skrøbelige, lille Genstand skulde synes mere egnet til at staa under Glas paa en Piedestal i et lukket Rum, som det nu er opstillet i Nationalmuseet, end til at spille en Rolle ved Gudedyrkelsen i Tider, der ikke kendte Templer, og hvor de religiøse Ceremonier foregik under aaben Himmel.

Nærværende er en forkortet Gengivelse af en Afhandling om Solbilledet fra Trundholm af Oldtidsforskeren Dr. *Sophus Müller*, trykt i „Nordiske Fortidsminder“, udgivne af Kgl. Nordisk Oldskriftselskab. Gengivelsen fremtræder i det væsentlige med Forfatterens egne Ord og med hans velvillige Tilladelse, hvorfor Historisk Samfund for Holbæk Amt bringer sin bedste Tak. Det nævnte Selskab har ligeledes velvillig tilladt Benyttelsen af Afbildningerne.

Af Livet i den gamle Købmandsgaard.

Erindringer ved *O. Lund.*

I.

Jeg blev født 18. November 1839, altsaa en Maanedstid før Frederik den Sjettes Død. Det er med en vis Stolthed, jeg nu paa mine gamle Dage tænker tilbage paa, at jeg har levet her i Kalundborg under 5 Konger og den 10. Borgmester.

Min Indtrædelse i Verden var ikke synderlig lovende.

Efter Mors Beretning blev jeg nemlig, da jeg var et Par Dage gammel, betaget af en Slags Trommesyge, der bevirkede, at jeg svulmede op som en Blære og henlaa uden Bevidsthed, saa Doktoren erklærede min korte Saga allerede for afsluttet. Jeg blev derfor hjemmedøbt, ved hvilken Lejlighed jeg erholdt Navnet Ole efter min Farfar. Imidlertid var det bestemt af Skæbnen, at jeg skulde fortsætte min Virksomhed her i Livet. Vejret forlod mig fra den ene Led, medens jeg samtidig fik det igen fra den anden, og i Løbet af kort Tid var jeg atter normal.

Min allertidligste Barndom erindrer jeg selv-

følgelig ikke; vel foresvæver der mig nogle dunkle Forestillinger om jævnlige Knubs, tildelt min Søster Augusta*) og mig af Stine Barnepige; men, som sagt, det er altsammen noget, som jeg paa ingen Maade tør garantere for.

I min første Barndom boede vi i to smaa lave Stuer over Gaarden; mine Forældre førte ingen Hus-holdning; alle Maaltider indtoges ovre hos Bedsteforældrene, der beboede Hovedbygningen ud til Gaarden; det vil sige, de beboede egentlig kun en enkelt Stue ud til Gaarden, som tjente baade til Sovekammer, Spisestue og Dagligstue, medens alle de øvrige Værelser i det store Hus stod til Stads med nedrullede Gardiner og tildækkede Møbler.

I den gamle Gaard, Matr.-Nr. 73 paa Hjørnet af Møllestræde og Cordilgade, var fra umindelige Tider drevet Købmandshandel, som Morfar**) havde fortsat og betydelig udvidet, efter at han i 1803 havde købt Ejendommen af sin Formands Efterleverske „Birthe salig Faaborg's“. Nu var det indrettet saaledes, at Far***) nærmest havde med Forretningen at gøre, medens Morfar beskæftigede sig med det store Landbrug, der dreves under Gaarden. Foruden Ejendomsjorden havde Morfar nemlig ogsaa forpagtet en Del Byjord samt ca. 200 Tdr. Land af Ladegaardens Jorder.

Et Par Smaabegivenheder fra min første Barndom, medens vi endnu boede ovre i de smaa Stuer, staar levende for min Erindring. Det maa vel have været omkring 1844—45; jeg antager, jeg kan have

---

*) Augusta Lund, senere gift med Skibsfører, Grosserer Hugo Frimodt, København.

**) Niels Kristoffer Dyrhund Ostermann.

***) Mourits Monberg Lund (Firma M. M. Lund, Kalundborg).

været 5—6 Aar gammel. I den største Stue ud til Gaarden laa vi Børn, Augusta, Niels*) og jeg, sammen med Stine Barnepige, og i den lille Stue ud til Haven havde Far og Mor Sovekammer. Naar Far om Aftenen efter endt Dagværk kom over for at vaske sig, kom vi Børn jævnligen ind til ham i Sovekammeret og lyttede med spændt Opmærksomhed til hans Fortællinger om Robinson. En Aften, da vi saaledes var samlede, hændte det, at Far satte Lyset foran Spejlet, hvor Mors Kappe just var hængt op over det ene Hjørne. Jeg sad paa en Stol ved Siden af Spejlet, og medens Far stod ved Vaskebordet og vendte Ryggen til, kom jeg paa en eller anden Maade til at støde til Lyset, saa der gik Ild i Kappen. Jeg sagde ingenting, men sneg mig skrækslagen bort fra Stolen, medens Far, der mærkede det stærke Blus paa Kappen, vendte sig om i en Fart og fik den revet ned og slukket, saa der skete ingen anden yderligere Malhør, end at Spejlglasset knækkede i det ene Hjørne. Der blev ikke talt videre om den Sag, da det antoges, at Ildbranden skyldtes Luftrækket, som havde bragt Kappen i Berøring med Lyset, og jeg skulde nok vogte mig for at sige, at det var mig, der havde skubbet til det. Aarene gik, hver Gang jeg saa Revnen i Spejlet, slog Samvittigheden mig; men jeg var tavs som Graven. Først 20—30 Aar efter, da jeg forlængst var gift og hjemfaren, fortalte jeg Mor, at det var mig, der var Brandstifteren, om end uforvarende, og jeg syntes da, at det var ligesom en Lettelse at blive af med den Hemmelighed. — Spejlet staar endnu med sin Revne i vort Sove-

---

*) Niels Lund, nu Skovrider paa Frijsenborg.

kammer, og hver Gang jeg ser paa det, kommer jeg til at tænke paa Far i Skjortæærmer ved Vaskebordet, Robinson Crusoe og Mors Kappe.

Fra et Aarstid eller to senere mindes jeg ligeledes: Det var lille Juleaften, og Far fortalte os om Juletræ, som vi aldrig havde set, men blot tilfældigvis hørt omtale. Den Gang spillede Børnene ikke saa stor en Rolle som nu; man var ikke forvænt med Fornøjelser, men klarede sig alligevel stolt med, hvad man selv kunde finde paa. Vi tre, Augusta, Niels og jeg, lyttede med aaben Mund til Beskrivelsen af, hvorledes saadan et rigtigt Juletræ skulde se ud, og vi var straks paa det rene med, at saadan et maatte vi ogsaa have.

Næste Dag var vi i fuldt Arbejde; et Grantræ kunde vi ikke faa, men en Snebærgren kunde ogsaa bruges, og en saadan brækkede vi af ude i Haven og anbragte den i en Urtepotte. Far gav os 3—4 smaa Stumper af en Voksstabel, som vi klistrede paa Grenene, og øverst i Toppen anbragtes et gammelt, forslidt Billede, den eneste Gave, der fandtes, og som tilmed behæftedes med den Servitut, at det Dagen efter skulde tilbageleveres til den oprindelige Ejermand, Niels. Juleaften oprandt, Voksstablerne tændtes, og det forekommer mig nu, at jeg aldrig senere har oplevet en saa vellykket og stemningsfuld Juleaften. — Men den Gang var man heller ikke mere end 6—7 Aar og hverken forvænt eller blaseret.

Et Minde endnu dukker op fra min tidligste Barndom. Det var en stor firsædet Kurvevogn, en saakaldet „Holstensvogn“ af samme Slags som de bekendte „Kapervogne“, der brugtes til Skovture i

Den gamle Købmandsgaard.*)

København. Til denne Vogn, som kaldtes „Skarp-
rettervognen“, knyttede sig følgende Historie.

- *) Ved Hundreedaars-Jubilæet 1903 for Familiens Overtagelse af den gamle Købmandsgaard havde en Veninde skrevet følgende lille Epigram:

Vær hilset, du gamle Patriciergaard,
som en stout og støt Veteran du staar
med Seklers Glans over dine Mure,
med et Væld af de bedste og dyreste Minder,
som herligt og trofast til Slægten dig binder.
Tak for alt godt i dit gæstfrie Bo
fra din gamle Veninde A. O.

Bommanden ved Asminderup-Bommen var blevet slaaet ihjel og puttet i Brønden af 3 Banditter, som senere blev paagrebet og overbevist. Hovedmanden, Kristen Olsen, dømtes til at halshugges, medens de to andre skulde piskes, hvilket alt skulde foregaa henne paa Tømmerup Banke, hvorfra Gerningsstedet for Mordet kunde ses. I den Anledning kom Skarpretteren hertil og tog ind paa „Postgaarden“ lige overfor os. Det viste sig, at denne Embedsmand og Morfar var gamle Kendinge, idet de i Ungdommen havde staaet i Hørkræmmerlære sammen, og som Følge heraf kom Manden herover og aflagde Visit, til største Rædsel for Husets kvindelige Beboere. Det var ellers en i alle Maader pæn Mand; det eneste, der talte imod ham, var Skarpretter-Titlen. Dagen efter Ankomsten hertil mødte han med sine Medhjælpere paa Tømmerup Banke; han var iført sort Kjole og hvide Handsker samt hvidt Halstørklæde, og med megen Anstand og Præcision kappede han Hovedet af Kristen, hvorefter han trak Handskerne af og lagde dem ovenpaa Blokken. Piskningen af de to andre Syndere besørgedes af Medhjælperne. Da Skarpretteren rejste herfra, vilde han gerne sælge Vognen; Morfar købte den, og i mange Aar derefter stod den her i Gaarden, indtil den endelig blev hugget i Stykker og brændt.

Kort efter Henrettelsen kom den henrettedes Søster ind paa Apoteket, hvor Apoteker Bayer gav sig i Snak med hende. I Samtalens Løb udtrykte hun sin Sorg over Broderens „pludselige Død“ i følgende Hjertesuk: „Ja, det var da osse ærkeli, a' Kristen sku' komme i den Forlienhed.“

Omtrent midt i Fyrrerne døde Mormor, og jeg kom da om Natten til at ligge ovre hos Morfar, for

at han ikke skulde være ene. Vi Børn havde stor Respekt for Morfar, som var en høj, mager, hvidhaaret Mand med et myndigt Væsen. Naar han blev vred og skændte, saa man kunde høre det langt bort, var han ikke god at komme nær, og der fandtes ikke den, der vovede at kny, naar han fik sin Overhaling; men mod os Børn var han altid venlig og stak jævnlig en Skilling til os, naar vi opførte os særlig pænt. Min Seng stod lige overfor Morfars, og en Morgen, da han, som sædvanligt, stod tidligt op, vaagnede jeg og saa, at der, da han tog sine Benklæder paa, faldt en Tomark ud af Skindlommen, hvori han altid havde en Del løse Penge. Jeg saa, at Skillingen trillede ind under Sengen, men han mærkede det ikke, og jeg forholdt mig tavs. Saa snart Morfar var gaaet ud af Stuen, sprang jeg ud af Sengen, tog Tomarken og oppebiede i Spænding det Øjeblik, da han kom ind igen for at drikke Morgenthe. Som den artige lille Dreng jeg var, nærmede jeg mig da beskedent Morfar og spurgte pænt og alvorligt, om han ikke havde tabt en Tomark, for jeg havde fundet saadan en under hans Seng. Det gik, som jeg i min Snedighed havde udregnet; Morfar blev saa rørt over dette haandgribelige Bevis paa Barnets Ærlighed, at han klappede mig paa Kinden og sagde: „Du er en god Dreng, du maa gerne beholde Skillingen.“

Jeg indrømmer, at jeg senere er kommen til den Erkendelse, at en god Lussing havde været bedre paa sin Plads.

II.

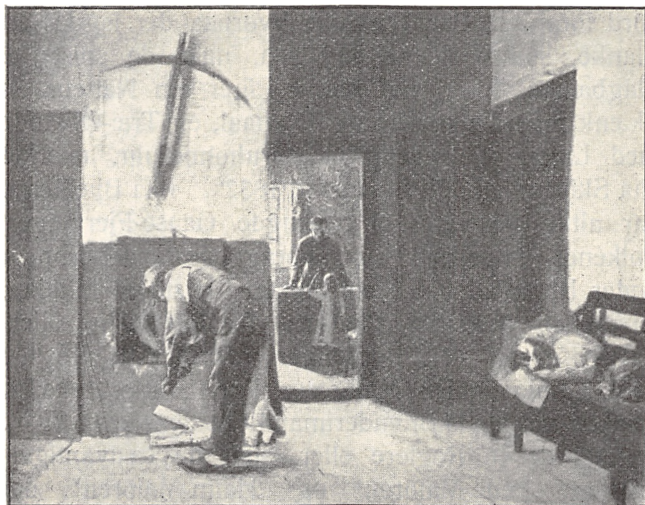
Medens Morfar levede, og det store Landbrug dreves, var der selvfølgelig en stor Besætning baade

af Mennesker og Dyr paa Gaardèn. Foruden Gaardskarlen var der 4 Karle, 2 Røgttere, 1 Maltgører og 2 Mand i Brænderiet; i Butiken var der 2 Svende og 1 Dreng, og af Piger fandtes 4—5 Stykker foruden en Husjomfru. Alle disse Mennesker havde Logi paa Gaarden og fik fuld Kost. Det var saaledes en meget stor Husholdning, og det var enorme Kvantiteter af Fødevarer, der gik med mellem Aar og Dag alene til Gaardens faste Besætning, hvortil end ydermere kom, at enhver Bonde, der kom med Læs i Gaarden, blev trakteret med en tyk Rundtenom Rugbrød med en dertil hørende stor Luns kogt, saltet Flæsk eller et Stykke stegt, saltet Aal.

Folkene indtog deres Maaltider i „Kølestuen“, et stort Rum med svært Bjælkeloft. Denne Stue havde Udgang til en lille Forstue til Gadetrappen, saa man fra Gaden maatte gaa igennem Kølestuen og uden om Køllen for at komme ind i Butiken, en højst primitiv Indretning med ganske almindelige smaa Vinduer, som ude fra Gaden ikke gav fjærneste Antydning af, at der var et Forretningslokale indenfor. Det eneste, der muligvis kunde tænkes at bringe en livlig Fantasi til den Formodning, at der var Butik indenfor de smaa Vinduer, var en gammel Jernkrog, der stod ud fra Væggen ovenover Gadetrappen, og hvorpaa der efter Sagnet i længst forsvundne Dage skulde have hængt en Klipfisk og en Tot Blaar. Nu var Krogen imidlertid tom, og dermed var enhver Vejledning forsvunden for den med Forholdene ukendte Vandrer, der fra Gaden vilde ind i Butiken. Fra Kølestuen førte bag ved Køllen en smal mørk Gang ud til Gaarden, en Dør med et Par Trin op til Morfars Sove-

kammer, en do. til et ganske lille Kontor, som fik Lys gennem en Tud oppe i Taget, og endelig en Dør, som førte ind til den senere Dagligstue.

„Køllen“, hvoraf Stuen havde sit Navn, og som gav den sit Særpræg, var en stor aaben Kamin med et mægtigt Fyrsted, hvor der brændtes

Køllestuen.

Gamle Peiter Maltgører ordner Fyret; i Baggrunden Butiken.
(Efter et Maleri fra 1877 af H. Brasen.)

hele Favnestykker og store Bøgeknuder. Varmen, som gik op gennem Kaminen, passerede „Grisen“ oppe paa Loftet og tørrede Malt, som laa paa Staaltraadsflager ovenover; men gennem det store Fyrhul strømmede dog saa megen Varme ud i Stuen, at der altid var en behagelig og passende Temperatur.

Jeg kan ikke tænke mig noget hyggeligere end Køllestuen en kold Vinteraften, naar det store

Baal lyste og varmede ud i Stuen, og for os Børn var ogsaa denne Stue vort kæreste Opholdssted. Mange Æbler og Kartoffler har vi stegt, og mange Tinsoldater og Kanoner har vi i en lidt senere Alder støbt ved det store Baal.

Stuens Møblement bestod af en Kistebænk i Vinkel op mod de to Vægge, et stort umalet Fyrrebord foran, et Par Træstole, hvorpaa der lagdes en Planke, som Folkene sad paa, naar de spiste, 2 Slagbænke, hvori der laa 4 Piger om Natten, en Skænk med Klukflaske og Tinmaal, en Træ-Ølkande med Laag, og endelig et Bornholmeruhr, mærket paa Skiven: „S. W. Blaamand 1832“. Paa Bjælkerne var altid opbevaret en Mængde Gaase-Fjervinger. Folkenes Træskeer var anbragt i Læderstropper under Bordpladen. Naar Folkene spiste til Middag, havde de bestemte Pladser: Gaardskarlen, Niels Aarby, øverst ved Bordenden, derefter 1. Kusken med gamle Peiter Maltgører lige overfor, saa 2. Kusken vis à vis Brænderimand Ole Jensen o. s. fr., nederst de to Røgttere eller, som de sædvanligvis kaldtes, „Fede-Majoren“ og „Halm-Majoren“, der altid begge stank af Kostalden. Niels Aarby skar Brød til hele Selskabet. Al Søbemad serveredes i store Lurfade, som Kokkepigen anbragte midt paa Bordet, og hver Mand langede da til med sin Ske. Eftermaden anbragtes paa lange skurede Brædter, som kaldtes „Langskagler“, hver Portion lagt for sig selv, saaledes at en Portion kom ud for hver Mand, naar Langskaglen lagdes paa Bordet. Efter endt Maaltid slikkedes Træskeen ren med Tungen og anbragtes i Læderstroppen, Lommekniven tørredes af paa Ærmerne eller Bukserne og puttedes i Lommen. Af Formad fik Folkene saa meget, de vilde

have, af Sul derimod kun bestemte, men rigelige Portioner. Kartoffler fandtes altid paa Bordet, og det var uhyre Kvantiteter, der fortæredes deraf. Jeg har set Folk skrælle et lille Fjerdingskar fuldt og derefter sætte dem til Livs, indsyltede forsvarligt i en meget yndet S sammensætning af Mel og Fedt, som kaldtes Meldyppelse.

Om Morgenen fik Folkene hver en Spegesild og varm Mælk og Brød, om Aftenen Fedtebrød og hvad der af Søbemad var levnet fra Middagen. Til Halvgaaen-Middag og Midaften en Rundtenom Fedtebrød med en Snaps til, og hjemmebrygget Øl saa meget de vilde have hele Dagen igennem. Faste-lavns-Mandag trakteredes med ituskaarne Kommenskringler, kogte i Mælk, og Paaske-Lørdag med flækkede, haardkogte Æg i Sennep og Smør („skidne Æg“). I Morfars Tid havde Folkene aldrig Dug paa Bordet uden ved de store Højtider; til Hverdag nøjedes man med den bare Bordplade, der da blev skuret i Blaaler efter hvert Middagsmaaltid. Senere hen anskaffede Mor — hvad enten det nu var for at slippe for den evindelige Skuren eller for at følge med den fremskredne Civilisation — et Stykke Voksdug, der dækkede over hele Bordet og tog det værste Skrald af mod Fedtpletterne.

Hvad der særlig interesserede os Børn, var de store Slagtninger, som fandt Sted om Efteraaret, og det var ikke Smaating, det drejede sig om, i Reglen 8—10 store Fedesvin, et Par Stude eller Køer, en halv Snes Beder og 20—30 Gæs o. s. fr. efter lignende Maalestok. Ved disse Lejligheder var alle paa Gaarden i travl Virksomhed, saavel det mandlige som kvindelige Tyende.

Disse store Slagtninger foretoges ogsaa senere

efter Morfars Død, dog efter en noget mindre Maalestok, da Landbruget og dermed Folkeholdet formindskedes.

Jeg ser endnu tydeligt Mor sidde og trone i det store Køkken, uddelende Ordre til 4—5 emsige Terner, alle lige fedtede, alle lige opkogte i Hovederne af nærende Damp fra Finker, Fedtegrever, Medisterpølser o. s. v., o. s. v., og alle indhyllede i en tyk, fedtet Em, som rugede over alt og alle, og som trængte gennem Vinduer og Døre ud over hele Gaarden.

Glanspunktet var dog, naar der lavedes sorte Pølser, hvilket ansaas for en saa vigtig Begivenhed, at denne Proces ikke blev betroet til nogen anden end Mor personlig. Selv gamle Jomfru Herbst, der var passeret de 60 og havde været i Huset i 30 Aar, og som dog maatte antages at have nogen Erfaring paa Pølsefabrikationens Omraade, blev sat fra Bestillingen, og Mor tog selv Kommandoen, naar Pøsekogeriet begyndte.

Sagen var, at dette med de sorte Pølser overalt i Byen i ganske særlig Grad lagde Beslag paa den offentlige Mening; en Husmoders gode Navn og Rygte afgang i væsentlig Grad af hendes sorte Pølsers Beskaffenhed. Der blev formelig afholdt en Art Turnering med sorte Pølser, idet det var nedarvet Skik i Slagtetiden at sende Pølser omkring i Byen til forskellige Familier. Man havde da Lejlighed til gennem Lugten og Smagen at danne sig en Mening om, hvilken Husmoder Sejerskransen med Rette burde tilkendes. Det var særlig magtpaaliggende, at Pølserne bragtes i Byen saa varme som muligt, og de serveredes altid i et Hav af smeltet Smør og bestrøede med Sukker og Kanel.

Kl. 12 var almindelig Spisetid overalt i Byen, og til det Klokkeslet maatte Pølserne afleveres. Det var derfor nødvendigt at begynde Kogningen tidligt paa Formiddagen, og efterhaanden som hver enkelt Pølse i den store spilkogende Gryde efter nøje Prøvelse var befunden at være tilstrækkelig kogt og uden Plet eller Lyde, blev den lagt i et Trætrug og omhyggelig tildækket med en Dyne, saa den kunde holde Varmen til Afleveringen. Da de fleste Familier slagtede omtrent paa samme Tid om Efteraaret, hændte det jævnlig, at Ternerne, som ved 12-Tiden var paa Vandring med de tildækkede Pølsefade, mødte hinanden, den ene paa Vej til den andens Herskab og omvendt.

Naar man lavede Pølser, brugte man ikke som nu at sy for dem; der skulde bruges Pøsepinde; det havde Fædrene altid brugt, og man kunde ikke tænke sig, at det kunde være anderledes. Altsaa, der skulde skaffes Pøsepinde, og det i svære Mængder. Dette var noget, som udelukkende paalaa den mandlige Del af Gaardens Tyende, og til „Pøsepinde-Aftenerne“ knytter sig nogle af mine fornøjeligste Barndoms minder.

Naar Niels Aarby paa Tømmerpladsen havde gjort et skønsomt Udvalg af Brædestumper uden Knaster og saa „skært i Avnen“ som vel muligt, slebes i Mørkningen ved Skinnen af Staldlygten alle Lommeknive, og efter at Aftensmaden var sat til Livs, ryddedes det store Bord i Kølestuen, og Mandfolkene placerede sig omkring det i sædvanlig Orden. Belysningen bestod af 2 Tællelys, der i Forbindelse med Skæret fra Køllen kastede et sparsomt Lys ud over Stuen. Tobaksrøgen fra Folkenes Piber bidrog end ydermere til at indhulle de forskellige Genstande

i en vis hemmelighedsfuld Dunkelhed; men meget hyggeligt og stemningsfuldt var det.

Paa Bordet laa altid en Jern-Lysesaks, som vi Børn interesserede os stærkt for, men vi fik aldrig Lov til at bruge den, og den blev overhovedet aldrig brugt; Folkene „snød“ Lyset med Fingrene. Pigerne deltog ikke i Snitningen; de sad for sig selv med deres Spinderok eller Garnhaspe længere tilbage i Stuen, men naturligvis stærkt optagne af, hvad der passerede ved Bordet henne hos Mandfolkene.

Man skulde tro, at det at snitte en Pølsepind var den simpleste Ting af Verden; ingenlunde, det var noget, der krævede aarelang Erfaring, roligt Overlæg og et sikkert Haandelag. De rigtige gamle Kunstnere, som Niels Aarby og Ole Jensen, brugte kun 4 bestemte Snit, saa var den firkantede Pind fiks og færdig og manglede kun at svides i Lyset, for at Spidsen kunde hærdes; de mindre drevne og Begyndere i Faget sad derimod og fedtede med det, og hvert Øjeblik knækkede Pinden eller viste sig, naar den skulde kaldes færdig, vind og skæv og fuld af Buler langs Siderne. Hver Mand lagde sine Pinde i en Bunke for sig selv; der taaltes ingen Sammenblanding. Vi Børn, som selvfølgelig ogsaa snittede med, men med en ganske lille, fuldstændig sløv Barnekniv, havde ogsaa vore Bunker; men de blev altid bagefter kastet ind i Køllen sammen med Spaanerne. Enkelte af Folkene, som havde den Ambition at ville levere noget særlig ekstra, samlede, naar de var i Marken, de store Torne af Slaaenbuskene; disse blev omhyggeligt skrabede og ansaas da som særlig udmærkede til Medisterpølser.

Da Folkene den Gang som Regel tjente mange

Aar i Træk paa Gaarden, kunde Mor straks, naar Pølsependene skulde bruges i Køkkenet, se paa de forskellige Knipper, hvem der var Fabrikanten, og det hed sig da: „Der har vi Ole Jensen, han er god nok!“ eller: „Der er Søren Gotfred, væk med dem!“ o. s. fr.

Medens Folkene sad og snittede, gik Passiaren i et væk, og der blev fortalt de mest haarrejsende Spøgelshistorier, saa Pigerne sommetider stak i at hvine og helt glemte baade Rok og Hasp. Den, der kunde de fleste Historier, var „Fede-Majoren“, Jacob Mouritsen, en gammel Mand, som i sin Ungdom havde tjent som Rytter under Napoleon og været med i Rusland 1812; det var utroligt, alt det han havde oplevet; men jeg er dog nu tilbøjelig til at tro, at det næppe kunde have staaet uanfægtet overfor et mere nøjeregnende Publikums Kritik.

Naar Klokken slog 10, var det Sengetid. Pigerne satte Rok og Hasp til Side, slog Slagbænkene ned og redte Sengene. Afklædningen begyndte, endnu inden Mandfolkene havde faaet samlet deres Sager; en eller anden særlig vims Terne var allerede krøbet under Dynen, og de andre stod i bar Særk henne bag Køllen, blufærdigt afventende det sidste Mandfolks Bortgang; saa Lyset ud og paa Hovedet i Fjerene. — Det faldt ikke noget Menneske ind, at der kunde være noget upassende og anstødeligt ved alt dette; Sæderne var den Gang mere primitive og paradisiske end nu om Stunder.

Lignende fornøjelige Aftener havde vi Børn ogsaa, naar der efter de store Gaaseslagtinger blev „revet Fjer“, hvilket ogsaa foretoges i Køllestuen, og hvori baade Karle og Piger deltog. Af særlig Interesse var det ogsaa, naar der blev „skuret

Aal“, hvilket foretoges af Karlene udenfor Køkkenvinduerne. Aalene, i Reglen mange Lispund, skuredes paa en Vognbund fri for Slimen med en Halmvisk og grov Grus, hvorefter de skylledes i rent Vand, og Mor anbragte dem da egenhændig i Salteollen*), hvilket krævede megen Akkuratesse, da de skulde ligge med Bugen opad og nøjagtigt anbringes med Hovederne og Halerne imod hinanden. Blev dette ikke strængt iagttaget, saa vilde — ja, jeg indrømmer, jeg har ikke den fjærneste Anelse om, hvad der saa vilde være sket, sandsynligvis noget frygteligt, i Betragtning af den Alvor, hvormed Mor tog Sagen.

Om Aftenen før de store Højtider fik Folkene Punch og Æbleskiver; alle, baade Piger og Karle, samledes da i Køllestuen og spillede Kort i forskellige Hold. De mest yndede Spil var: Brus, Firkort og Sorteper. Der spillede aldrig om Penge, men alligevel var alle stærkt interesserede. Regnskabet førtes paa Bordpladen med et Stykke Kridt, og til Udvidskningen af Beter og Streger anvendtes en Æbleskive, som bagefter fortæredes. Det var meget fornøjeligt at se, med hvilket Liv Kortspillet blev drevet, særlig af de ældre. Det gjaldt især om at skjule, hvad man havde paa Haanden; derfor holdtes Kortene, som var uendelig fedtede, sammen i en kompakt Bunke og halvvejs sammenrullede efter Længden; naar der da skulde stikkes eller „smides til“, spyttede man paa Fingrene og halede Kortet

---

*) „Saltolle“ eller „Salteolle“, et ovalt Kar, der var lavet af særlig tykke Staver og tæt besat med stærke Træbaand. Benævnelsen „Olle“ bruges endnu for Saltekar af gamle Folk.

frem. Hvert Stik ledsagedes sædvanligvis med en eller anden Bemærkning. Jeg ser endnu tydelig Ole Jensen med den ene Haands Knoer sætte den bedste Trumf i Bordet og samtidig med den anden dunke gamle Peiter i Ryggen med det glade Ud- raab: „Der blev du Fa'en maneme Bet, din gamle Snørestøvle!“

I den gamle Gaard, som udmærkede sig ved sine mange løjerlige Ud- og Tilbygninger, fandtes en lille Bygning, hvortil knytter sig forskellige Erindringer. Det var et Slags Taarn, opført paa Pæle midt i Gaarden paa det mest iøjnefaldende Sted. Bygningen var opført af Bindingsværk, én Etage med Halvtag; i Døren var som Sirat anbragt et Hjerte, og i den ene Side ud mod Møddingen et ganske lille Vindue. Den indvendige Lejlighed var meget indskrænket; men den var jo ogsaa kun beregnet til et vist nødvendigt Brug. Adgangen til denne Lejlighed var forbeholdt „de Sæle“, Svendene i Butiken og andre Honoratiores, medens Butiksdrengen og Folkene var henvist til et Par andre mindre flot udhalede Lokaler, der laa bag ved Møddingen og kun lukkedes med en Krog. Taarnet derimod var forsynet med Laas, og Nøglen, hvortil var fastbundet en Hummerklo, havde sin bestemte, kun for de indviede tilgængelige Plads.

Saa hændte det, sidste Aar Morfar levede, at Drengen i Butiken, Frederik, havde udstaaet sin Læretid og skulde være Svend. Kandidaten blev kaldt ind paa Kontoret, hvor Morfar overrakte ham det traditionelle Sølv-Lommeuhr og i en lille Tale særlig betonede, at han fra denne nærværende Dag havde ikke alene Ret, men ogsaa Forpligtelse til at

lade sig benævne Kristensen. Samtidig berørtes, at Nøglen til Taarnet stod til fremtidig behagelig Afbenyttelse.

Det viste sig, at af alle disse Æresbevisninger var Taarnnøglen den, Hr. Kristensen satte højest; hver halve Time i Dagens Løb gjorde han sig et Ærinde ud i Gaarden, demonstrerende med Hummerkloen og ivrigt spejdende efter, om nu ogsaa alle Karlene og Pigerne havde bemærket hans Avancement; til sidst begyndte man at frygte for, at Menneket havde faaet et Anfald af Kolera.

III.

Senere hen i Tiden har Mor fortalt meget om den gamle Gaard og dens Beboere i den første Del af Aarhundredet, altsaa den Tid, der faldt sammen med hendes Barndom og Ungdom. Hun kunde huske, da Midtertaarnet paa Kirken styrtede ned i 1828, hvilket indtraf, medens hun gik hos Præsten til Konfirmationsforberedelse. Hos Præsten læste hun i en gammel Billedbibel fra Christian den Fjerdes Tid; den var indbundet i Træbind, omtrent $\frac{1}{2}$ Tomme tykt, betrukket med Læder og forsynet med svært Messingbeslag. Hun kunde ikke selv bære Bogen, som vejede henimod et Lispund, og en af Folkene maatte altid bære den for hende, naar hun skulde til Præsten. Denne gamle Bibel findes endnu, men desværre i meget defekt Tilstand. Den laa i mange Aar paa Pulterkammeret, men var saa paa en eller anden Maade kommet ned i Butiken, hvor Drengen fik fat i den og rev en Del Blade ud af den til at pakke grøn Sæbe ind i. Titelbladet var trykt med røde Bog-

staver, og i den Anledning gik den senere under Navnet „Cyprianus“.

Mor skrev en god og tydelig Haand, men hendes Bogstavering var ligefrem forbløffende. I hendes selvskrevne Kogebog findes blandt andet en Anvisning paa at lave Stive-Gelé; den begynder saaledes: „Man tager 2 Lod stive Sjæle og $\frac{1}{2}$ Pund Pudersokker“ o. s. v. Naar vi lo af Mors Bogstavering, blev hun dog aldrig vred eller fornærmet; hun nikkede blot, som hun plejede, naar hun vilde sige noget rigtig overbevisende, og sagde: „Ja, ja, Børn, hvordan skulde jeg vel have lært bedre; naar vi skrev dansk Stil, fik jeg den altid tilbage fra Læreren med den Paaskrift: „utallige Fejl“; men der var ikke rettet et Ord, saa jeg fik aldrig at vide, hvad det var, der var forkert.“

Straks efter sin Konfirmation foretog Mor sin første Københavnsrejse, og hendes Beskrivelse af denne Rejse giver et godt Indblik i Datidens Befordringsvæsen. Turen foretoges med en Fragtmand — Kalvekusk, som det den Gang hed. Der overnattedes i forskellige Kroer, og 3 Dage gik med, inden Køretøjet passerede gennem Vesterport ind paa Halmtorvet, hvor Rejsen endte. Foruden sin Bagage og Madkasse medførte Mor en Hundehvalp samt til dennes Ernæring en Flaske Mælk og en Underkop.

Opholdet i København blev dog kun kort; Hjemve ytrede sig i en foruroligende Grad. Tilbagereisen foretoges med samme Befordring og samme Kørselshastighed, og da Vognen omsider naaede ind paa Kalundborg Bymarker, og Mor opdagede „vores egne Køer“, saa bevægedes hendes unge Hjerte af Rørelse; hun stak i at tude

ustandseligt og afleveredes af Fragtmanden i det fædrene Hjem opløst i Graad — med samt sin Hundehvalp.

I Mors Ungdom stilledes der andre Fordringer til de unge Piger end nu; de maatte bestille noget og var aldrig ledige; at vise sig spaserende paa Gaden var noget, som slet ikke kunde gaa an for en velopdragen Ungmø. Mor maatte dog indrømme, at den strænge Hustugt alligevel ikke altid bevirkede, at de unge Mennesker stadig sad hjemme og var dydige; tværtimod, hun mindedes endnu med Fornøjelse, hvorledes Brødrene Henrik*) og Simon**) krøb ud af Vinduerne om Vinteraftenerne og kørte i Slæde med de kønne Jomfruer Schnell oppe paa Møllebakken (hvilket dog blev opdaget, og der blev sat Jernstænger (!) for Vinduerne; disse Jernstænger findes endnu), samt hvorledes den ellers saa alvorlige Søster Birthe***) blev saa længe ved at danse paa Borgerballet, saa hun ikke fik Tid til at klæde sig om, da hun kom hjem om Morgenens, men maatte møde i Mælkestuen og sælge Mælk, endnu med Balkransen paa.

Særlig paa Markedsdagene maatte Pigebørnene tage fat; Mor skænkede Snapse, og Birthe og Kirsten****) skænkede Kaffe i lange Baner.

Ved at nævne Kaffe kommer jeg til at tænke paa en Historie, som Far fortalte fra Morfars Tid. Det var en Gang i Tyverne, at Kaffen først be-

---

*) Købmand H. C. Ostermann, Kalundborg.

**) Proprietær Simon Ostermann, Kelleklintegaard.

***) Birthe Ostermann, gift med Købmand P. H. Raae, Kalundborg.

****) Kirsten Ostermann, gift med Pastor Holst, Sognepræst i Aarby, Svallerup og Magleby.

gyndte at blive kendt blandt Bønderne her paa Egnen. En af de første Banebrydere var en velstaaende Gaardmand i Kelleklinte. Han købte et lille Parti raa Kaffeboenner og fik i Butiken nøje Besked om, hvorledes han skulde brænde, knuse og iøvrigt behandle dem. Da Manden atter kom til Byen, erklærede han sig meget misfornøjet med den nye Ret, og paa Spørgsmaalet om, hvorledes

Familien Ostermann 1818.

Fra højre til venstre: Morfar, Birthe, Louise (Mor), Mormor, f. Holst, Kirsten, Simon, Henrik.

Konen da havde baaret sig ad, afgav han følgende Forklaring: Ja, først havde vor Mor svedet Bønerne paa en Pande, og bagefter havde hun maset dem med en Dunk, saa havde hun slaaet en Spand Vand paa og kogt det hele i en Gryde; men det havde været aldeles umuligt at faa Bønerne møre. Til sidst havde hun hældt det gennem et Dørslag; det tynde havde hun smidt ud, det tykke slog hun op i et Lerfad med et godt Smørhul i. „Og saa

prøvede vi paa at dyppe det i Mælk; men der var rigtignok kuns en meget lille Behagelighed ved den Spise.“

Morfar havde en særegen Passion for Vildt, ikke just fordi der brugtes saa overvættes meget heraf i Husholdningen; men han kunde ikke se en Hare eller Agerhøne uden straks at købe den, og jeg husker endnu, hvorledes Baggaardsporten i Efteraarstiden og Vinteren, ligesom en Vildthandlerbutik, hang fuld af alle Slags Markens Dyr og Fugle, som til sidst endte med at blive forærede bort til Slægt og gode Venner.

Den Gang skulde der betales Akcise af alle Levnedsmidler og overhovedet af alt, hvad der fra Landet indførtes i Byen, og ved Enden af Møllestræde, hvor Lerchenfelt-Vejen begynder, var da ogsaa anbragt en Akcisebod med dertil hørende Bom. Her blev alle Køretøjer samt gaaende og ridende Personer ransagede af Tolderen og afkrævet Skillingerne, før de fik Lov at passere gennem Bommen ind i Byen. Vel var det som Regel kun Smaasummer, der skulde erlægges; men det foraarsagede et utaaleligt Sinkeri og ofte Krakileri, saa den ulykkelige Tolder var ualmindelig hadet, og det betragtedes af alle, høje som lave, rige som fattige, for den naturligste og ærligste Ting af Verden at spille ham et Puds og narre ham før Afgiften. Stor Snedighed anvendtes derfor altid, navnlig af Bønderne.

En af Morfars største Vildtleverandører — en durkdreven Krybskytte Ole Nielsen nede fra Tranemose — betalte saaledes aldrig Akcise af det Vildt, han kom med. Han gik altid med en lang rød- og grønstribet Kofte med Sølvknapper i, og denne Kofte

havde han indrettet saaledes, at hele Foret dannede en eneste stor Lomme, hvori der kunde ligge to Harer paa langs og endda adskillige Agerhøns ovenpaa, uden at man lagde Mærke til det, da Koften aldrig knappedes, men hængte sid ned om Manden. Naar han saaledes kom gaaende med sit troskyldige Ansigt og Kæppen i Haanden, tog han Huen af og bød „go Dav“ til Tolderen, og det faldt aldrig denne ind at efterse ham nøjere. Naar han derefter kom her ind i Gaarden, sørgede han for at blive set af Morfar, som da gik hen imod ham og spurgte i Forbigaaende: „Har han noget?“ hvortil Ole svarede med et lille Nik og forsvandt ind i Kontoret, hvor Harerne, efter at Døren omhyggelig var lukket i, blev halet op, og Forretningen afsluttet.

Det kunde dog ogsaa hænde, at Tolderen fik et særlig godt Øje til en eller anden Synder, som nogle Gange havde pudset ham, og i saa Tilfælde passede han paa som en Smed.

En af Morfars faste Kunder, en Bonde nede fra Illerup, var saaledes bleven misliebige og havde et Par Gange faaet konfiskeret snart en Snes Æg, snart en Bøtte Smør eller en Ost, og følgelig besluttede han at tage Hævn over Tolderen. Han fastspigrede Halen af et Kalveskind forsvarligt indvendigt paa Vognbunden, saaledes at den hang et godt Stykke ud under Bagsmækken, fyldte Fadningen med Halm og kørte til Byen. Ved Bommen stod Tolderen og raabte ham an; men Manden lod, som han var døv, og piskede bare paa Hestene gennem Bommen. Just som Køretøjet passerede forbi, fik Tolderen Øje paa Kalvehalen, der hængte bagud. Han sprang til, greb fat i den med begge

Hænder og raabte og skreg til Manden, at han skulde holde. Men Bonden piskede, kun yderligere paa Øgene, og saa gik det i susende Fart ned gennem Møllestræde, stadig med Tolderen hængende i Halen. Den vilde Jagt endte her midt i Gaarden, hvor den opbragte og forpustede Tolder overdængede Bonden med Skældsord og Grovheder og samtidig begyndte at rode op i Halmen for at konfiskere det formentlige Kalveskind. Bonden bare grinede, og da det endelig gik op for Embedsmanden, at det kun var en Kalvehale, han havde rendt til Nar efter, drev han slukøret af, ledsaget af en Lattersalve fra et talrigt Publikum, som havde samlet sig omkring Vognen. Han maatte oven i Købet døje den Tort at møde en hel Karavane grinende Bønder, som uden at være visiterede var kørt gennem Bommen i det Tidsrum, han havde anvendt paa sin mislykkede Jagt.

IV.

Morfar havde ogsaa Skibe i Søen, nemlig et Par temmelig store Jagter, som gik i stadig Fart paa Norge, hvortil de førte Rug, Malt, Byggryn samt Kartofler og hjembragte Spegesild, Jern, Bergfisk og andre norske Produkter.

Disse Fartøjer førtes af et Par gamle Skippere, som begge var dygtige Folk, men tillige ikke saa lidt Originaler. Den ene, Ollendorff, havde, saa vidt jeg véd, været Maanedsløjtnant paa Kanonbaadene i Krigen mod Englænderne i Aarhundredets Begyndelse og var Dannebrogsmænd fra den Tid. Han har muligvis været en rask Søgut i sine unge Dage, men paa den Tid, jeg erindrer ham, var der ikke noget krigerisk ved ham. Han havde

forskellige snurrige Vaner, som f. Eks. med altid at tromme med Fingrene i Bordet, naar han talte. Og han fremførte sjældent mange Sætninger uden at indskyde ganske umotiveret „se vi, se vi“, ofte paa de mest umulige Steder. Han var en høj, svær, hvidhaaret Mand og havde en ganske lille Kone.

Den anden Skipper, Kaarup, var af en hel anden Slags. Han var en undersætsig, kraftig bygget Mand, en Type paa en rigtig gammeldags Skipper, djærv og just ikke altid nøjeregnende med sine Udtryk, heller ikke synderlig fin i sit Væsen, men med et klart Hoved og uopslideligt Humør. Han ligefrem hadede Normændene og Svenskerne; de var efter hans Erfaring lige store Kæltringer allesammen. Dog gjorde han Svenskerne den Indrømmelse, at de i alt Fald var høflige, naar de snød en, medens Normændene ikke alene snød, men skældte ud oven i Købet. Naar han kom hjem fra en Rejse, inviterede han undertiden os Børn om Bord paa Chokolade og Konditorkager, og disse smaa Selskaber i den lille Kahyt staar endnu for mig mellem mine fornøjeligste Barndoms minder. Han var en stor Børneven, og navnlig Augusta var hans erklærede Yndling.

Et Par Gange om Aaret fik Morfar forskellige Delikatesser hjem med Skibene fra Norge. De medbragte saaledes friske Ryper, røget Laks, Hummer, Tønder med Østers og Glas med saltede Laksebuge, hvilket sidste betragtedes som noget ganske ekstra.

Naar der saaledes var kommen en frisk norsk Forsyning til Huse, gav Morfar en splendid Frokost for nogle gode Venner. Selskabet var lille, men udvalgt, som Regel bestaaende af Kancelliraad Bayer,

Major Holck, et Par andre gamle Klubvenner samt Onkel Henrik, Onkel Raae og Far, udelukkende Mandspersoner. Der dækkedes i den store Sal, som da i Dagens Anledning blev behørig udluftet og befriet for Overtrækkene paa Møblerne. Frokosten begyndte Kl. 10 om Formiddagen og vedvarede som oftest uden Afbrydelse til Kl. 12 om Natten, og det var aldeles forbavsende Kvantiteter, navnlig af Østers, der blev sat til Livs i disse 14 Arbejdstimer. Hvis man kan fæste fuldt Lid til de mundtlige Overleveringer, skal flydende Varer ogsaa være anvendt i lange Baner ved en saadan Frokost. Vi Børn fik selvfølgelig ikke Lov til at overvære disse Gilder, saa jeg kan ikke gennem personlig Erfaring berette om, hvorledes Stemningen var, navnlig ud paa Aftenen; jeg nærer dog ikke mindste Tvivl om, at den maa have været, hvad den tyske Barber kaldte „ret animalsk“.

V.

Da jeg var vokset fra Stine Barnepiges moderlige Hjælp, husker jeg, at Far en Morgenstund tog mig ved Haanden og afleverede mig til Organist Olsen, som holdt Pogeskole i en lille Stue ved Rebslagerbanen op til St. Olai Kirkegaard. Hos Olsen var jeg kun et Aars Tid og blev derefter sat i Skole hos Cand. phil. Bagger, der havde en større Skole oppe paa Torvet. Denne Skoles Drengene førte drabelige Krige med Byens Gadedrengene. Kampene udkæmpedes sædvanlig i Slotsvænget, snart som Tvekampe mellem en udvalgt Kæmper fra hver Side, snart ved, at Masserne tørnede imod hinanden i det vildeste Haandgemæng. Slotsvænget (Pladsen, hvor nu Raadhuset, Sygehuset og Slotsgade ligger)

henlaa den Gang øde og ubebygget, overgroet med Ukrudt og Græstotter og egnede sig udmærket som Kampplads. Hist og her stak Levningerne af de gamle røde Slotsruiner frem mellem Græsset, og paa et enkelt Sted fandtes en Slags Brønd, 4—5 Al. dyb og muret i Firkant af Munkesten. Hullet, som var en 7—8 Al. bredt paa hver Led, har dog næppe været en Brønd, men snarere en Kælder under „Folen“, „Fars Hat“ eller et andet af de gamle Slotstaarne. Vi Drengene benyttede det i alt Fald som Fangetaarn. Var vi saa heldige at gøre en Fange, dømtes han til at kastes i Ormegaarden, det vil sige: det nævnte Fangetaarn. Synderen firede med et Reb under Armene ned i Hullet og efterlodes der, til en eller anden tilfældig forbi-passerende, maaske først flere Timer efter, hørte hans Nødraab og fik ham halet op. Maaske var det det samme Taarn, hvor Margrethe Valdemarsdatter i sin Tid indlogerede sin Modstander, den svenske Albrecht.

„Bankehaven“ var i Morfars Tid og lige til omkring 1860 kun en øde og skaldet Banke; intet kunde gro der, blev der sagt, og i Aaringer fandtes der kun nogle gamle Aspargesbede, Kartoffler og nogle enkelte Stikkelsbærbuske. Far og Mor havde heller ikke synderlig Interesse for Havevæsen, og først efter at jeg i Begyndelsen af Tredserne fik Lov til at tumle med den, blev der gjort noget ved den, og nu er den, navnlig i Foraarstiden, et helt lille Paradis med sin Blomsterrigdom og henrivende Udsigt over By og Fjord.

Det er underligt med de mange gamle Skilinger, der findes deroppe — især efter stærke Regnskyl, naar Vandet har løbet ned ad de skraa

Gange. Gamle Peiter kom stadig i Foraarstiden, saa længe han passede Haven, med Skillinger, som han havde fundet deroppe, de ældste fra Erik Glippings Tid og frem efter fra forskellige af de oldenborgske Konger lige ned til Christian den Syvendes saakaldte „Degnelus“ og desuden amerikanske, engelske og tyske Penge. Gud skal vide, hvorledes de er kommen derop. En Gang, vi ryddede et Aspargesbed, fandtes en smuk Specie fra Christian den Fjerdes Ungdom; den viste vi Mor, som overlegent nikkede med Hovedet og udtalte de mindeværdige Ord: „Ja, der kan I selv se, Børn, har jeg ikke altid sagt, at det var et meget gammelt Aspargesbed.“

Af Minder fra Fædrenes Tider findes nu kun tilbage i Bankehaven et Lindelysthus, som efter Mors Forklaring er plantet af Søster Birthe i Morfars Tid.

Det er tidligere omtalt, at Morfar havde forpagtet ca. 200 Tdr. Land af Ladegaardens Jord. — Ladegaarden hørte oprindeligt under Grevskabet Lerchenborg, men solgtes i Begyndelsen af forrige Aarhundrede til Kommandør Stub. Denne kunde imidlertid ikke klare Udgifterne og maatte atter sælge. Morfar, som den Gang var Medlem af Kommunalbestyrelsen, foreslog da, at Byen skulde købe den, da den var at faa for Spotpris. Han opstillede det Regnestykke, at saa længe man kunde faa 7 Mark (2 Kr. 33 Øre) for en Td. Byg, var der ingen Risiko for Byen ved at overtage den. Men desværre, de vise Fædre manglede Fremsyn og en Smule Mod, ellers havde vi nu siddet bedre i det her i Byen, end vi gør. Da Byen ikke vilde købe Gaarden, tænkte Morfar paa selv at købe den; men

da der var en af hans gamle Venner, som ogsaa var Liebhaber, vilde de ikke staa hinanden i Vejen, men gik og gjorde saa mange Dikkedarer og Komplimenter for hinanden, saa det gunstige Øjeblik gik tabt, og v. Barner en skønne Dag uformodet viste sig og købte hele Herligheden.

Som ret betegnende for Datidens Vurdering af Landejendomme kan bemærkes, at da v. Barner af Salgsdokumenterne opdagede, at Refsnæsgaarden var medindbefattet i Handelen, forsøgte han at trække sig tilbage og annullere Forretningen, da Refsnæsgaarden ikke en Gang kunde svare de den paalignede Skatter.

VI.

I 1848 døde Morfar, og Far overtog Gaarden og Forretningen. I Fars ganske unge Dage var han bestemt til Landvæsenet og var en Tid Forvalter paa Hesselberggaarden under Nørager. Herfra kom Far til Hoffmannsgave i Nordfyn. Han har beskrevet Rejsens Besværligheder fra Korsør til Kerteminde. I 3 Døgn laa Jagten, hvormed Rejsen foretoges, mellem Asnæs og Fynshoved. Fars Madkasse blev læns, Skipperens Proviant slap ligeledes op, og Skibsdrengen maatte i en Jolle sendes ind til Asnæs for at bjerge noget til Føden.

Medens Far var ved Landvæsenet, tog han dansk juridisk Eksamen og senere Landmaalereksamen. Han opgav dog Landvæsenet og kom paa Lerchenborg Godskontor, som den Gang var paa Tinggaarden, det nuværende Aldersro. Medens han var der, gjorde han Bekendtskab med Mor, med hvem han blev forlovet og senere gift i 1838.

Da Mor og Far var bleven forlovede, skulde

Mor jo præsenteres for Familien i København. Farfar, Ole Lund, sædvanlig kaldet „grønne Lund“, fordi han altid gik med grønne Klæder, var da Enkemand. Han modtog Svigerdatteren med aabne Arme og førte hende ind i sit Kontor. Her udtog han højtideligt af et aflaaet Skab en gammel Glas-pokal, hvori han skænkede Portvin, og som han, holdende den i begge Hænder som en Alterkalk, lod Mor drikke af og derefter selv drak hende til til Velkomst. Pokalen blev derefter omhyggeligt aftørret og atter indelukket i Skabet.

Denne Pokal havde sin Historie. Den tilhørte oprindelig den bekendte Ole Vorm, som levede i Begyndelsen af Christian den Fjerdes Regering. Fra ham gik den i Arv i hans Familie fra Søn til Søn, indtil den i forrige Aarhundredes Begyndelse ejedes af Rektor Vorm i Horsens. Rektor Vorm, som var Farfars gode Ven, havde kun én Søn, som i en ung Alder udvandrede til Amerika, og han bad da Farfar, om han vilde modtage Pokalen, holde den i Ære og lade den gaa i Arv i sin Slægt fra Søn til Søn. Efter Farfars Død arvede min Farbror, Professor, Teatermaler Troels Lund den, men da han døde barnløs, gik den over til mig som den ældste af hans Brodersønner. Selvfølgelig holder jeg den gamle, nu 300-aarige Pokal i Hævd og Ære. Hos mig har den kun været fremme ved vor Datters og de to af vore Sønners Bryllup.

Da Far i 1838 blev gift, kom han ind i Morfars Forretning og boede, som før fortalt, i de to smaa Stuer over Gaarden. Efter Morfars Død opgav Far for Størsteparten det store Landbrug og kastede sig med Liv og Lyst over Forretningen,

som han betydelig udvidede og forbedrede, og navnlig indlagde han sig store Fortjenester af at være blandt Banebryderne for den senere saa blomstrende Byghandel med England. Ogsaa Brænderi-

M. M. Lund,
f. 1803 — d. 1866.

driften kom i en ny og bedre Gænge, efter at Far havde underkastet sig og med Glans bestaaet — Brændevinseksamen hos Bryndum i København. Far var en overordentlig nobel og rettænkende Mand, venlig og fornøjelig at have med at gøre,

og det var derfor saa saare naturligt, at han vandt sig Venner og et anset Navn, ikke alene her hjemme, men ogsaa i Udlandet.

VII.

Da Krigen 1848—49—50 udbrød, havde Far altsaa begyndt Forretningen for egen Regning, og vi flyttede over i Forhuset i Bedsteforældrenes gamle Lejlighed, som dog snart blev underkastet mange og ret gennemgribende Forandringer.

Jeg var den Gang 9—10 Aar, altsaa saa gammel, at jeg saa nogenlunde kunde forstaa, hvad der passerede omkring mig, og jeg har derfor endnu en ret tydelig Erindring om Krigsaarene. Jeg husker saaledes den alvorlige, men dog fortrøstningsfulde Stemning, der greb Folk ved Efterretningen om Slaget ved Slesvig, og den Sorg og Modløshed, der prægede alle Ansigter, da Affæren ved Eckernførde rygtedes. Jeg ser endnu gamle Hartvigsens forstyrrede Ansigt, da Far spurgte ham, om han var syg, han saa' saa daarlig ud, og han saa svarede paa sit tysk-mosaiske Maal: „Doli, doli, ja, hvordan skal man se ut, naar man gaar i sine egne Tanker og tænker paa ingenting, und so fut, springer der sku en Linieskif i Luften!“ Jeg hørte selv oppe paa Møllebakken Kanonerne fra Fredericia, og jeg glemmer ikke, hvor Folk jublede, da Efterretningen om Sejren kom. Men senere dæmpedes dog Glæden, og der kom dyb Alvor i alle Ansigter, da man lidt efter lidt hørte om de store Tab.

Alle vore Folk: Ole Jensen, Søren Gotfred, Søren Søren og Christian Løitved, var med i Kri-

gen; kun gamle Peiter og Jens Jacobsen var hjemme; saa her var tomt paa Gaarden.

Der var i de Dage en mærkelig Stemning over Byen, den var ligesom én stor Familie. Folk, som aldrig havde talt med hinanden før, og som endog var ligefrem Uvenner, standsede hinanden paa Gaden og drøftede ivrigt de nyeste Efterretninger fra Krigen. Der var Fred og Fordragelighed over alt; man havde kun én, alt andet overgaaende Tanke: *Krigen*.

Der var et Par tyske Haandværkere bosat her i Byen; de var ikke synderlig velsete, og om der end ikke skete dem nogen Overlast, saa mærkede de dog, at Folk saa paa dem med alt andet end milde Øjne, og de var ikke synderlig stolte ved Situationen. En af dem, en rigtig Vildtysker, var Skomager og boede i et lille Hus ude paa Bjerget. Han var særlig bange og opslog derfor, for at mildne Stemningen, en mægtig Plakat paa Huset med Paaskrift: „Als kaldet dette Hus, længe leve Kong Frederik den Syvende!“

Her fra Byen var der selvfølgelig ligesom alle andre Steder mange, der meldte sig som frivillige. 12 unge Mennesker blev saaledes enige om at gaa med. De sad sammen paa „Postgaarden“ og drøftede den tagne Beslutning, da endnu en ung Fyr kom til og erklærede, at han ogsaa gerne vilde med; men han var alligevel ikke rigtig dristig ved det, da han jo saa blev Nr. 13. En af de andre, Nissen, beroligede ham imidlertid straks ved at sige: „Naa, er der ikke andet i Vejen, saa kan vi nemt klare det, jeg skal gerne være Nr. 13!“ Dermed var Sagen afgjort, de meldte sig alle 13, og saa vidt vides, kom de ogsaa allesammen hjem igen med hele Lemmer. Her var en gammel Fyr, som

hed Beck, almindelig kaldet Reje-Beck, fordi han af og til om Sommeren gav sig af med at stryge Rejer, ellers drev han omkring og bestilte ingenting. Han havde hørt, at man i Krigen benyttede Spioner, uden at det dog var gaaet rigtig op for ham, hvad Ordet egentlig betød. Saa meget havde han dog forstaaet, at det maatte være noget, der laa for hans Stemme, og smittet af den patriotiske Aand, der opfyldte Sindene overalt i Byen, stillede han en Dag paa Raadstuen og meldte sig som frivillig. Borgmesteren trak paa Smilebaandet, da han saa ham, og forestillede ham, at han var altfor gammel til at være Soldat; men Manden blev ved sit; han vilde partout med. Til sidst blev Borgmesteren ked af det og sagde ærgerlig: „Men Herregud, Beck, som hvad vil De da gaa med?“ Beck rettede sig med Selvfølelse og svarede med største Alvor: „Som Førrædder, Hr. Borgmester!“ Han blev dog ikke antaget.

Ole Jensen, som var forlovet med Stine Barne-pige, var en usædvanlig vel oplært Bondekarl. Han skrev en god Haand, medens Kæresten Stine hverken kunde læse eller skrive. Det faldt da saa ganske naturligt sammen med det patriarkalske Forhold, der var mellem Far og hans Folk, at man hjalp hinanden, og saa længe Krigen varede, skrev derfor Ole Jensen til Far og fortalte om, hvad han oplevede, og ligeledes skrev Far til ham igen og berettede, hvorledes alt stod til her hjemme. Jeg har endnu et Par Breve fra Ole Jensen fra Krigsaarene, og det er helt underligt at se, hvor roligt og ligefrem han omtaler de store og i Virkeligheden betydningsfulde Begivenheder, hvorved han selv har været medvirkende. Han skriver saaledes: „I Gaar

havde vi en stræng Dag i Øvre Stolk; men jeg er da ellers Gud ske Lov rask.“ Det er alt, hvad man faar at høre om Slaget ved Isted, hvor hans Bataillon under Oberstløjtnant Henschel dog ellers havde været alvorligt nok med. Og ligeledes omtaler han som ganske tilfældigt Frederiksstads Belejring, hvor han endogsaa var med til at afslaa selve Stormen. Det, man helst vilde have at vide, fik man ingen Besked paa, men derimod om, hvordan det eller det Kvarter havde været, og saa for Resten Spørgsmaal om, hvordan det stod til med det ene og det andet her hjemme. Med Søren Gotfred, som stod ved en anden Bataillon, korresponderede Far ogsaa; men heller ikke han gav nogen Besked om Hovedbegivenhederne. Det var i det hele taget et Særkende for de gamle Soldater, at de omtalte deres egne Bedrifter saa lidt som vel muligt.

Da Soldaterne efter det første Krigskaar sendtes hjem, kom der ogsaa et Par Batailloner her igennem, og Byen var selvfølgelig ved at staa paa Hovedet af Begejstring. Man vidste ikke, hvor godt man vilde gøre det for Soldaterne; intet blev sparet for at gøre alt saa festligt som muligt. Paa Skibsbroen var rejst en Æresport og opstillet unge, hvidklædte og blomsterstrøende Piger fra By og Omegn. Paa Fortougene var dækket lange Borde med Smørrebrød, Øl, Brændevin, Kaffe med Boller og lignende gode Sager, medens selvfølgelig Dannebrog vajede fra hvert eneste Hus.

Af hele Kalundborgs Befolkning var der dog vist ingen, som var saa optaget og interesseret som vi Drengene fra Baggens Skole. Vi var nemlig udtagne til en Slags Ordensmarchaller, forsynede hver med et lille Dannebrogslag og mødte paa Skibs-

broen, hvor vi blev fordelte saaledes, at hver Dreng kom til at gaa i Spidsen for et bestemt Antal Soldater, som i sluttet Trop marcherede bagefter. Man tænke sig en 10—11-Aars Dreng i en saadan Situation! Intet Under, at vi var ved at sprække af Selvfølelse, da vi marcherede gennem Æresporten, tilnikkede og blomsterbestrøede af vore smilende Søstre og Kusiner, som vi dog ikke værdigede et Blik, optagne som vi var af vor egen Storhed. Oppe i Cordilgaden, hvor Bordene var dækkede, fik hver Dreng Ordre til at føre sin Trop hen til et Bord, og her blev vi saa anvendte som Opvartere, idet Skænkningen af Øl og Brændevin blev betroet til os. Vi havde saaledes rig Lejlighed til at blande os mellem Rækkerne, og mangt et Venskab sluttedes mellem os og de glade Jenser — for hele Livet, som vi den Gang troede; det blev dog kun en naiv Ungdomsdrøm, der svandt som saa mange lignende af samme Slags. Det var et tungt Slag for os, da Soldaterne efter et Par Timers Ophold marcherede videre ad København til; med Taarer i Øjnene stirrede vi efter de bortdragende, vor Storhed var forbi, og vi sank ned til atter at blive ganske almindelige Kalundborg-Dreng.

Af alt, hvad jeg oplevede i Krigsaarene, tror jeg dog, at intet gjorde saa stærkt Indtryk paa mig som følgende lille Episode. En Dag kom her med Smakken nogle hjempermitterede Soldater, som blev indkvarterede her i Byen. Vi fik 2 Mand, en Forvalter og en Møllersøn, rigtig pæne og velopdragne Mennesker, som Far havde megen Fornøjelse af at passiare med. Da de om Aftenen skulde i Seng, fulgte jeg dem op paa Gæstekammeret, og her var det, at mine Begreber om Renlighed fik et saadant

Grundskud, at jeg daarlig nok har forvundet det endnu. Det viste sig nemlig, at da de trak Uniformen af, var Møllerens Skjorte sortere end Jorden af ældgammelt Snavs, og paa mit naive Spørgsmaal om, hvordan det kunde være, lo han bare og svarede, at han ikke havde haft Lejlighed til at vaske den i de sidste 3 Maaneder; men nu skulde han have ren Skjorte paa, naar han kom hjem til sin Mor. — Jeg stod ganske maalløs og uforstaaende overfor det hele; *min* Mor gav mig altid ren Skjorte paa hver Lørdag.

Alle vore Folk paa én nær kom hjem i god Behold. Den eneste, der blev derovre, var Christian Løitved, en ualmindelig køn og rask Karl. Han var Dragon og blev skudt paa en Rekognosering nede ved Danevirke Dagen før Fredslutningen. Efter hvad jeg senere har hørt, var han den sidste danske Soldat, der faldt i Treaarskrigen. — Da Folkene var kommen hjem, og alt var kommen i den gamle Gænge igen, morede det Far at udsørge dem om deres Oplevelser under Felttogene, og dette foregik da, naar de alle sad ved Bordet i Køllestuen, og Far gik op og ned ad Gulvet med Hænderne paa Ryggen, sammenrullende, som han plejede, en lille Stump Papir mellem Fingrene. Det var dog meget vanskeligt at faa dem til at fortælle, og der maatte anvendes baade Taalmodighed og Snedighed for at faa presset det ud af dem, som man ønskede at vide, og saa var det endda kun meget gaadefulde Svar, man fik. Saaledes eksaminerede Far Søren Søren, der ganske vist var meget dum, men dog havde været Konstabel ved Jessens Batteri og deltaget i mangan varm Bataille. „Naa, Søren!“ sagde Far, „du har jo været i Ilden saa mange Gange, og altid klarede I jer bravt; der var

vel saa en og anden ved Batteriet, der blev Dannebrogsmænd?" „Ja, vel var der det, Husbond; der var Nr. 19, han blev Dannebrogsmænd, og det var bare, fordi han ga' 8 Glas Pons, for Resten var han ellers en ren Halvtosse.“ Far, som meget betvivlede Rigtigheden af Sørens Opfattelse af Grunden til Dekoreringen, sagde da: „Det maa være forkert, Søren; man bliver ikke Dannebrogsmænd for at gi' Punch, og hvad mener du ellers med det, du sagde, at han var en ren Halvtosse, kan du sige mig et Eksempel paa det?“ „Ja det kan jeg nemt, Husbond,“ sagde Søren. „Det var en Dag, vi sloges dernede Sønder paa, og vi ha'de lige faaet Kanonen klar med Kadætsker for, saa brasede Tyskerne lige med et ind paa vos, saa vi løv allesammen hen og dækkede os bag et Gærde; men 19, den Halvtosse, han blev staaende ved Kanonen, og saa trak han den a', saa Tyskerne vrælede og løv, og vi andre gik saa tilbage til Kanonen og skød videre.“ Far smaalo og sagde til Søren, at 19 rigtignok maatte have været brav halvtosset, naar han ikke dækkede sig som de andre, men blev staaende. De andre Folk, som havde en klarere Opfattelse af Situationen end Søren, morede sig kostelig over ham og lo ham dygtigt ud. — Iblandt andre Folk her fra Byen, som havde været med i Krigen, var en Fisker Filip. Han var om Bord paa „Christian d. 8.“, da denne sprang i Luften ved Eckernførde. Naar man spurgte ham, hvorledes han slap fra den Luftrejse, forklarede han med største Alvor: „Ja, man skulde undre sig over, at et Menneske kunde døje saa meget; jeg røg saa højt, saa højt — men saa faldt jeg ned i Søen, og dør fiskede de mig op.“

(Fortsættes i næste Aargang.)

Holbæk Byes Grundtakst 1682.

Efter kongelig Ordre og Befaling af 28. Januar 1682 blev der den 7. Marts samme Aar af otte Borgere i Staden forfattet en Grundtakst for Holbæk By. De otte Mand var: Hans Bertelsen, Johan Sverdfeyer, Willem Jensen, hvid Hoved, Jens Christensen, Niels Jørgensen, Hans Olufsen, Oluf Poulsen og Jens Pedersen (Taastrup).

Det opbevarede Dokument om Taksationen begynder meget højtideligt saaledes: „Jeg Andreas von Engberg til Ravnstrup, Hands Kongelig Mayestæts Cancellie-Raad og Lands-Dommer udi Sieland, Peder Hiort til Bonderup, Hands Kongelig Mayestæts Assessor udi Cancellie-Collegio, og Johan Worm, Secretairer udi Cancellie-Collegio, kiendes og gjøre Witterligt, at der vi Anno 1682 den 7. Marts i Holbeck comparerede, og der iblandt andet efter Hands Kong. May. allernaadigste Ordre og Befaling, dateret Kiøbenhafns Slot den 28. Januarii 1682, en Grundtaxt at indrette, haver vi bemeldte Holbecks Gaarde, Huse og Pladser med muligste Flid beset“ osv. De tre Herrer fra Kancelliet har udvalgt de otte nævnte Mænd til at taksere og vurdere, efter at de først havde ladet dem kalde til Tinge. Mændene vidner, at de har takseret saa rettelig de kunde, „saa sandt hielpe os Gud og hans

hellige Ord“, og de underskriver til Vitterlighed „under vores egne Hænder og Signatur“.

Ved Taksationen, som er den første offentlige Taksering af Bygninger i Holbæk, vurderedes Byens samtlige Ejendomme til 10,339 Rdl. Kirken nævnes ikke i Taksationen. Skolebygningen, der laa tæt derved, vurderedes til 100 Rdl., Raadhuset til 40, Kapellanens Embedsbolig, der laa lige overfor Skolen, og paa hvis Grund det nuværende Raadhus er bygget, ansattes til 60 Rdl., Præstegaarden ved Siden heraf til 100 og det daværende grundmurede Hospital i Kirkestræde til 4 Rdl.

Det er ikke Hensigten her at komme ind paa Enkeltheder med Hensyn til Vurderingen af de forskellige Ejendomme. Det mest interessante ved Taksations-Dokumentet er dets Beskrivelse af Gader og Stræder med Gaarde, Huse og Vaaninger og disses Ejere.

Der begyndes med *Nørregade*, som kaldes „første Delen af Byen“. Nørregade maa have været en Del af Ahlgaden og har formentlig strakt sig fra Skibsbroen til et Punkt i Nærheden af Studiestræde, hvor Ahlgaden eller, som den den Gang kaldtes, *den store Gade* begyndte. Ahlgaden har i hin Tid gaaet noget sydligere end nu. I Aarene før 1840 og derefter blev der ved Gravning af Kældere paa Gadens Nordside (nær Nygade) bragt hele Læs af Menneskeben og Skeletter for Dagens Lys. Det var Levninger fra Byens gamle Sognekirkegaard. Sognekirken, St. Nicolai Kirke, var bleven nedbrudt*) lidt over hundrede Aar før den nævnte Taksation fandt Sted, hvor-

---

*) Skænkedes 1573 af Kong Frederik den Anden til Lensmand paa Holbæk Slot, Christoffer von Festenberg-Pachs.

efter Kirkegaarden udlagdes til Bebyggelse. Vil man forestille sig, hvorledes den paagældende Bydel saa ud i 1682, maa man tænke sig Nygade væsentlig optaget af Haver og Terrænet mod Ahlgaden bebygget og hørende med til Nørregade.

Nørregade var ingen ubetydelig Gade. Der nævnes saaledes i Gaden tolv Gaarde. Borgemester Anders Schult ejer et Hus med tilliggende Plads, kaldes Magasin-Hus, der bruges til Korn- og Pakhus, og vurderes til 100 Rdl. Tillige en Gaard, hvori han selv bor (350 Rdl.). Denne ejes i 1778*) af Justitsraad Hansen, Frydendal, og Madam Watteau. Mulig er denne Gaard den samme, som endnu er bevaret paa Hjørnet af Ahlgade og Havnegade (forhen Kbmd. Becks) med den udskaarne Indskrift paa en Egeplanke i Gavlen: VAD GVD OCH LYCHEN WIL MIG TILFØYE DERMED SAA LADER IEG MIG GERNE NØYE ANNO 1660.

Af andre Gaarde paa Nørregade tilhører en Gaard med tilliggende Baggaard og Kaaljord Ellen sal. Hans Pedersen (senere Ejer: Anders Sandøe), en anden Gaard Raadmand Didrik Eggers (hvori han bor), en tredie Gaard med tilliggende Hauge-rum ejes af Lauritz Christensen og beboes af Mester Morten og Svend Pedersen Skipper (1778: Knud Fries). En Gaard er ubeboet, et Hus tilhører Johan Sverdfeyer og beboes af Jakob Skomager.

Efter Nørregade følger *Studistrædet*. Dette har været af ringe Betydning og kun bestaaet af en Del Lejehuse. Borgemester Anders Schult nævnes som

---

*) Tilføjelserne om Ejere i 1778 skyldes Borgmester H. C. Lund, der efter at have været Byfoged og Postmester i Holbæk og Herredsfoged for Merløse-Tudse Herreder blev Borgmester i Holbæk 1774.

Ejer af tvende Vaaninger paa den vestre Side (med lidet Kaaljord), den ene beboet, den anden øde. Otte Vaaninger med tilliggende Kaaljord paa den østre Side tilhører alle Tolderen Lyder Lacxmann (1778: Hans Nicolai Herløv Bager, som af den ene Bolig til Nord har indrettet en Rytteri-Stald). En liden Hauge tilhører Mejnert Sverdfeyer. En øde Hauge-Plads for den nordre Ende af Strædet ved man ej, hvem der er Ejer af, dog menes den at tilhøre Hr. Admiral Marcus Roodsten.

Oprindelsen til Betegnelsen „Helledes Bakke“ har man i Beskrivelsen af Studistrædet. Der nævnes „et lidet Hus, kaldet *Helvede*, med tilliggende Kaaljord“. Maaske det samme, der endnu ligger paa Bakken, med Facade mod Strædet.

Vi kommer saa til Ahlgaden, *den store Gade*. En Gaard tilhører [Byskriver] Jørgen Birch og af ham beboes, en Gaard med Hauge ejes af Morten Skomager (1778: Fru Justitsraadinde Schowgaard). To Gaarde tilhører Lars Merløse og Maren sal. Peder Rasmussen, den sidste beboes af Mester Jacob Bartskeer og Christen Sadelmager. Videre nævnes to Gaarde, den ene med Have og Baggaard, fire Vaaninger, et Stykke Kaaljord og en øde Plads, der tilhører Tolderen Lyder Lacxmann.

Senere paa Fortegnelsen opføres *den store Gade II*, formentlig den anden Side af Gaden. Her findes syv Gaarde, hvoraf den ene ejes og beboes af Mads Hansen, Dansk Skolemester, og hans Forældre. Der er endvidere fem Vaaninger med Have, en liden Bolig og en gammel Hestemølle samt to øde Pladser.

I *Bleeg-Strædet* tilhører tvende Vaaninger med lidt Kaaljord paa den vestre Side Borgmester salig Johan Eggers og beboes af Karen Simons, Pernille

Hjulmands og en Vognmand (Ejer 1778: Kbmd. Mathias Ditzel). En Gaard ejes af Raadmand Didrik Eggers. Desuden er der to Gaarde med Kaaljord, en Gaard med Hestemølle, en Gaard med lidet Kaaljord samt fire Vaaninger med Kaaljord. Foruden de nævnte bor bl. a. i Strædet en Kusk, en Skoflikker og nogle Enker. Om en øde Plads hedder det, at man er uvis med Hensyn til Ejendomsretten, men den foregives at tilhøre sal. Johan Fricke's Søn af København.

Søstrædet. Her nævnes fire Gaarde, den ene tilhørende de fattige. Om de tre andre bemærkes, at det er „ringe Bygning“.

Udi Rolighed: Tre smaa Vaaninger, fire Vaaninger med Hauge, en Gaard, tre øde Pladser og et lidet øde Sted med Haugerum. *Søndre Side af Rolighed:* En Gaard, fire Vaaninger med Hauge, en Græshave og en øde Plads.

Paa Grundtaksten findes ikke Navnet „Labæk“ opført. Men efter „den store Gade II“ følger *anden Del af Byen — den søndre Side af Gaden* (søndre Husrække?). Denne Betegnelse, der vel maa gælde Byens Udstrækning mod Øst, omfatter saaledes ogsaa, hvad der var bebygget af Labæk. I denne „anden Del“ findes syv Gaarde og ni Vaaninger, deraf de to øde, et Hus med Hestemølle, et Hus med Frugthave samt nogle øde Pladser.

Smedelund, der kaldes „den vestre Gade i Smedelund“ [ø: vestre Husrække; den østlige Side har antagelig væsentlig bestaaet af Trævækst og Have] har hele atten Gaarde. De to tilhører Jens Pedersen, Bredtved; i 1778 tilhører den ene Peder Sørensen, Bredtved. En Gaard tilhører Kirken og beboes af Kapellanen, Hr. Niels Solrød; i 1778 af

Magister Smith. En Have kaldes Klosterhaven og tilhører Hr. Niels Solrød, der ogsaa ejer fire Vaaninger. Kapellanen synes iøvrigt at have været blandt de mere velstaaende Borgere. Senere nævnes han tillige som Ejer af en Gaard og en Vaaning og Medejer af et øde Sted, der tilforn er afbrændt. En Gaard tilhører salig Borgmester Johan Eggers, en anden Jesper Organist. Herman Fogh, Lybeck, ejer flere Gaarde og Vaaninger. Videre nævnes godt en halv Snes Vaaninger, hvoraf nogle øde, samt „de fattiges Huse, som de haver deres Boliger udi“.

Saa kommer *Kirke-Strædet*, der ogsaa har været ret anseligt. Latinske Skole med tilliggende Haugerum (i 1778: Degnebolig og dansk Skole), Raadhuset, Sognepræstens Gaard, som ligger til Kirken og er Præstens Residens — alt dette maa have givet Strædet en vis Glans. Men desforuden har højtstaaende Officerer deres Bolig her. En Gaard beboes af Oberstløjtnant Nummesen, to Gaarde „med Baggaard og tilligg. Frugthave med Lysthus og Fiskevand udi“ af Generalmajor Macbath (i 1778: Amtsforvalter With).

Videre findes i Kirke-Strædet salig Borgemester Johan Eggers Gaard (med tilligg. Baggaard og Frugthave), „hvor den salig Mands Folk sig endnu opholder“ [den tilhører 1778 Anders Borch]. Tolderen Lyder Lacxmann og Johan Sverdfeyer er Ejere af Gaarde og Vaaninger, ogsaa en lybecksk Købmand, Michel Wilder, ejer en Gaard i Kirkestræde. I øvrigt nævnes sytten Gaarde foruden Baggaard, Vaaninger, øde Pladser og Kaalhaver. En liden Vaaning beboes af Rasmus Bartskeer. Gaarden, som nævnes „Sognepræstens Residens“, beboes 1778 af „Hr. Flor, Capellan“. En Gaard ejes 1778 af

Apoteker Hagen; samme Aar nævnes Købmand Hans Peter Ditzel og Math. Ditzel som Ejere af Gaarde og Huse i Kirkestrædet.

Et Stræde eller en Gyde kaldes *Kiøbenhafn*. Hvor dette har været, vides ikke — maaske har det indtaget et Stykke af Vimmelskafet? Paa Grundtaksten opføres „Kiøbenhafn“ imellem Søstrædet og Rolighed. Navnet synes nærmest at være ironisk. Strædet eller Gyden har vistnok kun afgivet Hjem for fattige og (maaske) tvivlsomme Eksistenser. Der nævnes i „Kiøbenhafn“ alene „Boliger, Vaaninger og Lejevaaninger“. Fire Boliger tilhører Retz, Hørbygaard, fire Vaaninger (de to øde) Borgmester Lars Christensen, andre ejes af Borgmester Johan Eggers; om én hedder det, at man ved ej, hvem den tilhører.

Blandt Beboerne i „Kiøbenhafn“ træffer vi Navne som Lauritz Konge, Seier Vangevogter, Dorthe Soldaths, Hans Spillemand, Else Peder Ludsesens osv. — Navne, der synes at give Gyden en bestemt Karakter som Tilholdssted for den lavest staaende Klasse af Medborgere, en Slags Paria.

Endnu i 1778 har man Strædet „Kiøbenhafn“. Borgmester Lund bemærker, at Christian Bech dér har et Hus „til 2de Boeliger uden Grund og er ellers bygget paa Jomfru Ruthernes Grund“. Blandt Ejere i 1778 nævnes Jørgen Larsen, Rebslager, og der tilføjes om de hidtidige Vaaninger „og er nu en Gaard“.

Endvidere har der været noget, der hed *Krags* eller *Krogs Brygge*. Den nævnes ikke i Grundtaksten, men i Skifteprotokol for 1687—1703. Ved Skiftet efter Borgmester Johan Eggers 16. Juni 1687 anføres, at han ved nævnte Brygge [Pøsekrogen?] „ejer et Hus med fire Boliger, et lidet Hus nest

ved med tvende Vaaninger og Haver samt en Kornhave“.

— Man vil have bemærket, at der paa Grundtaksten ofte opføres øde Pladser, undertiden øde Vaaninger og Gaarde. Det var ingen glimrende Tidsperiode. Svien fra Krigen 1658—60 mærkedes endnu. Værst var det naturligvis i Aarene umiddelbart efter Krigen. I en Vurderingsforretning fra 1660 siges der, at Jorder og Gaarde i Holbæk var i ingen Pris, og de største og bedst indrettede Gaarde stod ledige af Mangel paa Købere eller Lejere.

Det har da ogsaa knebet med at faa betalt den skyldige Afgift til Rentekammeret. Men Rentekammeret havde en meget virkningsfuld Maade at inddrive Afgiften paa. Den 16. Marts 1667 faar Byen Indkvartering, og Indkvarteringen sker som Straf, fordi Holbæk staar til Restance med Skat, hvad følgende Dokument oplyser:

„Eftersom Borgemester og Raad udi Holbeck med deris Borgerskab restere med en stor Del af deris Maanidtz contributioner forfalden til den 1. Jan. sidst forleden — — saa fremsendes nu en Underofficer med tolf Musketerer, som hos eder skal forblifve indtil saa længe bem. contribution vorder betalt.“ Skrivelsen er dateret: „Rentekammeret den 13. Marts 1667. Mogens Friis.“

Indkvarteringen blev ikke af lang Varighed. Musketererne med deres Anfører ankom den 16. Marts og afgik igen den 25. Marts. Man har skyndt sig at skaffe den forfaldne Skat til Veje for hurtigst muligt at slippe af med den uvelkomne Invasion. Blandt de Borgere, der maatte tage Musketererne i

Kvarter, nævnes Lourendtz Bilthugger*), der modtog en Soldat.

Under Krigen med Sverig 1658—60 var Holbæk Slot bleven ødelagt for ikke senere at blive genopført, hvad der ogsaa maatte føles som et Tab for Byen. Den Vurderingsforretning fra 1660, der før nævntes, gjaldt „Holbæksgaard“ i Labæk, en Avlsgaard, der en Gang havde tilhørt Lensmanden Mogens Pax (død 1642). Denne Gaards Historie kan vi følge indtil Nutiden. Dens almindelige Navn fra 1798 til 1830 var „Harboes Gaard“, og den var i en Aarrække et kendt Gæstgiversted. I 1829 blev Jorden adskilt fra Gaarden og udstykket. Gæstgiveriet fortsattes og dreves i Fyrreerne af Gæstgiver Anton. Den gamle „Harboes Gaard“ (Hjørnet af Markedsgade) ejes nu af Avlsbruger Olaf Nielsen.

At der endnu en god halv Snes Aar efter Grundtakstens Affattelse var Ejendomme, der henlaa ubeboede, ses af følgende: Den 20. August 1693 sælges ved offentlig Auktion en øde Gaard i Blegstræde til Borgmester Troels Christensen for 16 Rdl., en liden øde Vaaning til Jørgen Birch for 5 Rdl. og en øde Plads i Rolighed til Peter Bager for 2 Rdl.

Det ses af Grundtaksten, at Byens Ejendomme var paa forholdsvis faa Hænder. Tolderen Lyder Laxmann var blandt de fornemste Ejendomsbesiddere. I Studistrædet ejede han otte Vaaninger, i Kirkestræde Gaarde og Vaaninger, ud til den store Gade en øde Plads (og maaske nogle Vaaninger). Borgmester Anders Schult har ejet Gaarde paa Nørregade og Vaaninger i Studistrædet, afdøde Borgmester Johan Eggers nævnes som Ejer af Vaaninger i

---

*) Billedskæreren Lauridtz Jørgensen.

Bleegstrædet og Gaarde i Smedelund og Kirkestræde. Raadmand Didrik Eggers (formodentlig Borgmesterens Broder) træffer vi ogsaa gentagne Gange i Grundtaksten.

Det samme gælder de to Borgere Johan Sverdfeyer og Jørgen Birch. Kapellanen Niels Solrød havde forskellig Ejendom i Smedelund. Michel Wilder, Lybeck, ejede, som nævnt, en Gaard i Kirkestræde, Herman Fog, Lybeck, flere Gaarde og Vaaninger i Smedelund. Om de to Lybeckere har boet i Byen er vistnok tvivlsomt. Jesper Organist ejede en Gaard i Smedelund. Flere af de nævnte Ejendomsbesiddere har stiftet Legater til bedste for Skoleundervisningen og de fattige, saaledes Didrik Eggers, Borgmester Schult og Jørg. Birch.

Anders Schult og Johan Eggers har samtidig været Borgmestre i Holbæk. Johan Eggers er død i Begyndelsen af 1682 eller i Slutningen af det foregaaende Aar. Ved Grundtakstens Affattelse har der været valgt en Mand i Stedet for ham, idet der som Ejer af nogle Vaaninger i „Kiøbenhavn“ nævnes Borgmester Lars Christensen.

Selv de mindre Byer havde som Regel to Borgmestre. Raadmændenes Antal, der efter Kong Hans' Stadsret skulde være ti, var forskelligt efter Byernes Størrelse. I 1584 havde Holbæk seks Raadmænd. Samme Antal havde Faaborg, Svendborg og Rudkøbing. Roskilde og Nykøbing Sj. havde fem. Raadet var sjældent ivrigt efter at forøge sit Medlemsantal, da det i saa Fald gik ud over de enkeltes Sportler.

Sognepræsten i Holbæk var i Aaret 1682 Magister Jakob Baden*). Hans Formand var Magister

---

*) En Søn af Jak. Baden, Mag. Torkel Baden, blev gift med Karen Laxmann, Datter af Tolderen Lyder L.

Søfren Mai, hvis Hustru var Søster til Griffenfeldts Moder. En Datter af Mag. Mai, Maren Søfrensdatter, ægtede Borgmester Johan Eggers, der altsaa var død paa den Tid, Vurderingen og Taksationen af Byens Ejendomme fandt Sted.

Om Byens Udseende den Gang vil man ikke af Grundtaksten kunne hente nogen egentlig Oplysning. Vi ser, at Kirke-Strædet vistnok maa have været det fornemste Kvarter, med Raadhus og Latinskole, Bolig for Sognepræst og Borgmester og to højtstaaende Officerer, hvoraf den ene har en til Gaarden liggende Frugthave med Lysthus og Fiskevand i. Ogsaa en af de Mænd, der i Datiden anvendtes som Læger, har boet i Kirkestræde, men under mere beskedne Former. Vi faar nemlig at vide, at en liden Vaaning beboes af Rasmus Bartskeer.

Gaardene har dannet et helt Komplex af Bygninger med Indkørselsport fra Gaden. Der er ingen Grund til at tro, at den gamle Bygningsmaade, at lægge Husene med Gavl mod Gaden, den Gang i synderlig Grad er fraveget. Bygningsmaterialet har almindeligst været Bindingsværk, og Husene har sikkert endnu i 1682 for en væsentlig Del været tækket med Straa. Gentagne Kongebud formanede Borgerne til at afbryde de brandfarlige Straatage og tække med Tegl i Stedet, men det var en Reform, der havde vanskeligt ved at trænge igennem.

Saavel Christian den Tredie som Frederik den Anden (1560) udstedte Befaling til Ejere af Gaarde i Holbæk om at lade disse tække med Tegltag. Endnu i 1668 havde man Straatage i Viborg, skønt det første Paabud om Tegltagene var givet for næsten to Hundrede Aar siden.

Paa de fattiges Regnskab for Holbæk 1686 opføres de fattiges Hus i Roelighed, hvortil der er gjort en Bekostning af 8 Rdl. 3 Mk. ved Køb af 7 Læs Langhalm à 5 Mk. Langhalmen er altsaa til ny Tagbeklædning. Hvad de fattiges Hus angaar, maa iøvrigt bemærkes, at det ikke nævnes paa Grundtaksten ved Omtalen af Roelighed*) fire Aar før. Derimod siges der, at der i Søstræde er en Gaard, tilhørende de fattige, og at der i Smedelund er „de fattiges Huse, som de haver deres Boliger udi“.

Indretningen af Datidens Købstadgaarde faar vi et Begreb om ved Oplysninger i Skifteprotokollerne. Ved Skifterettens Fortegnelse over Borgmester Joh. Eggers' efterladte Ejendele (16. Juni 1687) ser man, at Gaarden egentlig kun har haft to Værelser: Dagligstuen og Sengekammeret. Men dertil sluttede sig en Række Kamre, der betegnes saaledes: Kammeret næst ved Stegerset, det lille Kammer næst ved, det lille Kammer, Kammeret ved Porten.

Vi faar at vide, at der har været Bod paa Gaden og Kælder paa Gaden og i Gaarden. Desuden hørte til Gaarden Stald, Jeppes Kammer (formodentlig Karlekammeret), det Hus næst ved, Svale, Maltloft og Stegers.

Det Stykke Bohave, der særlig beherskede de gamle Hjem, var Kisten, anvendt baade som Gemmested og Bænk. I *Kammeret ved Porten* nævnes saaledes en hel Mængde Kister, fem gl. sorte Egekister,

---

*) I Roelighedsstræde findes endnu to gamle Ejendomme, Nr. 10 og 16, den første med fremspringende Bjælkehoveder, smaa Vinduer og riflet Dør.

en udskaaren Egekiste, en sort Fyrrekiste og en gl. Fyrrekiste. Dette Kammer, der vel nærmest svarer til vor Tids Pulterkamre, har sagtens ogsaa været brugt til Gæstekammer, da der findes et Sengested og Dyner.

I *Dagligstuen* har der kun været et Par Kister. En rød beslagen Egekiste (hvori der gemtes Lagner, 2 gl. St. Barat*), et Par gl. Bukser og en Trøje af Barat osv.) og en indlagt egepanelet Kiste (med Handklæde, Hørgarns Dreyels Duge, Hynder, røde Silkefrynser, et Stykke Guldknipling osv.). Saa var der to Skabe, et Ege indlagt Skab med fem Laase og et gammelt rødt Skab samt en Mængde Metal: Messing, Kobber (Fyrfade, Kedler, Potter) og Tin (Fade, Tallerkener osv.). Der nævnes saaledes 15 runde Tinfade og 19 gamle Tintallerkener.

Bord og Stole i *Dagligstuen* omtales ikke. I *Sengekammeret* nævnes derimod et lidet Rundbord og en stor Lysekroner (til 15 Rdl.). Iøvrigt adskillige Dyner, to blaa Pude-Hynder, to syede Hynder og en Ege-Seng med sorte drejede Stolper med 3 Stkr. Spærlagen og Kappe af Termontin. Videre: En Glaspotte, en liden do., en gammel Lænestol overdragen med rødt Klæde, en gul beslagen Egekiste (hvori bl. a. en sort Sørgekappe til 30 Rdl.). Blandt Inventaret i *Sengekammeret* er ogsaa opført en stor Kobbermorter og en Kobberbrændevinspande.

Saa kommer *Kammeret ved Stegerset*. Deri: En Ege-Himmelseng med drejede Stolper og indlagt Sort (6 Rdl.), en brun beslagen og en sort beslagen Egekiste, Dyner, en Sengehest og et

---

*) Barat eller Borat: Uldstof.

Englehoved (?) med videre. *Det lille Kammer næst ved*: Dyner, to gamle Kridt Billeder, en dobbelt Skifertavle, adskilligt Værktøj osv. *Det lille Kammer* har kun indeholdt to gamle Jernskrin, to Stkr. Jern til Spærlagen om en Seng og et gammelt Oksehoved. I *Kammeret ved Porten* fandtes foruden de nævnte Ting nogle Kapper til en Vognhimmel.

I *Jeppes Kammer*: To gamle Fyrreborde, det ene med Egeblad, et gammelt Skab og en gammel Fyrrekiste osv. *Paa Svalen* er der: Hus til et Sejerværk, en gammel Egeseng (?) og to gamle lave Bagstole [Stole med Ryg]. *Udi Marken* findes, foruden en sort hjelmed Ko, to store Søer med fire Grise og seks Ungsvin.

Svinehold var almindeligt i Købstæderne — og tillige en almindelig Plage. Det var ved Midsommertid, Skiftet holdtes over Borgmester Eggers Bo, og vi hører da, at Svinene var i Marken. Men paa de køligere Aarstider har Svinene regeret indenbys og gjort Opholdet i Gaarde og Gader lidet behageligt. Værst var det i det 16. Aarhundrede. I Aaret 1585 drev Svinene i Helsingør det saa vidt, at de gravede Lig op paa Kirkegaarden. Men endnu i nyere Tid strejfede Svinene frit om paa Gaden, til Ulæmpe for den offentlige Færdsel. I Holbæk dømmes den 22. Okt. 1819 Gæstgiver Harboe i Labæk for „løse Svin paa Gaden“ til at have et Svin „forbrudt“ og dette at sælges ved Auktion. For samme Forseelse faar Kbmd. P. C. Jensen en Mulkt af to Mk. Sølv.

Svinene har vel ogsaa holdt til i Skoven. Vi ved om Skovstrækninger i Smedelund og Vest for Byen paa Slottets Grund. Men disse Skove har dog

næppe paa den Tid haft synderlig Betydning, saaledes at der dér i større Antal har kunnet holdes Svin paa Olden.

Anders J. Eriksholm.

Kilder: Blandede Akter 1610—1860 (Landsarkivet). Skifteprotokol 1687—1703 (samme). Troels Lund: Dagligt Liv i Norden i det 16. Aarh., 2. Bog. M. Mackeprang: Købstadstyrelsen. F. R. Friis: Bidrag til Holbæks Historie. Hunderup: Lærerstanden ved Latinskoler paa Øerne. Strafferegister fra 1779 (Holbæk Raadstuearkiv). Desuden Fattigprotokoller og Vielsesprotokoller (Landsarkivet) m. v.

En kristelig Vækkelse i det sydlige Odsherred.

Ved *L. Andersen* og *H. P. H. Gjevnøe*.

Efterfølgende Skildring er Resultat af et Samarbejde mellem os ovennævnte. Dette Samarbejde er foregaaet paa den Maade, at *Lars Andersen* har samlet en væsentlig Del af Stoffet sammen, navnlig meget af det, der vedrører Asnæs og Faarevejle Sogne, medens det fra Grevinge Sogn er samlet af Pastor *Gjevnøe*. Ordningen, Sigtningen og Nedskrivningen af Stoffet skyldes derimod alene sidstnævnte. Hvor der er brugt trykte Kilder, er det udtrykkelig angivet; alt det øvrige stammer dels fra skrevne Kilder, især de to Brevbrudstykker, for hvis Benyttelse vi herved siger Ejermændene Tak, og dels hviler det paa mundtlige Meddelelser. Ogsaa for disse Meddelelser benytter vi Lejligheden til at takke vore Hjemmelsmænd under ét — de er mange —, og vi maa forsikre dem, at uden deres Hjælp var Arbejdet ikke lykkedes. Det er vort Haab, at vort lille Arbejde maa virke baade til Opbyggelse og Fornøjelse og sidst, men ikke mindst, til Næring for og Oplivelse af Interessen for de gamle Minder fra den Slægt, paa hvis Skuldre vi staar.

Indledning.

Rationalismen havde i Begyndelsen af det 19. Aarhundrede bemægtiget sig de fleste af vort Fædrelands Prædikestole, og Guds Ord var bleven dyrt i Landet, saa Grundtvig endog kunde holde sin Dimis-

prædiken i København over den kendte Tekst: „Hvi er Herrens Ord forsvundet af hans Hus?“ Under saadanne Forhold maatte der være Hjerter, som led aandelig Sult og Tørst, og det var denne aandelige Trang hos Lægfolket, der gav sig Udslag i de gudelige Forsamlinger og den Lægvekkelse, som fra Aarhundredets Begyndelse dukker op snart her og snart der over det meste af Landet. Denne Vækkelse har paa sine Steder sat sig rige Spor, som kendes den Dag i Dag, og det vilde ikke være vanskeligt at paavise, at det kristelige Livsrøre, som nu findes i mange Egne af vort Land, har sin Rod langt tilbage i den gamle Lægvekkelse. Det er i det hele det mest oplivende Træk i denne Vækkelses Historie, at man atter og atter ved at følge Vækkelsen frem i Tiden støder paa klare Vidnesbyrd om, at Fædrenes Velsignelse er nedarvet til Børnene gennem flere Led.

Odsherred hører ikke til de Egne, hvor Vækkelsen vandt særlig Indgang; men ogsaa her findes der dog Spor af den, og ogsaa her bekræftes det, at et Liv i ærlig Guds frygt er den bedste Arv, Forældre kan give deres Børn, saa det endnu i vore Dage, trods Tidens Evne til at udvidske det ejendommelige, helt vel lader sig paavise, hvilke Slægter der har staaet i Forbindelse med Vækkelsen i ældre Tid. Det var navnlig i det sydlige Odsherred, der omfatter Sognene Faarevejle, Asnæs og Grevinge, at denne gamle Vækkelse fik nogen Magt, og naar der senere kom noget Røre ogsaa i de nordlige Sogne, især Højby og Odden, saa staaer dette sikkert mere i Forbindelse med den Bevægelse, der blev vakt ved Indre Missions Begyndelse i Halvtredserne, navnlig ved Jens Larsen fra Kirke-Værløse,

den første Indremissionær. Troligvis har ogsaa en stærk Virksomhed fra Mormonernes Side bidraget til at ryste Samvittighederne op i disse nordlige Sogne. Naar den blinde Jens Dyrholm i sin Skildring af Opvækkelsen i Odsherred i Aargangen 1860 af „Den indre Missions Tidende“ vil mene, at det skal være det ovennævnte Mormonrøre, som ogsaa skal have sat Aanderne i Bevægelse i den sydlige Del af Herredet, saa er det sikkert rigtigt nok, at Mormonerne ogsaa har været paa Spil her, hvad Provst Gardes Kamp med dem i Faarevejle Sogn klart vidner om, og vi kender da ogsaa Vidnesbyrd om, at enkelte Personer i disse Sogne fik deres Vækkelse ved dette Røre. Men i de sydlige Sogne havde den ældre Vækkelse efterladt sig Spor, som ikke helt var udslettede, selv om Forsamlingsbevægelsen var sygnet hen paa den Tid, da Indre Mission holdt sit Indtog i Herredet. Jens Dyrholm omtaler da ogsaa denne ældre Vækkelse, og i „Den sjællandske kirkelige Opvækkelses Historie“, en lille Bog af Lægprædikant Ludvig Mortensen, hedder det: „Saaledes var der nogle enkelte troende i Faarevejle, Asnæs og Grevinge Sogne, der i sin Tid var bleven opvakt ved en Student Harmesen fra København, hvilke selv har fortalt mig, at de paany var faldne i den aandelige Søvn, da Jens Larsen første Gang kom til Odsherred og holdt gudelige Forsamlinger.“ At „den aandelige Søvn“ ikke saa meget gjaldt de enkelte som Fælleslivet iblandt dem, vil det følgende formentlig vise.

Dels fordi de tre sydlige Sogne altsaa har en Historie for sig, forskellig fra de nordlige Sognes, og dels fordi den Tid, som har staaet til vor Raadighed, ikke har tilladt os at trænge dybere ind i

de nordlige Sognes Forhold, har vi besluttet at begrænse vor Opgave til den sydlige Del af Herredet og til det Tidsrum, som ligger forud for den Indre Missions Begyndelse sidst i Halvtredserne, selv om vi maa følge enkelte Personer længere frem. Vi vil saaledes heller ikke komme videre ind paa den Paa-virkning, som udgik til disse Egne fra Vallekilde med Hoff og Trier, medens vor lille Skildring maaske kunde give nogle Bidrag til Forstaaelse af den Modtagelse, som Vallekilde-Bevægelsen fandt her inde, særlig i Asnæs Sogn.

Claus Christian Harmsen

var efter Ludvig Mortensens ovennævnte Ytring og flere dermed samstemmende Vidnesbyrd den Mand, som havde givet Stødet til Vækkelsen i det sydlige Odsherred. Bidrag til hans Levnedstegning findes især i „Nordisk Kirketidende“ fra 1839, Nr. 44, hvor Jac. Chr. Lindberg har skrevet en Mindeartikel om ham, i Fr. Hammerichs „Et Levnetsløb“, i Ytringer af Jens Dyrholm om ham i den nævnte Skildring i Indre Missions Tidende fra 1860 og i en Afhandling af Frederik Nygaard i „Danskeren“. Jeg maa paa Grund af Pladsforholdene henvise dem, der vil vide mere om ham, til disse Kilder, medens jeg her vil indskrænke mig til en kortere Karakteristik af denne mærkelige Mand:

Harmsen var født i Treja i Nærheden af Byen Slesvig i Aaret 1805 og blev for sine gode Evners Skyld tidlig holdt til Bogen. Han blev Student i Slesvig og gik derfra først til Universitetet i Kiel, senere til København. Han skal ret have været en Type paa en tysk Student med Anlæg for det vidtløftige; men i København kom han til Troen og

begyndte straks at aflægge sit kristelige Vidnesbyrd. Han var stærkt paagaende i sin Tale, og „Øjemedet for hans Virksomhed var Opvækkelsen af den herskende Ligegyldighed for Sjælenes Frelse“. Da Misfornøjelsen med den kirkelige Stilling fremtvang gude- lige Forsamlinger i private Huse i og omkring Hoved- staden i Vinteren 1831—32, tog Harmsen virksom Del i disse, og baade ved denne Lejlighed og tidligere kom han i Forbindelse med Grundtvig og navnlig med Lindberg. I Anledning af Forsamlingerne paa Kalkbrænderiet sammen med Lindberg blev Harmsen stævnet for Øvrigheden, der foreholdt ham Lovens Bud. Men Harmsens Svar var fast og roligt: „Vi skal adlyde Gud mere end Mennesker, det er Herrens Bud! De raader kun med Sværdet og Øksen, lad dem bruge dem, hvis det saa er Herrens Vilje.“ Bange var den Mand ikke! Da imidlertid Forsam- lingsbevægelsen blev ledet ind i et roligere Leje ved Tilladelsen til Grundtvig til at prædike som fri Aftensangsprædikant i Frederikskirken paa Kristians- havn, begyndte Harmsen at holde Forsamlinger paa egen Haand. Det var hans Ideal at danne en ren, fri Menighed, og i de senere Aar levede han mere og mere udelukkende for den lille Vennekreds, som havde sluttet sig sammen om ham, og det er sik- kert fra denne Vennekreds, at Odsherredsbevægelsen er udgaaet, som det senere skal vises.

Harmsen ofrede sig saa bogstaveligt for Venne- kredsen, at han selv savnede det nødtørftige, og dette forsagende Liv bidrog til hans tidlige Død af Lungesvindsot i Aaret 1839. „Han vilde ikke blot opbygge sin Forsamling, men tillige oplyse den kristeligt og folkeligt. Reinike Fuchs og den danske Rimkrønike hørte til hans Yndlingsbøger, som han

brugte tit i Foredragene; Tilhørerne, Kvinder og Mænd, blev formeligt underviste i Kristendom, Historie og Geografi, selv, husker jeg ikke fejl, i lidt Astronomi og Grammatik. Det var Grundtvigs Tanke om en folkelig Højskole, der svævede for ham“, siger Hammerich om ham. Og Lindberg skrev efter hans Død: „Af denne Vennekreds var han bestandig elsket og agtet, og hans opofrende, uegennyttige og nidkære Virksomhed for alt, hvad der efter hans Skøn kunde gavne dem, styrke dem i Troen og befordre deres aandelige Vækst, maa sikre ham et værdigt Minde i deres Hjerter.“ At Harmsen kunde vinde to saa udmærkede Mænds Venskab som Lindbergs og Hammerichs, er da ogsaa et godt Vidnesbyrd om ham. „Pietist af den sædvanlige Slags var Harmsen ingenlunde; dertil havde Grundtvig haft alt for stærk Indflydelse paa ham, og dertil egnede heller ikke hans Natur sig. Han var i Grunden stolt og frisindet. Under vore nuværende Forhold kunde han blevet en dristig Folkeleder . . . Saa man flygtigt paa ham, havde han noget frastødende; han var høj, svært bygget, hærdebred og skelede lidt med det ene Øje. Men der laa en dyb Alvor, blandet med et Drag af Sværmeri, over hans i Grunden ædle Træk“ . . . „Han sad paa flere Omraader inde med grundige Kundskaber, navnlig i den hellige Skrift var han hjemme, og han havde en egen Evne til at forme historiske Livsbilleder, saa Skikkelserne sprang som levende frem under hans aandfulde Skildring.“ I disse Ord har Hammerich tegnet Harmsens Billede. Han døde som nævnt i 1839, og hans Død var trøstefuld: „Saadan Herre, vi har, ja, ham er det nok værd at arbejde for! Og nu kalder han mig, kalder mig med sin milde Røst!

Nu vandrer jeg hjem, kom Herre Jesus!“ — saadan lød hans sidste Ord. Det var altsaa denne Mand, der kom til at præge Vækkelsen her i Odsherred.

Vækkelsen overføres til Odsherred.

Forbindelsen mellem Harmsen og Odsherred kom i Stand ved, at to unge Mænd fra Asnæs Sogn kom i Haandværkslære i København, og derigennem blev de Deltagere i Harmsens Forsamlinger. Det har desværre ikke kunnet oplyses, paa hvilken Tid de kom til København; men baade det aandelige Præg, som hviler over disse Mænd, og ogsaa andre Ting synes at tyde paa, at de først er komne i Forbindelse med Harmsen i de senere Aar af hans Liv, rimeligvis altsaa i Aarene 1833—36 eller der omkring. Med Bestemthed vides kun, at den ene af disse Mænd vendte tilbage til sin Fødeegn og nedsatte sig som Skræder i sin Fødeby Asnæs i den sidste Halvdel af Trediverne, medens han flyttede til Faarevejle i Aaret 1839, hvorfor han her paa Egnen er kendt som Skræder Jensen fra Faarevejle.

Skræder Jens Jensen var født i Aaret 1811 i Gaarden Gyldenholm paa Asnæs Mark, hvor Forældrene var Gaardfolk. De døde begge tidlig, saa Jens var forældreløs i en Alder af 4 Aar. Fra sine Forældre kan han saaledes ikke have modtaget aandelige Indtryk af Betydning. Han har dog tilbragt sin Barndom i Asnæs, og han blev konfirmeret i Asnæs Kirke. Ved Faderens Død i Aaret 1815 gik Gaarden over til Rasmus Nielsen, som blev gift med en ældre Søster til Jens Jensen, Maren, og i dette Hjem er Jens vel saa vokset op. Maren har vistnok været en god og from Kvinde. Hvor gammel han var, da

han drog til København, vides ikke, og om Opholdet i Hovedstaden vides intet ud over dette, at han var i Skræderlære, og at han i denne Tid kom i Forbindelse med Harmsens Forsamlinger. Indtrykket fra Forsamlingerne maa imidlertid have gaaet ret dybt hos ham, eftersom han straks efter sin Bosættelse i Asnæs selv begyndte at holde Forsamlinger i sit lille Hjem. Han boede til Leje i et Hus hos Hans Larsen (kaldet Hans Vandmand); Huset laa lige ved Indkørslen til den nuværende Lægebolig i Asnæs, hvor nu Smed Clemmensen bor.

Det har sikkert ikke været nogen stor Kreds, der samledes hos Skræder Jensen her i Asnæs, der menes, at Deltagerne har været henved 10 i Tallet. Man samledes om Læsning og Sang, og af og til stod vel ogsaa en Ordfører frem. Jensen har rimeligvis selv ført Ordet og ledet Møderne; men det vides ogsaa, at Maler Olsen, som vistnok en Tid boede i Asnæs, senere i Nykøbing, og som ogsaa var vakt i Harmsens Forsamlinger, af og til talte i Forsamlingerne*). Men tiltrods for de beskedne Kaar, hvorunder disse små Forsamlinger holdtes, har de dog sikkert baaret deres gode Frugter. Vi skal senere omtale dette nærmere.

Men inden vi gaar nøjere ind paa Fortællingen om disse Forsamlinger, til hvis Historie Kilderne

---

*) Denne Maler Olsen talte i sine senere Aar lejlighedsvis ved Møder i Nykøbing, saaledes i Asylet. Han havde en lille Digteraare, som flød ved festlige Lejligheder; men dens Indhold skal ikke have været rigt. Flere af hans Sange er trykte. Han var Skolekammerat af Digteren H. P. Holst, der vedblev at sende ham sine Værker. Han døde i Fattigdom efter længere Tids Svaghed i Staarup, Højby Sogn, d. 7. Januar 1890 og ligger begravet i Nykøbing.

desværre flyder meget sparsomt, maa vi dog ogsaa forestille Læserne Jens Jensens Ven og Ledsager fra Asnæs til København, den anden unge Ods-herredsbo, som blev vakt ved Harmsens Forsamlinger. Han hed *Lars Jensen* og kom i Gørtlerlære i København, nedsatte sig siden derinde som Gørtlermester og fik en god Forretning. Han var Søn af Gaardmand Jens Nielsen i Hustofte i Tolsager, Asnæs Sogn, og da denne Gaard ikke ligger langt fra Gyldenholm, hvor Skræder Jensen var født, og de to vistnok har været noget nær jævnaldrende, saa forstaar vi, at der har været Forbindelse mellem disse to Mænd lige fra deres Barndom, og det væsentlige Fællesskab mellem dem har saa bevaret Forbindelsen op i de gamle Dage*). Gørtler Jensen boede hele sin Tid i København og kom kun paa Besøg i Odsherred, og dog fik han paa sin Maade maaske ikke mindre Betydning for Vækkelsen her i Sognene end hans Ven, som boede her. Gørtleren havde nemlig en Broder, der hed Jens Jensen. Han tilbragte det meste af sit Liv i Grevinge Sogn og blev Gaardmand i Sneglerup, hvorfor han siden er blevet kendt under Navnet *Jens Jensen i Sneglerup*.

Gørtler Jensen var en oplyst Mand. Han var saaledes ikke bange for at give sig i Kast med Søren Kierkegaards opbyggelige Skrifter, og en Del af disse tilligemed andre, væsentlig opbyggelige,

---

*) Lars (og Jens) Jensens Moder, Birthe Nielsdatter, skal have tjent hos Præsten Olivarius i Asnæs. Om hun har haft nogen særlig Paavirkning derfra, vides ikke; men hun skal have været en god Kvinde, der bad sine Børn holde sig til Vorherre, og hun glædede sig meget, naar Sønnen Lars kom hjem og besøgte hende. Dette tyder paa, at de to Brødre har haft en god Moder.

Skrifter med Gørtlerens Navn i fandtes blandt Jens Jensens Efterladenskaber. Det var ikke det lange Ophold i Præstegaarden i Grevinge, hvor han var Avlskarl, der drog Jens Jensen ind i de opvakte Kreds. Det fortælles tværtimod af gamle Folk i Sognet den Dag i Dag, at Præsten Bang hellere saa sin Karl med Kortene end med Opbyggelsesbøgerne i Haanden, og at Karlen tit maatte skjule Bogen og lægge Kortene paa Bordet, naar Præsten kom ind i Folkestuen. Nej, Jens Jensens Vækkelse kom fra Broderen i København. Lars Jensen skal efter en mundtlig Meddelelse til os have skrevet til J. Jensen fra København: „Sig mig, Broder, hvorledes staar det til med Vorherres Sag hos dig?“ Disse Ord regnede J. Jensen siden som det første Stød til sin Vækkelse. Sikkert er det, at de to Brødre stod i ret livligt Brevskifte med hinanden. Nedskriveren af disse Linier har været saa heldig hos en gammel Mand her i Sognet at faa fat i et Brev, som er skrevet af Gørtleren til Broderen, vistnok kort efter dennes aandelige Vækkelse, og da dette Brev giver et godt Indtryk baade af de to Brødre og af den aandelige Luft, hvori de levede, skal der her meddeles et Brudstykke af det. Det meddeles med den oprindelige Retskrivning, kun har jeg sat nogle Tegn til:

„Elskede Broder!

Din Skrivelse af d. 29de October haver jeg modtaget d. 7de December (en langsom Postgang!), og det glæder mig inderlig at erfare, at Du vil blive staaende i det Dig en Gang forkyndte Ord, som er mægtig til at gjøre vore Sjæle salige i sin Tid, saa fremt vi holde fast derved indtil Enden, som jeg til min store Trøst ogsaa er forvisset om med Dig, at den Gud, som haver begyndt det gode Værk i Dig, vil ogsaa fuldkomne det indtil vor Herres Jesu Kristi Dag. Da jeg nok kan erfare

af Din Skrivelse, at Du haver skrevet med et følede Hjerte og et aabent Øje for Sandheden ikke efter Bogstaven, som ihjel-slaar, men efter Aanden, som gjør levende, saa at jeg kan se, at Du føler den Naade, som er Dig vederfaren, at Gud haver udfriet Dig af Vantroens Mørke og oversat Dig i hans elselige Søns Rige, saa at Du nu allerede er Himmelborger og Kristi Broder og hans Medarving til det evige Liv og skal vorde lige-dannede med ham, naar han kommer, og er derfor Guds elske-lige Barn, tillige med alle dem, som er eet med Gud i Aand og Sandhed, og kan derfor nærme os til ham som vor rette Fader med al Frimodighed, hvilken vi ikke maa bortkaste . . . . Du maa ikke tro, at Du er svag til Bønnen, naar den fremkommer af et oprigtigt Hjerte, og naar vi faae, hvad vi begjere, saa see vi jo, at vore Bønner ere af den Beskaffenhed, at de fare til Himmels, hvilket Du har erfaret, da Du bad til Herren, at han vilde synderbryde alle Baand og Lænker for Dig, som holdt Dig i Trældom efter denne Verdens Forfængelighed . . . . Jag efter Retfærdighed, Tro, Kjærlighed i Fred med dem, som paa-kalde Herren af et rent Hjerte, søg Omgang med Jens Skrædere i Asnæs og med hans Broder Hans; thi de have faaet Forstand paa Guds Veie og have faaet Viisdom her oven fra; til dem kan jeg anbefale Dig at søge Raad og Veiledning, da min Veiledning ikke er tilstrækkelig, eftersom Du daglig trænger dertil, og da jeg er fraværende fra Dig efter det udvortes, kan altsaa ikke danne et udvortes Samfund med Dig, kun et indvortes, skønt det er mit Ønske at see Eder alle fra ansigt til ansigt og at tale mundlig med Eder alle, og som jeg ogsaa Haaber i sin Tid, at Gud vil give Naade til, at jeg formedelst Eders Bønner skal skjenkes Eder. Randsag i Skrifterne, eftersom Din Tid tillader Dig det, da skrider Du daglig frem i al aandelig Forstand; thi intet er at sammenligne med Kristi Kundskabs Ypperlighed . . . . Vær forstandig i Din Vei og Vandel i Forhold til dem, som ere udenfor, og som ikke have erkjendt Sandheden, og aflæg al Barnagtighed, om Gud vil give Dig Naade til, at Du kunde vinde nogle af dem, som inu ikke troe. Fred være med Eder alle, som elske den Herre Jesum Kristum i uforkrænkelighed.

Lars Jensen.“

Det er næsten forbavsende at se den Bibelkyndighed, som lyser gennem dette Brev fra den jævne Gørtlersvend i København. Han har aaben-

bart selv „randsaget Skrifterne“, som han raader Broderen til at gøre, og hans Anvendelse af Bibelstederne viser ogsaa, at han har haft Udbytte deraf, selv om Anvendelsen ikke overalt i det lange Brev er lige logisk. Denne Bibelkyndighed vidner godt nok om, at Harmsen har ført sine Venner til kristelig Oplysning. Det forekommer vel nok os Nutidsmennesker lidt underligt, at Lars Jensen ikke kan skrive om saa jævne Ting, som at han tænker paa at besøge Odsherred, uden at han maa bevæge sig i de højtidelige paulinske Vendinger. Men dette maa nærmest kaldes Ubehjælpssomhed og Enfold fra hans Side; der er sikkert ikke Tale om, at det skal være Udtryk for høje Forestillinger om et Apostel- eller Evangelistkald. Dertil var han altfor sund en Natur, efter hvad der foreligger om ham.

Da der ikke senere bliver Anledning til at komme tilbage til Lars Jensen, maa jeg her anføre, hvad der er meddelt mig om ham. Han bosatte sig som nævnt i København som Gørtler. Om ham og Broderen (J. Jensen) fortælles det kønt, at da Lars skulde stifte Forretning, fik han alle sin Broders opsparede Penge til Laans uden noget som helst Bevis eller Aftale om Renter. Pengene bar gode Renter, idet Forretningen gik godt, og da det siden blev Jens' Tur at bruge Penge til at sætte i Gaarden i Sneglerup, fik han ikke blot sin Kapital tilbage, men Broderen beregnede ham rigelige Renter, efter hvad Pengene havde indbragt ham selv og ikke efter den gængse Rentefod. Det kan man kalde Brodersind fra begge Sider! Der fortælles ogsaa, at Jens Jensen flere Gange besøgte Broderen i København, og at de da fulgtes ad til Kirke hos en vakt Præst. Hvem Præsten var, vides ikke. Harmsen var jo

ikke Præst; men mulig har det været i hans Forsamlinger og ikke i Kirken, at Lars Jensen førte sin Broder hen. Iøvrigt skal Lars Jensen med sin ærlige Gudsfrygt have været en munter og livsglad Mand, ligesom vi siden skal høre om Broderen. De var ikke for intet fra Odsherred med dets lyse og glade Befolkning. Naar Lars Jensen kom i Besøg hos Broderen i Sneglerup i Høsten, greb han gerne Mejeredet og tog sit Skaar, Tyksak som han var; han var ikke bleven „fin“ derinde i Hovedstaden. Efter en saadan travl Arbejdsdag boltrede han sig saa af Hjertens Lyst sammen med Gaardens unge Karle i et muntert Badeliv i de nærmeste Vandsteder. „Hængehoved“ var Lars Jensen ikke.

Foruden Kierkegaards Skrifter havde Jens Jensen ogsaa andre Bøger efter sin Broder, saaledes „Naadens aandelige Mørkets-Tid eller Tids-Mørket, Guds Børn til en Opmuntring at købe Olie i deres Lamper, den Stund det er endnu Naadens Tid og Salighedens Dag, at de kunde være færdige, naar Brudgommen kommer, at indgaa med hannem til Herlighed! Udgivet 1755 af Jonas Ramus“. Denne Bog indledes med „En Christens Sejer-Verk eller Sang-Verk“, hvor et Vers lyder saaledes:

„Som Skipperen om mørke Nat
blandt Skier og Klipper mange
forlænges at faae Dagen fat,
jeg ønsker tusind Gange:
Ach, at det snart maa blive klart,
jeg kunde Landet kiende!
Det braser her, det bruser der,
hvor skal jeg mig henvende?“

Sproget er gammelt og lyder for os søgt; men Alvoren er ikke til at tage fejl af. En anden af Lars Jensens gamle Bøger var: „Beskrivelse om Fandens

fire Døttre, som er: 1 Hofmodighed, 2 Gierighed, 3 Løsagtighed, 4 Druckenskab, hvis Børn og Af-fødde (Afkorn) ere hengifne og saa som Gifte iblant alle Stænder i Verden. Enhver Christen til Under-visning slige Synder at flye, samlet af den Hellige Skrift Ved M: (Monsieur, Hrr.) Jacob Albretson, Sogne-Præst til Aaterup i Skaane.“ (Kbhvn. 1724.) Der blev ikke sparet paa Titlen i de Dages Bøger, hverken i Længde eller Kraftudtryk! I denne Sammenhæng kan af Jens Jensens egne Bøger nævnes: „Barnets Priis til Jule-Høitiden“ af Cl. Chr. Harmsen og „Hellige Opmuntringer i mødige og tankefulde Stunder“ af Frederick Lütken, Søe-Capitain og Controlleur paa Øresunds Toldkammer (1836). Denne Bogs Hovedindhold samler sig om Rom. 8,1: „Saa er der da nu ingen Fordømmelse for dem, som er i Kristus Jesus“, og denne Grundtone passer netop saa godt til Jens Jensens hele Personlighed, som vi siden skal se.

Forsamlingsfolkene i Asnæs.

Med Omtalen af disse Personer er vi kommen midt ind i Forsamlingsfolkernes Kreds, og det vil da være paa Tiden at tage Traaden op fra før og se lidt nøjere paa disse Forsamlinger, skønt der som sagt ikke er levnet os meget om dem. Vi har nu lært at kende Navnene paa nogle af dem, som tog Del i Forsamlingerne hos Skræder Jensen i Asnæs. Mange var det som tidligere sagt ikke; men saa meget mere bemærkelsesværdigt er det, at Røret dog kunde faa Betydning for Egnen. Det kan lære os, at naar blot der gaar Ild i nogle enkelte, og naar de ikke sætter deres Lys under Skæppen, saa kan Gud faa noget ud af det lidet. Modstand vakte

Forsamlingerne da ogsaa. Man kaldte de vakte for „de kirketroende“. Man skulde egentlig ikke synes, at dette kunde være et Skældsord, men det var det nu i de Tider — et Vidnesbyrd om Tidens Dødhed. Modstanderne sagde ogsaa om Forsamlingsfolkene, at de jo blot kunde hænge en Kurv ud, saa vilde Vorherre vel fylde den for dem — det er den gamle Beskyldning for, at ærlig Fromhed skulde være et med Lediggang. Verdslige Mennesker kan nu en Gang ikke forsonse sig med, at alvorlige Mennesker samler sig om det ene fornødne, og mindst kunde man det i de Tider, hvor kristelige Møder ikke var saa almindelige som nu.

Vi kan af det ovenfor anførte Brev fra Lars Jensen se, at han udtrykkelig henviser Broderen til at søge kristelig Vejledning hos Jens Skræder i Asnæs og hans Broder Hans. Der kan herefter næppe være Tvivl om, at Tjenestekarlen fra Grevinge tog Del i Jensens Forsamlinger. Dernæst Skræderens egen Broder Hans Jensen, som var fem Aar ældre end Broderen. Han har rimeligvis faaet sin Vækkelse gennem Broderen som Jens Jensen gennem Lars Jensen. I det hele spillede Familieforholdene jo ganske naturligt stærkt ind i Vækkelsens Historie. Hans Jensen fæstede en Gaard i Faarevejle, hvilket maaske har bidraget til at drage Skræderen til samme By. Der fortælles ikke noget særligt om Hans' kristelige Virksomhed, hvorimod han fik nogen politisk Betydning i Egnen, og saaledes blev han et af de mange Vidner fra Vækkelsestiden om, at naar først det aandelige Liv var vakt gennem en kristelig Bevægelse, saa kunde denne Bevægelse senere omsættes i folkelige Interesser. Flere af den Tids Folkeførere er gaaet den Vej, først og fremmest den be-

kendte J. A. Hansen, der begyndte sin offentlige Virksomhed som Lægprædikant paa Langeland.

Den 25. November 1845 fejredes der paa Skydebanen i København en Fest til Ære for den Deputation af Bønder, der havde overbragt Kong Kristian den Ottende en Ansøgning med 9174 Underskrifter om „almindelig Værnepligts virkelige Indførelse, om Lighed for det upriviligerede Hartkorn i Skatter og Byrder med det privilegerede, om Fæsteforholdets Forandring til Selvejendom eller Arvefæste for Fæsterne, Husmænd saa vel som Gaardmænd“ („Nykøbing Avis“, 1889 Nr. 102 og 103). Blandt denne Deputations Medlemmer fandtes, bl. a. fra Holbæk Amt, ogsaa Fæstegaardmand Hans Jensen af Faarevejle. Det ses saaledes, at Hans Jensen har indtaget en ret fremskudt Stilling i det folkelige Arbejde her i Amtet, hvad ogsaa freंगाar af, at han er opført som Medindbyder til den første politiske Folkefest i Holbæk Amt, der blev holdt paa Ulkestrup Mark d. 30. Juni 1845 til Minde om Stavnsbaandets Løsning („Nykøbing Avis“ 1904, Nr. 300). Hans sidste Aar i Faarevejle var imidlertid triste. I Aaret 1850 bosatte han sig i Jylland i Silkeborgegnen, hvor han døde.

Hos Hans Jensen i Faarevejle tjente en Tid en ung Karl, Niels Rasmussen, der senere blev Gaardmand i Asnæs. Denne Niels Rasmussen var ogsaa Deltager i Forsamlingerne i Asnæs, og Hans Jensen og Broderen Jens Jensen (Skræderen) var hans Morbrødre, idet deres Søster, Maren Jensdatter, blev gift med Rasmus Nielsen, der overtog Gaarden Gyldenholm i Asnæs efter sin Hustrus Forældre, hvad før er omtalt. Denne Rasmus Nielsen var Fader til Niels Rasmussen. Niels Rasmussen blev født den

14. September 1817 paa Gyldenholm og var saaledes kun 6 Aar yngre end Morbroderen Skræder Jensen. Han var sikkert en af de betydeligste af Forsamlingsdeltagerne. Til Niels Rasmussen knytter sig først og fremmest den Interesse, at han var den af de gamle Forsamlingsfolk, som senere sluttede sig mest afgjort til Bevægelsen, som udgik fra Vallekilde med Trier og Hoff. En af Niels Rasmussens Sønner (Lars Nielsen) fortæller, at hans Fader og Skræder Jensen foruden det kødelige Slægtskab var „fast sammenvoksede i aandelig Forstand, baade kristeligt og folkeligt, og disse Overensstemmelser hos dem ophørte ikke, mens de levede her paa Jorden“. Ligeledes fortæller han, at N. R. som ung (vistnok 18-aarig) vandrede de 12 Mil til København for at høre Grundtvig, og at han hjemme spillede og sang meget, mest af Grundtvigs Salmer og bibelske Sange. Af et Brev, som Lars Nielsen har faaet fra sin Fader i Aaret 1870 og velvilligst har overladt os til denne Skildring, faar vi et godt Indtryk af denne brave, kristelige Bondemand, hvorfor en Del af det skal anføres her. Niels R. fortæller om et Sygdomsanfald, han har haft, og fortsætter: „Mit Legeme faar et Tryk af Sygdom efter et andet, tillige jeg bliver længere jo ældre. Af den Grund bliver jeg længere jo svagere, hvad Legemet angaar; men Gud ske Lov og Tak, at det ikke er saa med Sjælen. Man kan fornemme her, at den ikke lider af Alderdom. Jeg ved, at jo mere usselt og forpint Legemet er, des kraftigere kan Sjælen være i samme Øjeblik. Derfor er det mig en inderlig Glæde, at vor Frelser kom fra Himlen og til Jorden med denne Fred, som han skænker som et Pant til alle dem, der omvender sig og troer. Det er en Forsmag paa

det evige Livs Glæder allerede her i denne Verden. Det er denne Fred, jeg har nedbedt over dette Hus, det er denne Fred, jeg beder til Gud om, at I Børn, om I er fraværende eller nærværende, at I maa have Del i. Lev vel! Niels Rasmussen.“

Niels Rasmussens Gaard laa lidt norden for det nuværende Asnæs Forsamlingshus og ejes nu af en Sønesøn. Niels Rasmussen var tre Gange gift og havde flere Børn. Hans Hjem var senere et godt Samlingssted for vakte Mennesker. Jensen fra Faarevejle var næsten altid med ved disse Sammenkomster; men som Regel var der tilkaldt fremmede Ordførere. Dette hører vel væsentlig en senere Tid til, som egentlig falder udenfor denne Skildrings Rammer, derfor skal det kun lige nævnes her. De fremmede Ordførere var den første danske Indremissionær, Smeden Jens Larsen fra Kirke Værløse, Peder Pedersen fra Nyrup og den blinde Jens Dyrholm. De her nævnte Mænd virkede i hele Odsherred sidst i Halvtredserne og først i Tredserne. Niels Rasmussen var Medunderskriver paa en Opfordring i „Nykøbing Avis“ om at støtte Vallekilde Højskole, og han sendte selv første Vinter sin ovennævnte Søn til Skolen. Senere fulgte tre andre af hans Børn deres Broders Eksempel. Faderen døde 1874. Af Niels Rasmussens Brødre nævnes som Deltagere i Forsamlingerne i Asnæs Mads Rasmussen, Husmand i Tolsager, Asnæs Sogn, i hvis Hjem der ogsaa senere holdtes Forsamlinger, bl. a. af Jens Larsen, og Jens Rasmussen, der var Husmand i Gundestrup i Grevinge Sogn og gift med en Søster til Lars Jensen og Jens Jensen i Sneglerup. Ogsaa dette Hjem stod senere aabent for Forsamlinger. En tredje Broder til Niels Rasmussen var Husmand

Jørgen Rasmussen paa Jyderup Lyng i Vig Sogn. Han havde i sin Ungdom haft Ophold hos Broderen i Asnæs og tjente en Tid hos Hans Jensen i Faarevejle, hvorved han ofte kom hos Skræder Jensen. Han optraadte senere selv som kristelig Ordfører i de fleste af Odsherreds Sogne. Han var for ung til at kunne have været Deltager i de gamle Asnæsforsamlinger, og i „Indre-Missions Tidende“ for 1857 fortæller han da ogsaa selv, hvorledes han skylder Jens Larsen sin kristelige Opvækkelse. Han hører altsaa en senere Tid til og døde 1905. Endnu kan for Fuldstændigheds Skyld nævnes, at to Halvbrødre til Niels Rasmussen endnu bor i Grevinge Sogn, hvor de viser deres Slægtskab med de ovennævnte ved at være flittige Kirkegængere. Gennem denne Familie fra Gyldenholm i Asnæs kan det saaledes siges, at den kristelige Livsbevægelse har forplantet sig vidt omkring i det sydlige Odsherred, og dette er en direkte Frugt af Forsamlingerne i Asnæs.

Endnu kan med Vished nævnes en af de gamle Forsamlingsfolk fra Asnæs, Ane Olsdatter, eller, som hun siden i sit Ægteskab kaldtes, Ane Niels Klaus i Tolsager, der døde den 3. Februar 1890, 75½ Aar gl. Hun stammede fra Veddinge i Faarevejle Sogn, men tjente hos Gaardmand Jens Hansen i Høve, Asnæs Sogn, og det var Opholdet i dette Hjem, som fik stor Betydning for hendes kristelige Udvikling. Jens Hansens Hustru, Inger, var Datter af den gamle kristelig vakte Gaardmand Peder Madsen i Høve og blev i sit Ægteskab Moder bl. a. til Gaardmændene Niels Jensen og Peder Jensen i Høve, der har sluttet sig varmt til Vallekilde-Bevægelsen. Peder Madsen var en ejendommelig Skikkelse, stærkt kristelig grebet; men hans Tid ligger i det væsentlige forud

for den Vækkelse, vi her dvæler ved. Hans Efterkommeres Historie vidner paa en underlig stille og gribende Maade om Velsignelsen ved de kristelige Hjem og den Arv, som derfra kan udgaa. Denne gamle Mand boede i sin Alderdom hos Jens Hansen i Høve, hvor Ane tjente. Ane var begyndt at komme med til Forsamlingerne i Asnæs, men var vistnok ved at blive bange for den Modstand, Forsamlingsfolkene mødte. Da aabnede hun sit Hjerte for den gamle Mand, og han svarede hende: „Gaa du kun med, det er noget, du kan have godt af.“ Ane holdt ud og fortrød aldrig, at hun fulgte den gamle Peder Madsens Raad. Ogsaa Anes Madmoder fik kristelig Betydning for hende, og Ane vidnede selv, at hun skyldte hende meget. Saa vidt vides var ogsaa Anes Kæreste, Skræder Niels Klausen (en Husmandssøn fra Asnæs), Deltager i Asnæs-Forsamlingerne. De blev gift i Aaret 1839, det Aar, da Skræder Jensen flyttede til Faarevejle, og fik senere deres Bolig i Tolsager. Skræder Jensen og hans Svend, Jens Pedersen, der er kendt fra Vallekildebevægelsen og nærmest hører den til, skønt han har sin Vækkelse fra Mesteren i Faarevejle, kom ofte i Besøg hos Niels Klausen og Ane og fik gode Samtaler med dette Ægtepar; men det vides ogsaa med Bestemthed, at der senere blev holdt Forsamlinger i Hjemmet, navnlig af Jens Larsen.

Hermed staar vi ved Slutningen af Asnæs-Forsamlingernes Historie, idet vi dog maa betænke, at disse Forsamlinger ad mere indirekte Vej har afsat Virkninger langt frem i Tiden, som det vil fremgaa af det foregaaende og følgende. Det ser ud, som der har været mest Liv i Forsamlingerne, medens

Jensen boede i Asnæs. Lidt er der dog at melde fra Jensens Faarevejletid.

De stedlige Præsters Stilling til Vækkelsen.

Men inden vi gaar over til at skildre denne senere Tid, hvor Interessen væsentlig samler sig om Skræder Jensen og Jens Jensen i Sneglerup, maa vi søge at faa lidt Indblik i, hvorledes Egnens beskikkede aandelige Vejledere, Præsterne, stillede sig til Bevægelsen blandt Lægfolket. Det er jo nemlig en selvsagt Ting, at dette maa faa en væsentlig Indflydelse paa en Bevægelse af denne Art, og lidt ved vi at fortælle om den Side af Sagen.

Det kan da straks i Almindelighed siges, at nogen egentlig Forfølgelse fra Gejstlighedens Side var det vakte Røre ikke Genstand for, som vi hører fra andre Egne af Landet. Dette kommer vel dels af, at Bevægelsen her i Odsherred falder saa sent, at den egentlige Forfølgelsestid var forbi. Myndighederne havde forstaaet, at dette ikke var den rette Vej til at dæmpe Røret blandt Lægfolket; der havde begyndt at blive mere Forstaaelse af Trosfrihedens Grundsætning, og desuden havde Livet begyndt at røre sig kraftigt indenfor de mere officielle Rammer. Dertil kommer vel, at Bevægelsen her i Odsherred var saa forholdsvis svag, at den næppe er bleven ret paaagtet fra Myndighedernes Side. Men rejstes der ikke Modstand, saa gaves der heller ikke Støtte til Bevægelsen fra Gejstlighedens Side.

Da den Tid, her omhandles, gaar fra Midten af Trediverne til Midten af Halvtredserne med Jens Larsens Fremtræden som Indre Missions Udsending, og da Skildringen kun omfatter de tre sydlige Sogne i Herredet, bliver det Sognepræsterne Bang i Gre-

vinge, Voss og Hasle i Asnæs og Götzsche og Garde i Faarevejle, som Talen kan blive om. Desuden maa nævnes Kapellan Petersen i Grevinge.

Der er allerede tidligere under Omtalen af Jens Jensen i Sneglerup som Avlskarl i Grevinge Præstegaard meddelt et enkelt Træk om Pastor Bang, der ikke viser Venlighed overfor Forsamlingslivet og Vækkelsen; men det maa indrømmes, at Minderne om en Sognepræst, som de gaar i Folkemunde, let kan være ensidige og derfor ikke fuldt retfærdige. Vi har imidlertid her ikke andet at holde os til, og da der her netop er Tale om Stillingen overfor Lægfolk i Sognet, bliver disse Minder da ogsaa den betydeligste og afgørende Kilde. Laurits Bang var Sognepræst i Grevinge fra 1834—1865. Han skildres af Folk her i Sognet som en meget myndig og noget haard Mand. Det fortælles saaledes, at han straks ved sin Ankomst her ryddede godt op i Forholdene, hvad der vistnok ogsaa kunde tiltrænges. Det var Skik, at der i Vaabehuset sad en Kone og solgte „røde Snapse“ til Kirkegængerne, og at Mændene mødte med tændte Piber i Kirken. Dette Uvæsen skal Pastor Bang have faaet Bugt med i Løbet af en Maaned, og det er jo al Ære værd, selv om det maaske ikke har vundet øjeblikkelig Paaskønnelse. Jens Jensen har selv fortalt, at Præsten paa Køreture til Sorø, hvor han havde en Søn, ofte advarede ham mod at lade sig lokke til Svir med de andre Karle. Til slige Formaninger kunde Jens altid svare, at det havde Præsten aldrig set fra hans Side, hvortil Svaret regelmæssigt lød: „Nej, men det kunde ske“, og Jens indrømmede godlidende, at Muligheden jo var der. Pastor Bang skal ogsaa have været stræng i sit Hus, og det ser ud, som

Jens Jensen gennem de mange Aars Samvær havde lært at tage ham paa rette Maade. Det fortælles i hvert Fald, at naar Sognepræsten havde været for haard ved sin Kapellan, saa maatte denne kalde Jens Jensen til Hjælp, og det havde altid en mildnende Virkning. Et andet Vidnesbyrd om Pastor Bang lyder: „Han var nok stræng, men han var ikke mere stræng, end han skulde være.“ Naar nogen kom til Præsten og ikke rigtig kunde gøre Rede for sig, maatte de gaa udenfor og betænke sig, indtil de kunde røgte Ærindet rent og ret. Af en saa embedsmyndig Mand kunde der ikke ventes Forstaaelse af Læg vækkelsen. Det fortælles dog ogsaa om Pastor Bang, at han var god mod Sognets fattige.

Den arme Kapellan, som maatte ty til Avlskarlens Mægling overfor Sognepræsten, var Frederik Gustav Emil Petersen, som var Kapellan i Grevinge fra 1851—1864, og som siden døde som Sognepræst for Asminderup-Grandløse. Han var en Sønnesøn af den foran omtalte Gaardmand Peder Madsen i Høve og har gennem sin Slægt haft Forbindelse med levende Kristenliv. Det viste sig da ogsaa, at han forstod Forsamlingsfolkene, og Jens Dyrholm omtaler ham i „Indre-Missions Tidende“ fra 1860 som en hæderlig Undtagelse blandt Odsherreds Gejstlighed. Han kom af og til med til Forsamlingerne, saaledes har han hørt Jens Dyrholm hos Niels Rasmussen i Asnæs. Men dels var hans Stilling som personel Kapellan jo uselvstændig, dels var han vistnok en noget blød (og maaske svag) Natur, saa han havde ondt ved at hævde sig. De vakte Lægfolk saa imidlertid i ham deres Beskytter og Ven, og det viste sig her som overalt, hvor taknemmelige de vakte Smaafolk kan være overfor

Forstaaelse og kærlig Deltagelse fra det præstelige Embedes Side.

I de Aar, Skræder Jensens Forsamlinger holdtes i Asnæs, var Sognepræsten der Pastor Johan Henrik Voss, som var Præst i Asnæs fra 1810—1841. Han faar det Skudsmaal, at han „skal have været en vakker Mand med mere end almindelig Videnskabelighed og efterlod et stort Bibliotek“. Dette Bibliotek skal have indbragt mange Penge efter hans Død, saa det har sikkert været værdifuldt og virkelig vidnet om Ejerens Lærdom og-Rigdom. Men al Lærdommen kunde dog ikke hjælpe ham til Velvilje hos Biskop Mynster, som i et af sine Visitatsbreve til sin Hustru rent ud erklærer, at Præsten i Asnæs hverken bekymrer sig om Embede, Hus eller Have, ja, selv med Lærdommen skal det efter Bispens Mening have været saa som saa; men det maa dog vist erindres, at Biskoppen kom fra det stolte Adelsborg til Asnæs Præstegaard, saa det har knebet for den fine Mand at finde sig tilrette med den bratte Overgang, og særlig hyggeligt var der nok ikke i Asnæs Præstegaard i de Tider.

Pastor Voss omtales ellers som hjælpsom overfor fattige og kyndig i hjemlige Lægeraad, hvorfor flere brugte ham som Læge. Han sluttede en af sine Konfirmationsforberedelser med de Ord: „Hvis nogen af jer senere kommer i Forlegenhed, saa kan I blot henvende jer til mig.“ „Noget kunde vi da faa ud af hans Prædikener“, fortæller en gammel Kone; det har altsaa haft sine Vanskeligheder. Han havde bygget sig et Hus nede i Haven, hvor han isolerede sig med sine Bøger fra Familien, som han kun saa ved Middagsbordet, og fra Menigheden holdt han sig ogsaa meget afsondret. Han havde indrettet

sig en Laage til Kirkegaarden for at undgaa at komme paa Gaden, og naar han gik ud at spasere, plejede han at have Kommenfrø i Lommen, som han strøede paa Grøftekanterne, og den gamle Præsts Udsæd skal kunne kendes paa Grøfterne i Asnæs endnu. Derimod vil man forstaa, at han under saadanne Forhold næppe har faaet meget til at spire i Menneskehjerterne, og han har sikkert hverken gjort Forsamlingerne ondt eller godt i sin store Afsondrethed, selv om der paa hans Gravsted staar, at „Kierlighed, Retsind og Velgiørenhed have her skaffet ham et varigt Minde, hisset Evig Glæde“.

Hans Efterfølger, Provst Hasle, var af en helt anden Støbning. Han var Sognepræst i Asnæs fra 1841—1890. Han var Broder til Landstingsmand Hasle og gift med en Datter af H. C. Ørsted. Provst Hasle var en brav og velvillig Mand af den gamle Skole, som gjorde sit Bedste for at forstaa den nye Tid, som brød frem i hans Præsteaar; men det lykkedes ham næppe. Han skal ikke have deltaget i Forsamlingerne i Sognet i ældre Tid; derimod kom han i de senere Aar, naar Missionær Peder Larsen fra Abildøre holdt Møde i Asnæs Skole. Da Pastor Prytz (nu i Vig) var Kapellan hos Provst Garde i Faarevejle, søgte nogle af Provstens Folk Kirkegang i Faarevejle, og paa Provst Gardes Spørgsmaal om, hvad det var for Folk, som kom derud til Kirke, svarede Hasle: „Det er saamænd nogle rare Folk.“ Ved Indvielsen af Asnæs Forsamlingshus i 1883 udtalte Provsten: „Jeg kan som gammel Mand ikke følge med i alt det nye i vor Tid. Men dette her er jeg glad ved og ser, det er noget godt. Vel vil der her falde mangt et ubetænksomt Ord; dog det er et af Frihedens bedste

Goder, at Ordet kan lyde frit.“ Da Vallekilde Højskoles Øvelseshus blev indviet 1884, udtalte Provst Hasle „en Tak for, hvad der i Dag var øvet, og udtalte sin Glæde over en Virksomhed, der tilstræbte, hvad der udtryktes i det gamle Ord: En sund Sjæl i et sundt Legeme“. Han var i mange Aar Sogneraadsformand og var i det hele jævn i al sin Færd, selv om han førte et noget fint Hus. Han var god mod Sognets fattige. Hos ham har Forsamlingsfolkene hverken mødt Modstand eller Ringeagt, om end de heller ikke har faaet direkte Støtte som hos Kapellan Petersen i Grevinge.

I Faarevejle Sogn sad David Plesner Götzsche som Sognepræst fra 1811—1843, altsaa ogsaa efter at Skræder Jensen var flyttet til Faarevejle. Lærer I. C. A. Betz fortæller i sin Bog: „En gammel Lærers Livserindringer“, at der i hans Drengenaar, som faldt i Faarevejle Sogn i Pastor Götzsches Tid, var god Kirkegang der og ikke liden kirkelig Sans. Præsten tiltaltes af alle som Far og stod efter den Tids Skik i patriarkalsk Forhold til hele Menigheden. Han katekiserede flittig i Kirken med Ungdommen om Søndagen, holdt bestandig i Fasten „Onsdagsprædiken“ og læste med Konfirmanderne omtrent hele Aaret. Dette Vidnesbyrd om Götzsche stemmer godt med Biskop Mynsters Visitatsbrev, hvor det hedder: „Præsten Götzsche er en fornuftig og brav Mand, og i Formiddags var der propfuldt i Kirken.“

Götzsche blev i Faarevejle efterfulgt af Christian Benedict Garde fra 1843—1881. Garde kom til Faarevejle fra Færøerne, hvor han var Provst. Han har skrevet „Et Par Ord om den kongelige færøiske Handels Bestyrelse“, hvorfor han fik en Retssag med Handelsforvalteren. Hans Retsind og Lyst til

at deltage i Forhandlinger og Debatter var sikkert Aarsagen til denne Proces. Da han siden som Præst i Faarevejle indlod sig i Strid med de Mormoner, som i Halvtredserne hjemsøgte Odsherred med deres ivrige Agitation, og udgav en Bog „Om de mormonske Vildfarelser“ (Holbæk 1854), var det sikkert lige saa meget Debatterelysten som Iver for Sandheden, der ledede hans Færd. Han holdt forresten ogsaa Møder i Skolen mod Mormonerne og optog gerne Forhandlinger med dem, ligesom han angreb deres Lære fra Prædikestolen. Garde argumenterer i sin Bog ud fra „Fornuften og Skriften“ (mærk: Fornuften først); thi han hørte aandeligt hjemme i Rationalismens Tidsalder. Men han hævder dog ogsaa, at Daaben som et Sakramente er „en Hemmelighed, uigennemtrængelig for den menneskelige Fornuft. Kunde Troens Sandheder forstaaes, som det f. Eks. kan forstaaes, at 2 og 3 er 5, da vilde der aldrig være nogen Vantroende i Verden, og da behøvede Kristus heller ikke at være kommen til Verden for at oplyse os om de guddommelige Ting.“ Han hævder mod Mormonerne Daaben som den treenige Guds Pagt med Mennesket, og at Kirkens nuværende Bestaaen beror paa Barnedaabens Gyldighed. Den lille Bog vidner om Forfatterens livlige Aand og dialektiske Anlæg.

Om hans Forhold til Forsamlingerne vides intet; han har sikkert i sin embedsmæssige Overlegenhed nærmest overset dem, hvad da ogsaa hans ovenfor nævnte Spørgsmaal til Provst Hasle i Asnæs tyder paa. Overfor Jens Pedersen i Vejleby hævdede han en Gang i en Samtale, at man lige saa godt kunde høre hans Prædikener i Kirken som samles til Husforsamlinger. Dette viser jo, at han har

savnet Forudsætninger for at forstaa Forsamlingsfolkene; for ham var Kristendommen nærmest en Oplysnings- og Læresag, medens den for Lægfolkene var en Livssag. Men egentlig Modstand mod Forsamlingerne rejste han ikke. Naar nogen gik til Forsamlingerne, mente Provsten, at saa havde han ikke noget med dem at gøre mere som Sognepræst.

Pastor Prytz i Vig, der som ovenfor nævnt har været Kapellan hos Provst Garde, skildrer den gamle Provst som en dannet og meget interesseret Mand, der intet elskede højere end en livlig Debat. Ja, i den Grad var Debatten ham alt, at han ligefrem bedømte sine Medmennesker efter, om de var til at faa en Debat med. Provst Victor Bloch i Vig passede ham derfor fortrinlig, medens han saa lidt ned paa Provst Hasle og Pastor Phister i Grevinge. De duede nærmest kun til at faa en L'hombre med, og den foragtede Garde ingenlunde helt, men Debatten var ham Nr. 1. Grundtvig kunde Garde slet ikke lide, han var ham for vidtløftig og for lidet regelret; thi Orden vilde Garde have i Sagerne. Den gamle Provst var meget konservativ og ivrig Modstander af den almindelige Valgret; men herover trøstede Baronens paa Dragsholm ham med de Ord: „Aa, Provst Garde! De vælger *os* — *os!*“ Det skulde Baronens nu ikke have sagt; thi da han senere trak det korte Straa ved Valget overfor Bondemanden Jens Rasmussen fra Veddinge, kunde Provsten ikke bare sig for at minde ham om: „de vælger *os!*“ „Det havde de nu ogsaa gjort“, svarede Baronens, „men det var de to Skolelærere (Rosendal i Høve og Tranberg i Vallekilde), der stred for Jens Rasmussen som to Tampe.“

Skønt efterfølgende Træk hører en senere Tid (1873—74) til end den, vi her afhandler, kan jeg dog ikke nægte mig den Fornøjelse at anføre det efter Pastor Prytz' velvillige Fortælling. Det faar da være min Undskyldning, at det ogsaa bidrager til at karakterisere Provst Garde. Jens Pedersen i Vejleby i Hørve Sogn holdt sammen med sin Kone en lille Forskole i Kolds og Grundtvigs Aand. Dette faldt ikke i den derværende Sognepræsts Smag, og der blev indgivet Klage til Provst Garde, som først i Halvfjerdserne i ca. 4 Aar atter havde overtaget Provstestillingen. Garde kendte godt „Jens“; han havde tidligere som Skrædersvend bragt Provsten Tøj og stod højt i Provstens Gunst. Men nu skulde der være Visitats, og saa maatte Provsten jo være retfærdig. Provsten tager da en skønne Dag sin Kapellan (Prytz) med sig og i Brystlommen en Læsebog, hvoraf Børnene skulde læse. Rigtignok indvendte den velmenende Kapellan, at saa vilde denne Eksamen blive strængere end sædvanlig, da Børnene plejede at læse i de tilvante Læsebøger; men herom vilde Provsten intet høre. Forestillingen begyndte med Læsning, og Børnene maatte enkeltvis op til Katedret og læse i den medbragte Bog. Naar et Stykke var læst, blev Bogen lukket i, og Barnet maatte gengive Fortællingens Indhold med egne Ord. En lille Dreng bestod Prøven saa godt, at Provsten bestemt paastod, at han maatte have læst den Historie før, og et nyt Stykke blev prøvet, men med samme gode Resultat. Dette forbavsede Provsten meget, og forbavset udbrød han, at det „paa min Sandten“ (Provstens Yndlingsudtryk) var meget godt.

Paa lignende fornøjelige Maade gik det helt

igennem med de praktiske Fag, og Provsten var saare tilfreds; men tilsidst kom Turen til Religionen. Her blev det forlangt, at Lærebogen skulde ramses op, og Provsten begyndte med Begyndelsen: „Hvad skal frem for alt ligge os paa Hjerte?“ Dette Spørgsmaal kendte Børnene ikke saa lidt som det autoriserede Svar derpaa; thi „Jens“ brugte ikke Lærebogen. Provsten fremsagde saa selv Svaret efter Balslev og erklærede, at bedre Svar kunde ikke gives, end at det maa ligge os paa Hjerte frem for alt at være og blive Guds kære Børn, „og det bliver vi ved at stræbe derefter“, tilføjede Provsten. Men nu var Børnene paa kendt Grund, og en af dem erklærede bestemt, at saadan sagde „Jens“ ikke. „Hvad siger „Jens“ da?“ spurgte Provsten. „Han siger, at det er noget, vi fødes til“, var Drengens Svar; men om denne barnlige Visdom resolverede Provsten, at det „paa min Sandten“ var „noget Vis—Vas“.

Visitatsen endte saaledes med, at det ikke saa lyst ud for „Jens“. Men dels var Klagerne ikke mødt, dels var Provsten i Grunden velsindet, det gjaldt nærmest at finde en Form for Mildheden, og hertil fik Provsten Hjælp af Kapellanen. Det var jo nemlig kun Religionen, det var galt med, og nu erklærede Kapellanen til Provstens store Forbavselse, at det Fag havde han slet ikke med at gøre, eftersom der forelaa Attest fra Pastor Hoff, til hvem Jens Pedersen havde løst Sognebaand, at Religionsundervisningen var tilfredsstillende, og mere kunde i Følge Loven ikke kræves. Da den i dette Tilfælde ikke meget lovstærke Provst var kommen sig af sin Forbløffelse over denne uventede Indskrænkning af hans Magtomraade, blev han helt glad over

at være ansvarsløs overfor Synden mod Balslev, erklærede, at alt det andet gik godt, og gik derefter paa Jens' venlige Opfordring ind i Bagstuen, hvor nu Jens' Kone gæstfrit trakterede Selskabet med, hvad Huset formaaede. Retterne var vel ikke fine; men Provsten var sulten og tilmed en brav og venlig Mand, og det hele endte da med, at han erklærede, at Jens og hans lille Skole ikke skulde vederfares noget ondt fra hans Side.

Skræder Jensen i Faarevejle og Jens Jensen i Sneglerup.

Det Hus, hvori *Skræder Jensen* boede i Faarevejle, staar endnu; men der er bygget en Del til det. Det ligger i Byen ved Landevejen lige overfor Præstegaarden. I den oftere omtalte Skildring af Jens Dyrholm i „Indre-Missions Tidende“ for 1860 hedder det: „Der ligger en lille hyggelig Bolig overfor Præstegaarden i Faarevejle; dør bor en kristelig Familie, og dør er et godt Tilflugtssted for Pilegrimme, der gaae i vor Herres Ærende.“ I disse Ord har vi et Billede af Skræder Jensens Hjem; forøvrigt skal Jensens Hustru have haft et haardt Sind, saa hun har ikke været meget for ham. Hun var en Læredatter fra Veddinge i Faarevejle Sogn.

Det synes, som Skræder Jensen har holdt op med at holde Forsamlinger i sit Hjem, efter at han er kommen til Faarevejle, og at saaledes Forsamlingslivet efterhaanden er stilnet af, indtil nyere Vækkelser atter pustede ny Kraft i det, som Jens Dyrholms og Ludvig Mortensens foran anførte Ord viser. Om Søndagen plejede Jensen dog at samle Husets Folk til Oplæsning af Ritzius' Postille. Jen-

sen gik undertiden omkring i Odsherred og holdt gudelige Møder. Ved saadanne Lejligheder havde han tit sin Svend, Jens Pedersen, med sig. Ved disse Møder læste Jensen gerne af Luthers Huspostil. Paa sine Ture ind i Odsherred var Jensen undertiden ledsaget af Herman Jørgensen, der var Sold- og Sigtemager og gerne vilde aflægge et kristeligt Vidnesbyrd, naar han kom for at handle. Undertiden holdt han ogsaa Forsamlinger og var Ordfører, naar Jensen kaldte til Møder. Herman Jørgensen boede i mange Aar i Grevinge Sogn. Han gik over til Grunnets Menighed og lever endnu som en meget gammel Mand i Holbæk. Da senere Indre Missions Vækkelse begyndte her i Herredet, var Jensen den første til at kalde paa dens Udsendinge, navnlig Jens Dyrholm, og Jensen fulgte da selv med Prædikanten til Forsamlingerne. Jens Dyrholm siger udtrykkelig, at det var „efter Opfordring fra en kristelig Broder inde i Odsherred“, at han første Gang kom til Odsherred, og denne kristelige Broder er sikkert Skræder Jensen.

Partiskellene mellem de kirkelige Retninger var den Gang ikke saa skarpe, som de senere er bleven. Skræder Jensen var paavirket fra grundtvigsk Side, hvad vi ser af, at Lindbergs „Nordisk Kirketidende“ hørte til hans Bogsamling, og at han i Paaskedagene kunde glæde sig selv og sine Venner med at læse Grundtvigs „Paaskeliljen“. Derfor kunde han ogsaa være med i den lille Kreds, der kom sammen hos Hoff i Vallekilde for at raadslaa om Oprettelsen af Vallekilde Højskole, som Trier fortæller det i sin Bog om Vallekilde; men der var jo rigtignok ogsaa selve Vilh. Beck med! Paa den anden Side ser vi Skræder Jensen i livlig Forbin-

delse med Indre Missions Bevægelse. Hans Forhold til Jens Dyrholm, der forøvrigt selv senere tog bestemt Stade i den grundtvigske Oplysning, er nævnt. Men ogsaa den før nævnte Jens Larsen holdt Forsamlinger hos Jensen, og hans Sangbog brugtes hyppigt ved Møder i Jensens Hjem. Ja, Jensen sad selv gentagne Gange i Indre Missions første Bestyrelser. Hos den foran nævnte Niels Rasmussen i Asnæs holdtes den 8. Marts 1858 et Halvaarsmøde for Indre Mission, hvor det blev vedtaget, at Gaardmand Lars Møller fra Skørpinge, der ogsaa havde holdt Forsamlinger hos Jensen, skulde udtræde af Bestyrelsen, medens Jensen enstemmigt blev valgt i hans Sted („Indre-Missions Tidende“, April 1858). Den 17. September samme Aar blev en ny Bestyrelse valgt ved et Møde i Ordrup ved Ringsted. Det var ved dette Møde, at Præsten Christian Frederik Rønne blev Formand for Missionen, og Bevægelsens Retning blev fastslaaet. I denne nye Bestyrelse fik Jensen ogsaa Sæde (K. Rønne: Sognepræst Christian Frederik Rønne, S. 54). Af „Indre-Missions Tidende“ for 15. December 1863 ses, at Skræder Jensen ogsaa har indsendt Gaver til Ydre Mission fra Odsherred. Trods Paavirkningen fra Grundtvig og hans Venner, hvortil jo Harmsen paa en Maade ogsaa hørte, fandt Jensen i sine senere Aar mere og mere bestemt sit Stade i den indre Mission, medens flere af dem, der maa betragtes som hans aandelige Lærlinge, som Niels Rasmussen i Asnæs og Jens Pedersen i Vejleby, følte sig mere hjemme i den grundtvigske Retning og derfor sluttede sig til Vallekilde-Bevægelsen. Jensen døde den 5. November 1865. Han har her paa sin Hjemegn efterladt sig Minde som en god Mand, og det har

han sikkert ogsaa været. Livet døde aldrig hen hos ham, efter at det først var vaagnet; men han har aabenbart ikke haft Kræfter til selv at vedligeholde og videreføre den Bevægelse, han fra først af havde vakt i sin nærmeste Kreds. Han virkede tro- lig med de Evner, der var givet ham, men greb i ydmyg Selverkendelse den hjælpende Haand, som blev tilbudt fra den nye frembrydende Vækkelse, og det kan sikkert ikke fejle, at den Ild, der brændte hos ham og de andre gamle Vækkelsesfolk, blev en god Hjælp for de nyere Vækkelser i deres Arbejde for at vinde Indgang i Odsherred. I Jensen selv var der mere af en Barnabas end af en Paulus.

Hvad her er sagt om Skræder Jensen, det passer for en Del ogsaa paa hans Ven og Navne *Jens Jensen i Sneglerup*. Denne sidste var vel mindre begavet og kom ikke til at indtage saa fremskudt en Stilling som Vennen; men hans Virksomhed i det stille var dog af lignende Art og førte til lignende Resultater som Skræderens, og ogsaa om Jens Jensen gælder det, at han følte sig bedst hjemme hos Indre Mission, skønt han stillede sig venligt overfor alt, hvad der var Liv i.

Jens Jensen var født paa Hustofte i Tolsager, Asnæs Sogn, den 3. Januar 1814. Om hans tidlige Ungdom har intet kunnet oplyses ud over det, at han sikkert har haft en god Moder, som det før er nævnt. Fra 1836 kom han som 22-aarig Karl til at tjene hos Gmd. Christen Jørgensen i Grevinge, hvor han var i 8 Aar, altsaa til 1844. Det er fra en af denne Mands Sønner, jeg har faaet det foran anførte Brev fra Gørtler Jensen til Laans, og det var sikkert under Opholdet i denne Gaard, at Jens Jen-

sen fik sin Vækkelse ved Forbindelsen med Broderen, som tidligere er fortalt. Fra 1844—1854 var Jens Jensen saa Avlskarl i Grevinge Præstegaard, og derfra holdt han Bryllup den 16. Juni 1854 med Gaardmandsdatteren Ellen Pedersdatter fra Grevinge, der var 13 Aar yngre end sin Fæstemand. De nygifte boede hened et Par Aar hos Ellens Moder i

Jens Jensen,
f. 3. Jan. 1814, d. 8. Decbr. 1882.

Grevinge; men i 1856 købte de Gaarden i Sneglerup af Anders Nielsen, og der havde de siden deres Hjem.

Det vil af foranstaaende ses, at Jens Jensens og Ellens Bosættelse i Sneglerup falder saa sent, at vi dermed staar ved det Tidspunkt, da Indre Mission begynder at gøre sig gældende i disse Egne, og derfor hører Jens Jensens Liv efter denne Tid egentlig ind under en Skildring af de nyere Vækkelser; men

da han selv har sin Rod i den gamle Vækkelse, vil vi dog følge ham og hans gode Hustru til deres Død. Meget er der ikke at fortælle om dem ud over, hvad der allerede er nævnt. Der blev holdt Møder og Forsamlinger hos Jens Jensen af Jens Larsen, Jens Dyrholm og sikkert ogsaa af Peder Pedersen, Nyrup, ja, vi har bestemte Vidnesbyrd

Ellen Pedersdatter,
f. 1827, d. 1907.

for, at den grundtvigsk prægede Ludvig Mortensen ofte holdt Møder der i Hjemmet. Senere var det navnlig Peder Larsen fra Abildøre, som førte Ordet ved Møderne. Og fra Jens Jensens Gaard bredte Forsamlingerne sig til næsten alle Byens Gaarde, saa Sneglerup først og midt i Tredserne af Modstanderne spotvis kaldtes den hellige By.

Men ikke blot ved at lede Forsamlingsstrømmen hen over Byen fik dette Hjem Betydning, ogsaa til

daglig var det et Samlingssted for dem, der var vakte til kristeligt Liv, og mange var de, som søgte gode Raad og Trøst og Opmuntring hos Jens Jensen og Ellen. Pastor Lundøe, tidligere Kapellan i Grevinge, nu Sognepræst i Vridsted, har i „Nykøbing Dagblad“, Nr. 30 1905, givet en smuk Skildring af dette Hjem, hvoraf jeg tillader mig at anføre et lille Afsnit. Han skildrer Hjemmet som et Samlingssted for de vakte og et Centrum for sandt og alvorligt Kristenliv i Sognet og fortsætter derefter: „Lykkeligt det Sogn, der har saadanne Centretr og saadanne Budbringere Mand og Mand imellem! Og dette kan siges baade om Jens Jensens Hjem og Person. At leve med sin Frelser var bleven hans Livs Hemmelighed, og at gaa hans Ærinde var hans største Lyst. Der er mange Vidnesbyrd om ham i den Henseende. Og han havde saadan sin egen Maade at gaa frem paa og omgaas Mennesker paa . . . . Vel vidste han, at der er et Skel mellem Guds Børn og Verdens Børn; men han skilte sig ikke ud og isolerede sig ikke, saa han kom til at drage Skel paa udvortes Vis. Han mødte heller ikke Mennesker med Udraabet: Elsker du Jesus? . . . eller lignende, som det første han havde at sige. Nej, han havde en forunderlig Evne til at tage Folk dør, hvor de stod, til at tale med dem om alt, hvad der interesserede dem, men saa ogsaa i Samtalens Løb faa sagt til dem, hvad han saa gerne vilde have sagt for at være Jesu Budbringer til dem.“

I disse Ord er der tegnet et smukt og sandt Billede af Hjemmet og Manden. Der skal nu tilføjes nogle enkelte Træk til nærmere Udfyldning af Billedet. Jens Jensen var en glad Mand og holdt

meget af en sund og god Latter; alt det tunge maatte vige, naar han kom. Naar han kom i Besøg hos en af Sønnerne i den Gaard, hvor han oplevede sin Vækkelse, og hvor han altsaa ogsaa havde tilbragt en Tid før sin Vækkelse, udbød han tit: „Ha, ha, Jens, før var det Kortene, vi førte med os, nu er det en anden Bog“, og saa tog han Salmebogen op af Lommen. „Naar han kom, skulde der altid synges og bedes i Hjemmet; det var Højtid“, fortæller denne Mands Søn mig, og deri har Sønnen et af sine bedste Barndomsminder. Gæsterne i Jens Jensens eget Hjem kunde ogsaa være visse paa, at en Salme skulde der synges, før de brød op, og et godt Ord fulgte der altid med fra Jens Jensen selv — og de fleste hørte det gerne, ja, det fortælles, at Jens Jensen kunde faa dem til at høre, som ellers ikke brød sig derom. Han elskede sin Salmebog ikke blot for Ordenes, men ogsaa for Tonerens Skyld. Det sang inden i ham, og han længtes efter at lade denne indre Sang faa Luft i lydelige Toner. Derfor forstaar vi den Glæde, der laa i det Svar, han gav en Mand, som halvvejs beklagede sig over, at hans Salmebøger snart var opslidte: „Ja, men det er dog dejligt; naar man ellers mangen Steds taler om at synge Salmer, saa bliver Bøgerne gerne tagne fra Hylderne, men de er da gerne fyldte med Støv, fordi de næsten aldrig bliver brugt.“

Om Jens Jensens Evne til at føje Alvor og Gammen sammen og udtrykke den højeste Livsviddom og Kristenlivets dybeste Erfaringer i de jævne Ord, er der mange Vidnesbyrd, og det forsikres da ogsaa, at mange blev bragte til Eftertanke ved denne jævne Mands Ord. „Farvel, I Kortenspillere“, var hans Afskedsord i al Godmodighed ved et Gilde;

men Ordet hagede sig fast ikke alene hos den, der som Barn hørte det og har fortalt mig det. Det var altsaa det, de var, de var Kortenspillere — ikke andet; det havde Jens Jensen sagt. Og „naar Jens Jensen har sagt det, saa er det sandt“, det var et Ordsprog i Grevinge Sogn, der bedre end noget andet vidner om Manden og hans Sognefolks Agtelse for ham. Jens Jensen kunde tale om alt mellem Himmel og Jord, som han forstod sig paa; men helst førte han aandelig Tale. En nu gammel Mand har fortalt mig, at han traf J. J. paa et Marked og gerne vilde tale med ham om Guds Rige og sit Hjertes Trang dertil. J. J. vendte sig først bort, men da han hørte, hvad det gjaldt, blev han glad og talte gerne, skønt Stedet ikke just var det mest passende til slige Samtaler. „Djævelen er tøjret; det gælder, at vi ikke kommer ind i Tøjrslaget“, sagde J. Jensen. Det var et af de Fyndord, hvori han paa én Gang udtrykte sin Trosvished og sin kristelige Ansvarfølelse overfor den vundne Skat.

Selv om Jens Jensen stod Indre Mission nærmest, kunde han dog godt tage Del ogsaa i de grundtvigske Møder. Han hentede saaledes en Gang med sine gode Heste Ernst Trier i Vallekilde til et Møde i Grevinge Sogn, og en Mand, der som ung var med paa Vognen den Dag, fortæller mig, at den Dag kunde Trier sidde stille og lytte, medens Jens Jensen fortalte paa næsten hele Turen. Det var som bekendt ellers ikke Triers Vane at være den hørende Part i en Samtale. At han var det her, det vidner om, at Trier her har fundet noget, som var værd at lytte efter. Da Trier engang havde holdt Foredrag i Gaarden „Gyldenholm“ i Asnæs, ytrede Jens Jensen efter Mødet: „Jeg tror, at Højskolen er

god for de unge Kristne; men for os ældre mener jeg, at den ikke er af saa stor Betydning.“ Et saadant Ord kan maaske røbe Snæversyn overfor Højskolens Arbejde; men det kan ogsaa vidne om Forstaaelse af, at Ungdomsarbejdet er noget for sig.

Til Forsamlingerne hos Jens Jensens kom mange Folk; men især var det jo Familien, som gav Møde. „De skulde jo da med“, hed det. Der er ikke saa helt faa Hjem i Grevinge Sogn, hvor det kan spores, at Forældrene eller de unge selv har været med i Jens Jensens Kreds, og aldrig har jeg hørt andet end godt om Jens Jensen paa min Vej i Sognet. „Den retfærdiges Ihukommelse er til Velsignelse“, dette gamle Bibelord passer paa Jens Jensen. En gammel Kone fortalte mig, at naar hun og hendes Mand kørte fra Forsamling, istemmede de gerne: „Paa Gud alene“, og naar de fik den Salme godt i Gang, gjorde det ikke noget med Mørket, saa var det, som de næsten var hjemme med det samme; Turen gik saa let, syntes de. Det er et smukt Vidnesbyrd om Sangens Magt, men ogsaa om, hvad de hentede ved Forsamlingerne.

Jens Jensen døde den 8. December 1882. „Paa hans Dødsleje dvælede hans Tanker ved Grundtvigs skønne Salme: „Sov sødt, Barnlille“, og den Salme ønskede han at faa sunget ved sin Baare . . . . han lagde sig til Hvile ind i sin Frelzers Favn“, skriver Pastor Lundøe. Hans Støv hviler nu paa Grevinge Kirkegaard, hvor hans Hustru blev jordfæstet ved hans Side den 18. Juni 1907. Hun levede til det sidste i Minderne om sin kære Mand, og hun var selv en god og barnlig troende Kvinde. Da jeg besøgte hende paa hendes Dødsleje, bad hun mig synge: „Sov sødt, Barnlille“; det var jo hendes kære

Mands kære Salme, og af hendes mange gode Ord i denne Stund nævner jeg dette: „Ja, han har frelst os ved sit Ord; det er Naade altsammen.“ Det sagde hun saa stille og glad og med straalende Øjne. Min Ligtale over Ellen slutter med disse Ord: „Nu gaar jeg hjem til min Frelser og min kære Mand“, sagde Ellen. Hun havde længtes efter sin Mand i mange, lange Aar, og hun talte tit om ham, og hun er jo ogsaa en af dem, som har efterladt sig et godt Vidnesbyrd i Menigheden her. Men nu satte hun Frelseren først; det var hos ham, hun ventede at finde sin kære Ven fra Livet hernede. Saa siger vi da Gud Tak for gamle Ellen.“ Og, mine Læsere, vi kan vel føje til, at vi siger Gud Tak for alle de gamle, som har givet Guds Naades Ord Vidnesbyrd iblandt os og peget paa Livsvejen for den Slægt, som nu bærer Dagens Byrde og Hede. Maatte vi fare glade herfra som de! Maatte ogsaa vort Liv blive et godt Minde for dem, der kommer efter os!

Dansk historisk Fællesforening.

Ved *H. J. Hansen.*

Efter at der i en Del af Landets Amter er oprettet historiske Foreninger i Lighed med vort Samfund, maatte den Tanke ligge nær at danne en fælles Ramme for disse Foreninger til Samvirksomhed og gensidig Belæring og Støtte. En saadan Plan er da ogsaa fremkommen og allerede iværksat, og vi skal efterstaaende kortelig gøre Rede for denne Fællesorganisation, der selvfølgelig vil interessere vore Medlemmer.

Tanken er dog ikke oprindelig fremkommen fra de historiske Samfund ude i Landet; den blev fremsat paa et Møde den 16. November 1908 i Østifternes historisk-topografiske Selskab af Rigsarkivar, Dr. jur. *V. A. Secher*. Dr. Secher henstillede til nævnte Selskabs Bestyrelse under Henvisning til de mange i de sidste Aar dannede historiske Amtsföreninger at foretage de indledende Skridt til at faa dannet en dansk historisk Fællesforening i Lighed med, hvad der har fundet Sted i andre Lande.

Bestyrelsen for historisk-topografisk Selskab optog Tanken og udarbejdede med det nævnte Maal for Øje et Udkast til nogle midlertidige Lovbestemmelser, som den forelagde for et til den 27. Marts

1909 i København sammenkaldt Møde, ved hvilket der var Repræsentanter til Stede for Rigsarkivet, Nationalmuseet, Dansk Folkemindesamling og flere historiske Foreninger, deriblandt vort Samfund, der var repræsenteret ved dets Formand, Borgmester *N. E. Hansen*.

Mødet sluttede sig enstemmigt til Tanken om Oprettelsen af en Fællesforening, og Sagens videre Fremme blev lagt i Haanden paa et Udvalg, bestaaende af d'Hrr. Dr. phil. *Knud Fabricius*, Oberst *H. W. Harbou*, Prof. *C. Nyrop*, Docent, Dr. jur. *Axel Olrik*, Rigsarkivar, Dr. jur. *V. A. Secher*, Stiftamtmand, Kmhr. *G. Stemann* og Prof., Dr. jur. *Johs. Steenstrup*. Et Lovudkast blev udarbejdet af Udvalget og sendt til 60 Foreninger og Institutioner (Arkiver, Biblioteker, Museer o. lign.) med Opfordring til at indtræde. Halvdelen fulgte Opfordringen (deriblandt alle historiske Amtsforeninger paa én nær).

Der blev derefter indvarslet til et konstituerende Møde den 19. Oktober 1909 i Kunstindustrimuseets Bibliotekssal. Her mødte ialt 22 Repræsentanter for de indbudte, for vort Samfund Red. *H. J. Hansen*.

Mødet behandlede det foreliggende Lovudkast, der vedtoges i en noget ændret Form. Disse Love findes aftrykt nedenfor.

Der foretoges Valg af en Formand og 4 andre Medlemmer til Forretningsudvalget samt Suppleanter og Revisorer. Efter indstændig Opfordring modtog Professor *C. Nyrop* Valget som Formand. De øvrige Medlemmer blev Stiftamtmand *Stemann* (Ribe), Højskolelærer *Thøger Dissing* (Vejstrup), Dr. phil. *M. Mackeprang* (Nationalmuseet), Dr. phil. *Knud Fabricius* (Rigsarkivet). Som Suppleanter valgtes Ad-

junkt *Holbeck* (Rønne) og Raadhusarkivar, Dr. phil. *Villads Christensen* og som Revisorer Oberst *Harbou* (Kronborg) og Dr. phil. *J. Lundbeck*.

Man forhandlede derefter om Foreningens Virksomhed.

*

Som det vil ses af de aftrykte Love, er det Hensigten med Fællesforeningen at bringe et Samarbejde i Stand ikke blot mellem de historiske Amtsforeninger indbyrdes, men navnlig mellem Foreningerne paa den ene Side og de Institutioner, der mere officielt er Historiens Vogtere, paa den anden. Det er klart, at en saadan Samvirken kan blive af stor Betydning for de historiske Foreninger i Provinserne, der jo sædvanlig ledes af Lægmænd, for hvem det er i høj Grad ønskeligt at kunne komme i Forbindelse med Faghistorikerne og hos disse finde Vejledning og Hjælp med Hensyn til de Opgaver, som Foreningerne arbejder med eller ønsker at optage.

Paa den anden Side vil Repræsentanterne for de Institutioner, der virker for Bevarelsen af danske Minder og dansk Historie, forhaabentlig kunne drage Nytte af den ved Fællesforeningen skabte Forbindelse med de historiske Samfund ude i Amterne, idet disse selvfølgelig gerne vil medvirke ved Arbejder eller Undersøgelser, som Faghistorikerne eller Nationalmuseet ønsker at iværksætte. Der er utvivlsomt her aabnet en god og brugbar Vej til Samarbejde mellem Videnskabsmændene og den historisk interesserede Befolkning ude i Landet, et Samarbejde, der forhaabentlig skal blive til Glæde for begge Parter og til Gavn for vort Land.

Nedenstaaende Love vil iøvrigt give tilstrække-

lig Oplysning om Foreningens Arbejdsmaade. Man vil lægge Mærke til, at det er Hensigten mindst hvert andet Aar at afholde et større Landsmøde. Disse Møder vil naturligvis blive henlagt til historiske Steder i de forskellige Landsdele, og skønt de selvfølgelig vil blive lettest tilgængelige for den paagældende Egns Befolkning, vil der dog ogsaa ved Foranstaltning af den billigst mulige Rejseordning blive givet Lejlighed for fjærnere boende til at komme med til disse Møder paa vort Lands historiske Steder under den kyndigste Vejledning.

Som Stedet for det første store Møde, der agtes afholdt til Sommer, tænker Forretningsudvalget paa *Viborg*.

*

Midlertidige Love for Dansk historisk Fællesforening.

§ 1. Fællesforeningens Formaal er til Fremme af dansk historisk Forskning og til Oplivelse af historisk Sans at bringe en Samvirken i Stand mellem de Foreninger og Institutioner (Arkiver, Museer, Biblioteker o. l.), der paa dansk eller tidligere dansk Omraade virker i historisk, historisk-topografisk, arkæologisk eller folkloristisk Retning. Kun saadanne Foreninger og Institutioner kan blive Medlemmer af Foreningen.

§ 2. Foreningen skal bl. a. virke ved at fremme Fællesskab i Arbejder og Undersøgelser, der maatte overstige de enkelte Foreningers eller Institutioners Kræfter, ved at afholde Foredrags- og Diskussionsmøder og ved efter Evne at yde Vejledning og Raad, naar saadant ønskes, f. Eks. overfor Opgaver, som en enkelt Forening eller Institution kunde ønske at optage.

§ 3. Planer til fælles Arbejder, Undersøgelser eller Opgaver fremsættes og behandles paa offentlige Møder, der søges afholdt mindst en Gang hvert andet Aar. Den endelige Afgørelse er dog hos de i § 6 nævnte Repræsentanter.

§ 4. I Forbindelse med de i § 3 omhandlede Møder afholdes Foredrag eventuelt med Diskussioner over historiske Emner i Forbindelse med Fællesudflugter til historisk eller

arkæologisk interessante Steder eller Bygninger i Mødestedets Omegn. Skulde der ikke foreligge Planer til Fællesarbejder, saaledes at et Møde efter § 3 ikke kan afholdes, kan der indkaldes til et Foredrags- og Diskussionsmøde alene.

§ 5. Det aarlige Medlemskontingent, der opkræves hvert Aar i Januar Maaned, er for Foreninger, der har betalende Medlemmer, $2\frac{1}{2}$ pCt. af Medlemsbidragene, dog ikke over 30 Kr. Disse Foreninger opgiver hvert Aar i December Maaned deres Medlemsantal samt Størrelsen af deres Medlemsbidrag. Andre Foreninger samt Institutioner som Arkiver, Biblioteker eller Museer o. l. betaler hver 10 Kr. i aarligt Kontingent.

§ 6. Enhver som Medlem optagen Forening eller Institution har Ret til at vælge en Repræsentant, og den øverste Myndighed i Foreningens Anliggender er hos de saaledes valgte Repræsentanter.

§ 7. Repræsentanterne mødes paa de i §§ 3 og 4 omtalte Møder til særskilt Forhandling; de vælger da af deres Midte et Forretningsudvalg, bestaaende af en Formand og fire andre Medlemmer, der selv fordeler Stillingerne som Næstformand, Kasserer og Sekretær mellem sig. Formanden, der vælges direkte, er tillige Foreningens Formand. Endvidere vælges to Suppleanter til Udvalget, to Revisorer samt en Suppleant for disse. Disse Valg gælder indtil næste offentlige Møde.

§ 8. Repræsentanterne holder desuden Møde, naar Forretningsudvalget bestemmer det, eller naar fem Foreninger eller Institutioner kræver det og samtidig angiver, hvad der ønskes forhandlet. Formanden sammenkalder Møderne.

§ 9. Forretningsudvalget arbejder efter en af Repræsentanterne vedtagen Forretningsorden. Det har Ret til at supplere sig med fornødne stedkendte tilkaldte, naar et af de i §§ 3 og 4 nævnte Møder skal afholdes.

§ 10. De i §§ 3 og 4 nævnte Møder skal paa behørig Maade bekendtgøres, og enhver historisk interesseret (Mand eller Kvinde) kan deltage paa Betingelser, der fastsættes af Forretningsudvalget. Møderne kan, hvis det maatte vise sig nødvendigt, deles i Sektioner.

§ 11. Naar en Forening eller Institution ønsker at optages i Fællesforeningen og derom har henvendt sig til Forretningsudvalget, kan den, naar Udvalget ikke mener at kunne

imødekomme Begæringen, forlange Spørgsmaalet forelagt for næste Repræsentantskabsmøde.

§ 12. Disse midlertidige Bestemmelser skal gælde i højst tre Aar, inden hvilken Tid Repræsentanterne skal vedtage endelige Love for Foreningen. Et Forslag til saadanne Love skal i god Tid af Forretningsudvalget forelægges Repræsentanterne.

I Fællesforeningen er indmeldt:

1. Hist. Samfund f. Ribe Amt.	17. Landsark. f. Nørrejylland.
2. Vejle Amts hist. Samfund.	18. Udenrigsmin. Arkiv.
3. Frederiksb. A. hist. Samf.	19. Krigsmin. Arkiv.
4. Hist. Samf. f. Holb. Amt.	20. Kbhvns. Raadstuearkiv.
5. Hist. Samf. f. Thy o. Han H.	21. Generalstaben.
6. Hist. Samf. f. Ringkøb. Amt.	22. Nationalmuseets 2. Afd.
7. Svendb. Amts hist. Samf.	23. De danske Kongers kronol. Saml. paa Rosenborg.
8. Hist. Samf. f. Aarh. Stift.	24. Dansk Folkemindesamling.
9. Bornholms Samfund.	25. Det d. Kunstindustrimus.
10. Den danske hist. Forening.	26. Aalborg Museum.
11. Historisk Samfund.	27. Bornholms Museum.
12. Østift. hist.-topogr. Selsk.	28. Fyns Stiftsmuseum.
13. Samf. f. dansk-norsk Genealogi og Personalhistorie.	29. Stiftsmuseet i Maribo.
14. Rigsarkivet.	30. Randers Museum.
15. Landsark. f. Sjælland m. m.	31. Viborg Stiftsmuseum.
16. Landsarkivet for Fyn.	32. Den antikv. Saml. i Ribe.
-

Historisk Samfunds Virksomhed i 1909.

Ved *H. J. Hansen.*

Samfundet har fremdeles kunnet glæde sig ved nogen Fremgang i Medlemsantal. Det var dog i høj Grad ønskeligt, at mange flere af Amtets Beboere vilde indtræde i Foreningen. Naar Hensyn tages til, at Medlemmerne for det aarlige Bidrag af 2 Kr. modtager Aarbogen med historiske Bidrag vedrørende Holbæk Amt, og der desuden gives Adgang til en interessant Udflugt aarlig og i det mindste et Foredragsmøde, tør der sikkert paaregnes en endnu større Tilslutning, efterhaanden som Befolkningen omkring i Amtet bliver opmærksom paa Samfundets Virksomhed og gode Formaal. Foreningen tæller nu ca. 400 Medlemmer.

I Marts Maaned udsendtes III Bind af „Fra Holbæk Amt“, der fra flere Sider er bleven velvillig omtalt.

Vi minder om, at der, for at lette Adgangen til at erholde de udkomne Aarbøger, er truffet den Bestemmelse, at tiltrædende Medlemmer kan erholde samtlige tidligere udkomne Aarbøger for 1 Kr. pr. Aargang, hvilket altsaa vil sige, at de Medlemmer, der indtræder i 1910, kan erholde de tre udkomne

Aargange for ialt 3 Kr., samtidig med at de for Medlemsbidraget modtager Aarbogen for indeværende Aar.

Vi gør tillige opmærksom paa, at vort Samfund har truffet den Overenskomst med de historiske Samfund i Ribe, Vejle og Frederiksborg Amter, at vore Medlemmer kan indtræde som Subskribenter paa de nævnte Samfunds Aarbøger til 1 Kr. pr. Aargang. De Medlemmer, som altsaa maatte ønske en eller flere af disse Samfunds Aarbøger, kan derom henvende sig til Sekretæren, Redaktør Hansen, Holbæk.

Med Hensyn til Formen for Foreningens Virksomhed er der i Aarets Løb sket et Par Ting, som Medlemmerne bedes lægge Mærke til.

I Begyndelsen af Aaret 1909 rettedes der fra en Del Medlemmer i Gislinge m. fl. Sogne en Henvendelse til Bestyrelsen med Forslag om, at Historisk Samfund for Holbæk Amt indeedes i forskellige mindre Kredse. Man mente, at de lokale Interesser bedre kunde varetages, naar enkelte Mænd, hver for sit Omraade, kunde repræsentere Foreningen og staa i nærmere Rapport til den enkelte Egn, saaledes at man kunde henvende sig til dem i Foreningens Anliggender.

Forslaget drøftedes i et Bestyrelsesmøde d. 25. Februar, og Tanken blev særdeles velvillig modtaget. Det blev dog fra flere Sider fremhævet, hvad der sikkert er Grund til at understrege, at Fællesskabet og Samarbejdet for det hele Amt maa bevares. Det vilde være uheldigt, om Historisk Samfund for Amtet udstykkedes, om end kun delvis, i forskellige mindre Samfund. Men Fællesskabet forhindrer selvfølgelig ikke, at man i de enkelte Egne kan optage særlige, lokale Formaal som Museer og lignende.

Bestyrelsen bemyndigede et Par af sine Medlemmer til at forhandle med Forslagsstillerne om Formen for den paatænkte Ordning, og ved den Forhandling, som derefter fandt Sted, enedes man let om følgende Vedtagelse:

„Bestyrelsen opfordres til at formaa enkelte Mænd, boende i forskellige Egne af Amtet, til særlig at varetage Samfundets Interesser. Disse Mænd skulde da være en Slags Repræsentanter for et eller flere Sogne, og man formente dermed at danne et Bindeled mellem Bestyrelsen og Medlemmerne.“

I Henhold til denne Bestemmelse vedtog Bestyrelsen paa et Møde i Kalundborg d. 11. Maj at rette en Opfordring til forskellige Mænd i Amtet om at overtage Hvervet som Tillidsmænd for Samfundet, hver paa sin Egn. Disse Mænd var d'Hrr. Gaardejer *J. P. Petersen*, Ny Sonnerupgaard, Kbmd. *O. Lund*, Kalundborg, Højskolelærer *J. P. Jensen*, Høng, Forfatteren *Thorvald Gravlund*, Reersø, og Provst *Henry Larsen*, Skamstrup.

Samtlige disse Mænd har erklæret sig villige til at overtage Hvervet. Og Medlemmerne i de forskellige Egne af Amtet bedes altsaa bemærke, at de foruden til Bestyrelsen kan henvende sig til disse Tillidsmænd, naar de har noget paa Hjerte Foreningens Formaal vedrørende.

Paa Opfordring fra de samme Forslagsstillere fra Gislinge m. fl. Sogne vedtog man desuden hvert Aar i Forbindelse med et offentligt historisk Foredrag at afholde et Forhandlingsmøde for Medlemmer til Drøftelse af Foreningens Virksomhed, Forslag om Valg til Bestyrelse osv. Disse Møder kan da være en aarlig Generalforsamling, medens selve Valgene som hidtil foregaar ved skriftlig Afstemning med Stemmesedler.

Efter Lodtrækning afgik i 1909 som Bestyrelsesmedlemmer d'Hrr. Forpagter Holm, Pastor Gjevnøe og Malermester H. Nielsen. Desuden havde fhv. Lærer Lars Andersen fremsendt Ønske om at udtræde og i sit Sted foreslaaet Højskoleforstander Povl Hansen, Vallekilde.

Resultatet af den af Formanden og Sekretæren foretagne Optælling var følgende: Højskoleforstander *Poul Hansen* var valgt med 87 Stemmer, Pastor *Gjevnøe*, Forpagter *Holm* og Malermester *H. Nielsen* var genvalgt med henholdsvis 84, 78 og 73 Stemmer. Gaardejer *J. P. Petersen*, Ny Sonnerupgaard, havde 31 St. Nogle Stemmer var spredte.

For de foran nævnte Forslag om Valg af Tillidsmænd og Afholdelse af et aarligt Forhandlingsmøde stemte samtlige stemmegivende ÷ en.

Bestyrelsen genvalgte i sit første Møde efter Afstemningen Borgmester N. E. Hansen som Formand og Redaktør H. J. Hansen som Sekretær. Til Udvalget for Udgivelsen af Aarbogen valgtes Redaktør Hansen, Højskoleforstander Poul Hansen og Skoleforstander J. Nylev.

*

Samfundet foretog Søndag d. 1. August sin *aarlige Udflugt*, denne Gang til Ringsted og Roskilde for der at aflægge Besøg i St. Bendts Kirke og Roskilde Domkirke.

Rejsen var begunstiget af udmærket Vejr og forløb i alle Maader vellykket.

I et Antal af ca. 130, væsentlig fra Holbækegnen og det sydlige Odsherred, rejste Selskabet med 10-Toget fra Holbæk og kørte straks videre med Iltoget fra Roskilde til Ringsted, hvortil man ankom ved 12-Tiden.

Fra Stationen spaserede man ud til den ny Pavillon i Lystanlægget, hvor en Forfriskning indtoges, før man ved 1-Tiden begav sig til St. Bendts Kirke.

Besøget her, der varede i over 2 Timer, var en stor Glæde for Selskabet. Dette selvfølgelig først og fremmest, fordi det er en Fryd og en stor Kunstnydelse at bese den herlige Kirke. Men ogsaa, fordi man havde en saa fortrinlig Foredragsholder og Vejleder i Kirken som fhv. Lærer *Mørch*, der er pensioneret Lærer, men midlertidig var ansat som Opsynsmand ved Kirken. Hr. *Mørch* holdt først en hel Times Foredrag om Hovedtrækkene i Kirkens Historie, dens Bygningsstil og de mange værdifulde Enkeltheder, der findes i Kirken.

Opholdet i Kirken sluttedes med Afsyngelsen af Salmen „Dejlig er Jorden“.

Efter at man havde indtaget en lille Forfriskning paa Hotel „Postgaarden“, gik Turen til Roskilde, hvortil man ankom ved 6-Tiden.

Her tog man straks til Domkirken. Professor *Kornerup* havde med stor Velvilje lovet at holde et kort Foredrag og vejlede i Kirken. Efter et Præludium paa Orgelet, Musiken over „Udrundne er de gamle Dage“, gav Prof. *Kornerup* en kort og livfuld Fremstilling af Roskilde-Kirkens Historie lige fra Harald Blaatands Trækirke og Svend Nordbaggens Fraadstenskirke til Peder Sunesøns Murstenskirke og dens senere Udvidelser gennem det lange Tidsrum.

Efter den udmærkede Fremstilling, hvorunder Professoren fremhævede de store historiske Dage, som den berømte Bygning har haft, besaa Selskabet i mindre Afdelinger, med Professor *Kornerup* og Borgmester Hansen som Førere, de forskellige Kapeller og de mange værdifulde Enkeltheder, som

Kirken fremviser. Historisk Samfund skylder navnlig Prof. Kornerup stor Tak for Besøget i Domkirken.

Selskabet begav sig derefter henved 8-Tiden til Hotel „Prinsen“, hvor man spiste til Middag, og under hvilken der holdtes Taler af Formanden, Borgmester *Hansen*, Prof. *Kornerup*, Redaktør *Hansen* og Bødker *Olsen*, Maarsø. Den sidste bragte Deltagernes Tak til Bestyrelsen for den righoldige Dag.

*

Onsdag den 1. December afholdtes et *offentligt Foredragsmøde* paa Hotel „Postgaarden“ i Holbæk og i Forbindelse dermed det vedtagne Aarsmøde for Medlemmer. Der var mødt godt et Hundrede Mennesker.

Formanden, Borgmester *Hansen*, bød Velkommen og omtalte Historisk Samfunds Virksomhed. Han fremhævede navnlig den vellykkede Udflugt i Sommer til St. Bendts Kirke i Ringsted og Roskilde Domkirke.

Mag. art. *Chr. A. Jensen* fra Nationalmuseet holdt et særdeles interessant og fængslende Foredrag om Kirkernes Billedprydelse paa Reformations-tiden og derefter, og han gav derunder en fortrinlig Fremstilling af en af vore egne Kunsthåndværkere paa dette Omraade, nemlig Billedsnider og Alterbygger *Lorents Jørgensen*, der levede og virkede i Holbæk fra ca. 1650 til 1679.

Magister Jensen har senere velvillig nedskrevet sit Foredrag til Brug for vor Aarvog og ledsaget det med nogle Gengivelser af Lorents Jørgensens Arbejder (se foran i Aarbogen). Magisterens Foredrag blev illustreret med en Række fortrinlige Lysbilleder.

Efter Foredraget afholdtes *Aarsmøde* for Medlemmerne.

Sekretæren, Redaktør *Hansen*, gjorde Rede for Aarets Virksomhed og derunder navnlig for den vedtagne Bestemmelse om, at der hermed og fremtidig afholdes et Aarsmøde (Generalforsamling) i Efteraaret til Forberedelse af Forslag, Valg osv.

Man forhandlede sluttelig om Oprettelsen af et *Museum i Holbæk*. I Kalundborg og Nykøbing var saadanne Museer oprettede eller paatænkte. Og da der fra flere Sider var fremkommen Ønsker om et saadant Museum for Holbæk-Egnens Vedkommende, vilde det formentlig være rigtigt at tage Sagen op. Historisk Samfund kan ikke som saadant paatage sig Opgaven, hvad den ej heller har gjort for de andre Byers Vedkommende; men den vilde gerne medvirke til at sætte Sagen i Gang og satte derfor Spørgsmaalet under Forhandling.

Den paafølgende Forhandling viste, at der var god Stemning for Sagen, og der valgtes et Udvalg, hvis Opgave skulde være at forberede Sagen ved at sætte sig i Forbindelse med forskellige Mænd omkring i Sognene. Hvis den forventede Interesse derigennem findes, vil der formentlig fremkomme Opfordring og Forslag om Planens Iværksættelse.

Til dette Udvalg valgtes følgende: Gaardejer *J. P. Petersen*, Ny Sonnerupgaard, Købmand *Th. J. Petersen*, Holbæk, Læge *Schou*, Holbæk, og Provst *Henry Larsen*, Skamstrup.

Sluttelig henstilledes det til Medlemmerne at gøre Forslag til Valg af Bestyrelse. Efter Tur fra-træder til næste Aar Dr. Møller, Kalundborg, Redaktør *Hansen* og Forstander *Nylev*; desuden var Pastor *Schouboe-Jensen* udtraadt paa Grund af Fraflyttelse. Det foresloges at genvælge de tre

førstnævnte, og i Stedet for Pastor Schouboe-Jensen foresloges Dr. Schou, Holbæk.

*

Hermed har vi kortelig beskrevet sidste Aars Historie. Oprettelsen af „Dansk historisk Fællesforening“ og vort Samfunds Indtrædelse deri er omtalt foran.

Vi bringer sluttelig en Tak til alle dem, der har støttet Samfundets Virksomhed i det forløbne Aar, deriblandt først og fremmest Regeringen og Rigsdagen for en Statsunderstøttelse af 300 Kr., men dernæst Foredragsholderne og Bidragyderne til Aarbogen. Navnlig skylder vi blandt sidstnævnte d'Hrr. Direktør, Dr. phil. *Sophus Müller* (Nationalmuseets 1. Afdeling) og Mag. art. *Chr. A. Jensen* (Nationalmuseets 2. Afdeling) megen Tak for deres velvillige Støtte.

Medlemsliste.

(Fortsat fra III. Bind.)

Tilgang.

- Andersen, Politiassistent, Svebølle.
Bang, Th. B., stud. mag., Erik Menvedsvej 6^a, Kbhvn. V.
Brink, Amdsraadssekretær, Holbæk.
Christensen, Dines, Gaardbestyrer, Tudse pr. Maarsø.
Frederiksen, Hans Chr., Gaardejer, Audebo pr. Maarsø.
Fribert, Herredsfuldmdgtig, Kalundborg.
Friderichsen, Apoteker, Kalundborg.
Frimodt, Augusta, Frue, Østerbrogade 112, Kbhvn.
Grove-Rasmussen, Realskolebestyrer, Asnæs.
Hansen, Hans A., Kidserup pr. Holbæk.
Hansen, Lærer, Udby pr. Holbæk.
Hansen, Lærer, Hagedsted pr. Maarsø.
Hansen, S., Adjunkt, cand. mag., Vejle.
Hejlessen, H. A., Uhrmager, Jyderup.
Hindborg, C., Kødmand, Vejle.
Holm, Godsforvalter, Løvenborg.
Holt, Redaktør, Kalundborg.
Hooge, C., Kødmand, Jyderup.
Jensen, Niels, Postbud, Jyderup.
Jensen, Viggo, Kødmand, Jyderup.
Jensen, Oluf, Landbrugslærer, Høng Højskole, Høng.
Jensen, J. Kr., Forpagter, Ny Slotsgaard, Holbæk.
Jørgensen, J. P., Redaktør, Kalundborg.
Kierkgard, Distriktslæge, Holbæk.
Kjær, Direktør, Dampmøllen, Holbæk.
Knudsen, A., Lærer, Tv. Merløse, Holbæk.
Kjær, Holger, Kødmand, Holbæk.
Kristensen, J., Savværksejer, Holbæk.
Kristensen, L. P., Mejeribestyrer, „Brunbjerg“, Hørve.
Kristensen, R., Dyrlæge, Jyderup.
Lund, J. C., Maler, Sølvgade 98, Kbhvn.
Lund, M. M., cand., Nøjsomhedsvej 13^a, Kbhvn.
Løfting, Chr., Statskons., mag. sc., Lykkesh. Allé 3 A, Kbhvn.

Madsen, J. Hakon, Kidserup, Holbæk.
 Madsen, Erling, Gaardejer, Vallebjerggaard pr. Hørve.
 Mortensen, Jul., Grosserer, Holbæk.
 Mourier, Forpagter, Teglværksgaarden, Starreklinte.
 Mørch, Lærer, Holbæk.
 Nielsen, P., Postbud, Tølløse.
 Nielsen, R. P., Redaktør, Holbæk.
 Nøhr, N., Kommissionær, Holbæk.
 Olsen, Hans, Tømrer, Kaastrup, Kalundborg.
 Olsen, Bødker, Maarsø.
 Olsen, Chr., Købmand, Buerup, Jyderup.
 Petersen, Entreprenør, Holbæk.
 Poulsen, P. Chr., Gaardejer, Tv. Merløse, Holbæk.
 Poulsen, O., Tv. Merløse, Holbæk.
 Rasmussen, R., Gaardejer, Jyderup.
 Saabye, P., Kapt., Nøjsomhedsvej 14, Kbhvn.
 Scharling, Emil, Købmand, Jyderup.
 Schou, C., Læge, Holbæk.
 Schultz, H. E. B., Købmand, Jyderup.
 Sørensen, S., Lærer, Bregninge, Svebølle.
 Thomsen, Jørgen, Agent, Høve, Asnæs.
 Truelsen, Bankbogholder, Holbæk.

Afgang.

Hennings, Tandlæge, Kalundborg.
 Jørgensen, Brygger, forhen Mullerup.
 Lander, Guldsmed, Kalundborg.
 Leth, Jul., fhv. Lærer, Tølløse.
 Madsen, H. P., Papirhandler, Asnæs.
 Olsen, Georg, Skolebestyrer, forhen Nykøbing.
 Olsen, Hans, Murerformand, Kalundborg.
 Petersen, F. L., Godsforvalter, Holbæk.

Medlemstal 1. Januar 1909	350
Tilgang i Aaret	55
	405
Afgang i Aaret	8
Medlemstal 1. Januar 1910	397

Redaktionsudvalget:

Redaktør *H. J. Hansen*, Holbæk.

Højskoleforstander *Povl Hansen*, Vallekilde.

Skoleforstander *J. Nylev*, Uby.

Samtlige Bidrag til „Fra Holbæk Amt“ bedes tilstillet et af Redaktionsudvalgets Medlemmer; alle Bidrag, som optages, betales.

Ny tiltrædende Medlemmer kan faa tidligere Aargange af „Fra Holbæk Amt“ for 1 Kr. pr. Aargang ved Henvendelse til Redaktør H. J. Hansen, Holbæk.

Rettelser til nærværende Aargang:

Side 44, 3. Linie fra neden, staar „Forlienhed“, skal være „*Forleienhed*“.

Side 100, Linie 14 fra oven, staar „væsentlige Fællesskab“, læs „*aandelige* Fællesskab“.

Side 104, Linie 17 fra oven, staar „Naadens aandelige Mørkets-Tid eller Tids-Mørket“, læs „Naadens aandelige *Markets*-Tid eller Tids-*Market*“.

Side 107, Linie 15 fra neden, staar „30. Juni 1845“, læs „20. Juni 1845“.

Side 120, Linie 8 fra oven, staar „Forskole“, læs „*Fri*-skole“. Samme Side, Linie 5 fra neden, staar „forbavsede“, læs „*forundrede*“.

Side 132, Linie 8 fra oven, staar „hun“, læs „*han*“.

